

DZIEDZICTWO REGIONU ŚLĄSKIEGO W EDUKACJI

Niezbędnik nauczyciela

DZIEDZICTWO REGIONU ŚLĄSKIEGO W EDUKACJI

Niezbędnik nauczyciela

Recenzja merytoryczno-naukowa

Rafał Rippel

Redakcja merytoryczna

Marzena Murawska

Wydział Kształcenia Ogólnego i Kompetencji Cyfrowych ORE

Redakcja i korekta

Aleksandra Małgorzata Kowalczyk-Pryczkowska

Projekt okładki, layout, redakcja techniczna i skład

Kapitałka Krystyna Szych

Fotografie i elementy graficzne

Freepik.com

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Warszawa 2025

Wydanie I

ISBN 978-83-68584-35-6

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach licencji
Creative Commons Uznanie Autorstwa – Użycie Niekommercyjne (CC BY-NC)

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

www.ore.edu.pl

tel. 22 345 37 00

SPIS TREŚCI

Aleksandra Kowalczyk-Pryczkowska

Wstęp _____ 6

Adriana Dawid

Niemcy, Polacy, tutejsi – jak dbać o wielokulturowe dziedzictwo regionu _____ 8

Magdalena Przysiężna-Pizarska

Najcenniejsze zabytki średniowiecznej i nowożytnej kultury materialnej na Śląsku Opolskim. Wybrane przykłady stanowisk archeologicznych _____ 19

Ewelina Policińska

W czasach księżęcych – pod panowaniem Piastów _____ 36

Katarzyna Rząsa

Jak uczyć o historii, kulturze i tradycji w ciekawy sposób? Doświadczenia Instytutu Śląskiego _____ 51

Alicja Kisała

Czytając przeszłość. Edukacja regionalna z wykorzystaniem starodruków _____ 66

Izabela Szczepańska

W trosce o edukację regionalną i wielokulturowość. Trzy dekady Programu Niwki _____ 78

Marcin Husak

Prudnik: Nova Civitas – Neustadt – Prądnik. Trzy źródła – jedno miasto _____ 92

Hanna Franczak

Ciekawie i tajemniczo o Śląsku Opolskim – WebQuest _____ 117

<i>Katarzyna Pawluk</i> Gawęda o ludziach ze Śląska Opolskiego na kartach zapisana – propozycja warsztatów _____	131
<i>Katarzyna Szawan</i> Plakat w służbie propagandy. Plebiscyt na Śląsku Opolskim _____	147
<i>Ewelina Policińska</i> Edukacja regionalna outdoorowo – gra terenowa po Opolu _____	175
<i>Aleksandra Kowalczyk-Pryczkowska</i> Zakończenie _____	186
<i>Rafał Rippel</i> Od różnorodności do wartości – recenzja publikacji _____	188

WSTĘP

Śląsk Opolski należy do tych regionów Polski, w których historia, pamięć i codzienność szczególnie silnie się splatają. Na niewielkim terytorium spotykają się tu doświadczenia kolejnych organizmów państwowych, języków, wyznań i tradycji. Zmiany granic, migracje, wojny i przesiedlenia nie zatarty lokalnej odrębności. Przeciwnie – uczyniły z Opolszczyzny przestrzeń, w której wielokulturowość nie jest hasłem, lecz realnym doświadczeniem wielu rodzin i społeczności.

W takim kontekście edukacja regionalna nie może być traktowana jako dodatek do programu nauczania. Bez znajomości historii własnego regionu, jego skomplikowanych losów politycznych, etnicznych i religijnych, uczeń nie jest w stanie w pełni zrozumieć ogólnopolskiej narracji historycznej ani codzienności zarówno swojej, jak i swoich sąsiadów. Świadomość, dlaczego w jednej klasie obok siebie siedzą potomkowie dawnych Ślązaków, Kresowian i przybyszy z różnych części Polski czy Ukrainy, dlaczego w niektórych gminach obecne są organizacje mniejszości niemieckiej, a w innych aktywne środowiska regionalistów śląskich – staje się warunkiem budowania dojrzałej tożsamości i postaw otwartości.

Niniejsza publikacja powstała jako odpowiedź na tę potrzebę. Łączy ona refleksję historyczną i kulturoznawczą z praktycznymi propozycjami dydaktycznymi.

Autorzy – badacze, nauczyciele akademicy, muzealnicy, bibliotekarze i doradcy metodyczni – pokazują Śląsk Opolski z wielu perspektyw: jako przestrzeń złożonych dziejów politycznych, jako „laboratorium” wielokulturowości, jako sieć konkretnych miejsc, ludzi, instytucji i materialnych śladów przeszłości.

W publikacji odnajdziemy syntetyczne omówienie historii Śląska i jego specyfiki w edukacji, a także przybliżenie czasów piastowskich i roli księstwa opolskiego. Kolejne artykuły poprowadzą odbiorcę przez wybrane miejsca pamięci regionu: zamki, klasztory, kościoły, miejskie przestrzenie ukształtowane przez historię. Ważną część publikacji stanowią teksty poświęcone dziedzictwu piśmienniczemu – starodrukowi i lokalnym drukarniom – oraz materiałom ikonograficznym, takim jak plakaty plebiscytowe.

Silnie obecny jest w opracowaniu nurt metodyczny. Opisy gier terenowych po Opolu, Web-Questów o Śląsku Opolskim, warsztatów z wykorzystaniem starodruków, projektów Instytutu Śląskiego czy Programu NIWKI pokazują, jak przekształcać wiedzę o regionie w konkretne działania z uczniami: w szkole, bibliotece, muzeum, w przestrzeni miasta i w środowisku lokalnym. Propozycje te można wykorzystać wprost lub potraktować jako inspirację do tworzenia własnych scenariuszy zajęć.

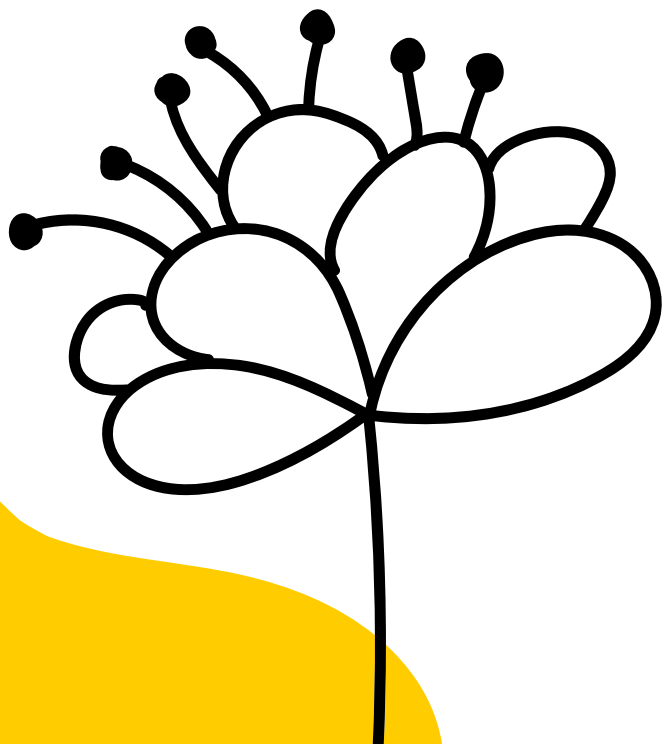
Adresatami materiałów są przede wszystkim nauczyciele różnych etapów edukacyjnych – historii, języka polskiego, wiedzy o społeczeństwie, języków obcych, plastyki. Także edukatorzy muzealni, bibliotekarze, animatorzy kultury i wszyscy, którzy chcą świadomie włączać regionalne dziedzictwo w proces wychowania i kształcenia.

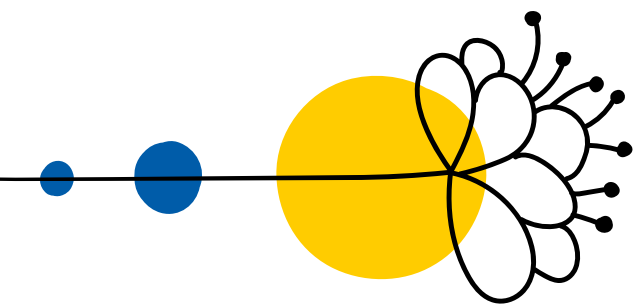
Intencją redakcyjną nie było stworzenie zamkniętego podręcznika do edukacji regionalnej, lecz zaproponowanie szerokiego zestawu przykładów, narzędzi i perspektyw. Mamy nadzieję, że staną się one pomocą w tym, by opowiedzieć o Śląsku Opolskim – z całym jego bogactwem i złożonością – mogła być w szkole i poza nią prowadzona rzetelnie, ciekawie i z szacunkiem dla wszystkich, którzy ten region współtworzą.

Aleksandra Kowalczyk-Pryczkowska

Adriana Dawid

**NIEMCY, POLACY, TUTEJSI –
JAK DBAĆ O WIELOKULTUROWE
DZIEDZICTWO REGIONU**

Śląsk to region z bogatą, interesującą historią, jednak wiedza ogółu społeczeństwa o przeszłości tego obszaru jest niska. Wynika to m.in. z edukacji szkolnej, w której wątki śląskie nie są ekspozowane. Na lekcjach historii uczniowie poznają przede wszystkim przeszłość państwa polskiego, do którego Śląsk należał tylko w niektórych okresach. Szkolna narracja o przeszłości skupia się na problematyce, która Śląska nie dotyczyła, np. rządach dynastii Jagiellonów, królów elekcyjnych, czasie zaborów. Co więcej, nie uświadamia się uczniom, że Śląsk – stanowiący współcześnie część Polski – znajdował się przez znaczący okres w strefach wpływów, względnie bezpośrednio w granicach krajów, które w wydarzeniach omawianych m.in. na lekcjach historii znajdowały się w przeciwnym niż Polska obozie, np. w okresie zaborów czy podczas II wojny światowej.

Edukacja, w której te okoliczności są pomijane, powoduje, że w polskim społeczeństwie brakuje zarówno wiedzy o historii Śląska, jak i świadomości historycznej złożoności tego regionu. Z moich obserwacji jako wykładowcy akademickiego na kierunku historia na Uniwersytecie Opolskim wynika, że wiedza o przeszłości Śląska wśród osób podejmujących studia historyczne, zatem interesujących się przeszłością, jest znikoma.

1. Śląsk na przestrzeni dziejów

Według najstarszych udokumentowanych zapisów Śląsk w IX wieku znajdował się pod wpływem państwa wielkomorawskiego, a następnie w wieku X został przyłączony do Czech. Spod zwierzchności dynastii czeskich Przemyslidów region wydarli Piastowie. Polski książę Mieszko I u schyłku swego panowania rozpoczął najazdy na Śląsk, który zajął w ostatniej dekadzie X wieku.

Zwierzchność władców polskich trwała na tym terenie do okresu rozbicia dzielnicowego, który rozpoczął się po śmierci księcia Bolesława Krzywoustego. Wraz ze zgonem tego władcy wybuchły konflikty, które doprowadziły wkrótce do istotnych zmian na Śląsku. Lokalni książęta

znaleźli się w strefie wpływów władającego Rzeszą cesarza Fryderyka I Barbarossy, a następnie ulegli ekspansji czeskich Przemyślidów. W tym okresie na Śląsk zaczęli przybywać niemieccy koloniści, a elementy kultury niemieckiej zaczęły być przyjmowane przez zamożniejszych mieszkańców, pojawiły się m.in. na dworach niektórych książąt.

W kolejnych dziesięcioleciach Śląsk ulegał coraz większemu rozdrobnieniu, a książęta od końca XII wieku zacieśniaли swoje związki z władcami Czech, uznając tym samym ich zwierzchnictwo. W okresie, gdy Władysław Łokietek podejmował starania o zjednoczenie ziem polskich i skupiał się na obronie przed Krzyżakami, kolejni książęta śląscy składali hołdy lenne królowi czeskiemu Janowi Luksemburczykowi. Następca Łokietka, Kazimierz Wielki w 1335 roku zrzekł się praw do większości ziem śląskich. Polityczne strategie władców polskich oraz czeskich spowodowały, że książęta śląscy niejednokrotnie występowali po różnych stronach konfliktów, w które angażowała się Polska. Klasycznym przykładem jest tu np. bitwa pod Grunwaldem (15 lipca 1410 roku), w której oddziały śląskie wspierały zbrojnie zarówno siły polsko-litewskie, jak i krzyżackie.

W 1526 roku Śląsk, jako część Czech, przeszedł pod panowanie Habsburgów – był to efekt układu, w myśl którego po bezpotomnej śmierci króla czeskiego i węgierskiego Ludwika Jagiellończyka tron po nim miał otrzymać Ferdynand Habsburg. Przejęcie władzy na Śląsku przez tę dynastię zbiegło się z rozszerzaniem reformacji. Katolicki cesarz sprzeciwiał się nowym wyznaniom i rozpoczął akcję kontrreformacyjną. Dla mieszkańców Śląska jednym z silniejszych akordów ówczesnych sporów religijnych była wojna trzydziestoletnia (1618–1648). W jej czasie doszło m.in. do najazdu wojsk szwedzkich dowodzonych przez protestanckiego króla szwedzkiego Gustawa Adolfa oraz szeregu innych walk, w trakcie których Śląsk został poważnie zniszczony. Bezpośrednią konsekwencją tej wojny było przywrócenie katolicyzmu. Ponadto region poniósł znaczące straty, przede wszystkim w ludziach, których liczba spadła o jedną trzecią, co spowodowało także zapaść gospodarczą.

Zwierzchnictwo Habsburgów na Śląsku zakończyło się w wyniku najazdu króla pruskiego Fryderyka II, który zajął region, a swoją dominację na tym terenie potwierdził w trzech wojnach śląskich (1740–1741, 1744–1745, 1758–1763). Po ich zakończeniu pod kontrolą Austrii pozostały tylko fragmenty Śląska Opawskiego oraz Cieszyńskiego. Wzmocnione Prusy wzięły udział w kolejnych rozbiorach Polski. Warto przy tym pamiętać, że Śląsk stanowił wtedy integralną część mocarstwa Fryderyka II. Podkreślam te okoliczności, ponieważ w świadomości społecznej poczesne miejsce zajmuje mylne przekonanie, że Śląsk, podobnie jak ziemie polskie, znalazł się pod zaborami, a w 1918 roku odzyskał niepodległość.

Na początku XIX wieku Śląsk, jako część Prus, zmagał się z najazdem wojsk francuskich. W przeciwieństwie do polskiej optyki, która w postaci Napoleona Bonapartego upatrywała

szanse na przywrócenie niepodległości, na Śląsku tego władcę i jego państwo postrzegano jako wrogów i uciążliwych okupantów. Wiek XIX, znaczący w historii Polski powstaniami narodowymi, Śląskowi przyniósł zaangażowanie w wojny, m.in. z Austrią, Danią i Francją, oraz wejście w strukturę zjednoczonych Niemiec. W tym stuleciu nastąpił też wyraźny rozwój gospodarczy, głównie przemysłu hutniczego, górniczego i włókienniczego. W jego efekcie rozwijała się sieć komunikacyjna, budowano drogi, linie kolejowe, rozbudowywały się miasta.

Gdy wybuchła I wojna światowa, Ślązacy znaleźli się w obozie Trójprzymierza, który w tym konflikcie poniósł klęskę. Przegrana Niemiec i Austro-Węgier umożliwiła Polsce odzyskanie niepodległości. W myśl intencji polskich polityków w odbudowywanym państwie miała znaleźć się także przemysłowa część regionu – Górny Śląsk. Polsko-niemiecka rywalizacja o ten teren przybrała formę trzech zrywów zbrojnych (w 1919, 1920 i 1921 roku). W starciach tych, co nie jest eksponowane w społecznym dyskursie, mieszkańcy Śląska walczyli po obu stronach, ponieważ byli wśród nich zarówno zwolennicy pozostania regionu w granicach Niemiec, jak i przyłączenia do Polski. Ostatecznie latem 1922 roku obszar podzielono między dwa państwa.

Część przynależną Polsce włączono do województwa śląskiego, które posiadało szeroką autonomię. Na terenie, który pozostał w Niemczech, w latach 30. XX wieku doszło do gwałtownych zmian politycznych związanych z objęciem władzy w Niemczech przez nazistów, nastąpiła eksterminacja opozycji, ograniczono swobody demokratyczne, przypuszczono atak na mniejszości narodowe, m.in. Polaków czy Żydów. Gdy wybuchła II wojna światowa, Ślązacy, w zależności od miejsca zamieszkania, zasilili zarówno oddziały polskie jak i niemieckie. Jesienią 1939 roku III Rzesza włączyła w swoje granice przedwojenne województwo śląskie, a wszyscy jego mieszkańcy zostali poddani obowiązkowemu wpisowi na niemiecką listę narodowościową (Volksliste), co skutkowało m.in. przymusowym wcielaniem ich do Wehrmachtu. Warto podkreślić, że dobrowolnie na listę wpisywali się Polacy z innych regionów, zazwyczaj w celu uzyskania konkretnych korzyści ze strony niemieckiego aparatu władzy.

W styczniu 1945 roku na Śląsk wkroczyły oddziały Armii Czerwonej. Wbrew temu, co przez dziesięciolecia głosiła komunistyczna propaganda, obecność Sowietów oznaczała nie wyzwolenie, lecz okupację terenu, który wcześniej należał do Niemiec. Jeszcze przed zakończeniem II wojny światowej na Śląsku zaczęła tworzyć swoje struktury władza polska. Wyznaczenie zachodniej granicy Polski na Odrze i Nysie Łużyckiej spowodowało włączenie niemal całego regionu do Polski. Drobną część historycznego Śląska znalazła się w Czechach i Niemczech.

W myśl decyzji zwycięskich mocarstw wraz z przesunięciem granic Polaki na zachód przeprowadzono masowe przesiedlenia. Śląsk musiała opuścić ludność niemiecka, w regionie pozostali tylko Ci Ślązacy, których urzędowo uznano za Polaków – byli to przede wszystkim

mieszkańcy Górnego Śląska. Opuszczone domy i mieszkania zasiedlali Polacy, w tym ci wysiedleni ze wschodnich województw II Rzeczypospolitej, które zostały po II wojnie światowej włączone do Związku Sowieckiego. W efekcie tej ogromnej wymiany ludności struktura narodowa regionu uległa istotnej zmianie.

Powojenne władze lansowały koncepcję Polski jednonarodowej, kwestionując (poza drobnymi wyjątkami) istnienie na Śląsku osób narodowości niemieckiej. Tymczasem wśród rodzimych mieszkańców Śląska istniała znacząca grupa, która deklarowała się jako Niemcy. Postawy te jednak tłumiono i torpedowano wszelkie próby zorganizowania się tej społeczności. Struktury organizacyjne mniejszości niemieckiej zostały na Śląsku oficjalnie uznane na początku lat 90. XX wieku.

2. Wielokulturowy Śląsk

Częste i gwałtowne zawirowania polityczne i państwowe powodowały, że przez stulecia na Śląsku przenikało się wiele wpływów, kultur, języków i religii. Co symptomatyczne, do pierwszej połowy XX wieku ich przedstawiciele egzystowali we względnej harmonii. Żyli obok siebie wyznawcy różnych religii. W wielu miejscowościach na Śląsku istniały zarówno kościoły i cmentarze katolickie, jak i ewangelickie, a w miastach żydowskie synagogi i kirkuty.

Obserwowano i znano zasady, tradycje czy terminy świąt innych religii, chociażby z tego powodu, że ich przedstawiciele wspólnie pracowali, uczyli się, utrzymywali towarzyskie relacje. W szkołach uczniowie – w zależności od wyznania – uczestniczyli w lekcjach religii prowadzonych przez księdza, pastora bądź rabina. Nie dziwiły zamknięte w soboty sklepy czy punkty usługowe prowadzone przez Żydów, celebrowane 31 października przez protestantów Święto Reformacji czy katolickie uroczyste obchody Bożego Ciała.

Różnorodny był też język, którym się porozumiewano. Urzędowo korzystano początkowo z łaciny, później z języków czeskiego i niemieckiego. W XIX wieku mieszkańcy miast i części wsi na co dzień posługiwali się językiem niemieckim. Spora część mniejszych miejscowości była zamieszкана przez osoby mówiące po śląsku – posługujące się mową odbiegającą nieco od języka polskiego, a zawierającą wiele słów, zwrotów i konstrukcji składniowych pochodzących z czeskiego i niemieckiego. Literackiej polszczyzny używała niewielka grupa osób, jednak była znana m.in. dzięki wydawanym po polsku książkom i prasie oraz obecności tego języka w obrządku religijnym. W południowych obszarach regionu znane były język czeski oraz gwara morawska. Wykształciły się także lokalne śląskie dialekty języka niemieckiego.

Część z tych elementów kulturowej różnorodności zanikła. Aktualnie nie są kultywowane np. tradycje społeczności mozaistycznej. Niemal wszyscy Żydzi żyjący na Śląsku przed II wojną światową zostali eksterminowani albo wyemigrowali. Ci, którzy pojawili się w regionie po 1945 roku, pochodzili przede wszystkim z Polski i spuścizna niemieckich Żydów była im obca. Znacząco spadła także ich liczba w porównaniu do okresu sprzed wojny. W efekcie prowadzonych od 1945 roku wysiedleń ludności niemieckiej usunięto z regionu zdecydowaną większość protestantów. Pozostały po nich opustoszałe świątynie i cmentarze z mogiłami, o które nie miał kto dbać. Ostatecznie większość kościołów została przejęta przez społeczność katolicką, pozostałe niszczały albo były nacjonalizowane i adaptowane na świeckie potrzeby, np. przebudowywano je na budynki gospodarcze.

Swoje wyraźne i aktywne przedstawicielstwo mają od lat 90. XX wieku żyjący w regionie Niemcy. Tworzą własne organizacje (m.in. centralny Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce oraz regionalne, takie jak np. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim, a także organizacje branżowe czy młodzieżowe). Mniejszość niemiecka posiada własne media, wydaje gazety, czasopisma, emituje audycje radiowe i telewizyjne, prowadzi w sieci strony internetowe i portale społecznościowe. Członkom mniejszości zapewnia się możliwość korzystania z posługi religijnej w języku niemieckim. W szkołach są prowadzone dodatkowe lekcje niemieckiego jako języka mniejszości narodowej. Reprezentanci mniejszości niemieckiej są obecni także w strukturach władz samorządowych różnych szczebli, realnie wpływając na region, w którym żyją, w latach 1991–2023 roku zasiadali w polskim parlamencie. Najlicniejsza grupa członków mniejszości niemieckiej żyje w województwie opolskim.

Aktywne jest także środowisko dążące do uznania narodowości śląskiej, eksponujące kulturową odmienność regionu. Zwolennicy tej opcji skupiają się w kilkunastu większych organizacjach, m.in. Ruchu Autonomii Śląska, Stowarzyszeniu Osób Narodowości Śląskiej, Związku Górnośląskim. Część z nich postuluje uniezależnienie Śląska od polskiej kurateli, inne skupiają się na podtrzymywaniu śląskich tradycji i kultury. Formacje te są aktywne przede wszystkim w województwie katowickim. Zabiegają m.in. o oficjalne uznanie śląskiej narodowości i języka.

W ostatnim okresie coraz więcej uwagi poświęca się także dziedzictwu Polaków przesiedlonych na Śląsk z Kresów Wschodnich. Pamięć o ich historii i tradycjach stają się elementem krajobrazu kulturowego regionu, wzbogacają go. Działają organizacje skupiające Kresowian, ich potomków oraz sympatyków. Powstają liczne publikacje poświęcone kulturze Kresów Wschodnich i adaptacji jej elementów na Śląsku. Organizowane są również poświęcone tej tematyce spotkania, wystawy czasowe, a także ekspozycje stałe w regionalnych muzeach.

3. Stosunek do wielokulturowego dziedzictwa regionu dawniej i współcześnie

Akceptacja dla obecności na Śląsku różnych kultur na przestrzeni lat kształtowała się zmiennie. W drugiej połowie XIX wieku w Niemczech realizowano Kulturkampf – celem tych działań było ograniczenie wpływów Kościoła katolickiego, miały one jednak także charakter antypolski. W okresie międzywojennym na podzielonym Górnym Śląsku po obu stronach granicy prowadzono działania mające na celu usunięcie niechcianych elementów obcej kultury. W polskiej części regionu od 1926 roku politykę skierowaną przeciwko mniejszości niemieckiej prowadził wojewoda Michał Grażyński. Na niemieckim Górnym Śląsku od 1933 roku eliminowali elementy polskości naziści. Po II wojnie światowej na obszarach przyłączonych do Polski, w tym na Śląsku, przeprowadzono szeroką akcję usuwania śladów niemieckości. Równocześnie prowadzono polonizację tych Ślązaków, którzy nie zostali wysiedleni do Niemiec. Z przestrzeni publicznej usuwano niemieckojęzyczne napisy, zmieniano niemieckobrzmiące nazwy miejscowe, a także imiona i nazwiska. Wprowadzono oficjalny zakaz używania języka niemieckiego, zaś mowę śląską przedstawiano jako poślednią, niepoprawną. Niszczono przedmioty noszące ślady niemieckości, z mniejszą troską odnoszono się do zabytków pochodzących z okresu przynależności Śląska do Prus.

Od lat 90. XX wieku stosunek do dziedzictwa kulturowego Śląska zmienia się, rośnie akceptacja dla jego różnorodności. Widać to np. w oświacie i działaniach skierowanych do dzieci i młodzieży. Poza lekcjami języka niemieckiego oraz przedmiotu Własna historia i kultura dla członków mniejszości niemieckiej prowadzi się także dodatkowe działania mające na celu uwrażliwienie uczniów na regionalną spuściznę. Publikowane są podręczniki, wśród nich np. Elżbiety Naparstek, Norberta Niestolika i Aldony Urbanek, *Energia tradycji. Podręcznik edukacji regionalnej dla nauczycieli*¹ czy praca zbiorowa pod redakcją Karoliny Gaboń *Znane i nieznanne na Śląsku. Podręcznik dla Polaków i cudzoziemców chcących lepiej poznać Górny Śląsk. Ćwiczenia, zadania, teksty*². Opracowane są też programy do edukacji regionalnej oraz pomocne do nich materiały, np. Aldony Skudrzyk, *Po naszymu czyli o polszczyźnie małych ojczyzn. Wybór tekstów do edukacji regionalnej. Teksty śląskie*³; Krystiana Węgrzynka, Anny Morajko-Fornal i Aldony Skudrzyk *Górny Śląsk. Historia, kultura język. Materiały edukacyjne dla nauczycieli*⁴. W ofercie wydawniczej są też elementarze do nauki śląskiego, np. Rafała Adamusa, Weroniki Klamy i Małgorzaty Poraj

¹ Naparstek E., Niestolik N., Urbanek A., (2018), *Energia tradycji. Podręcznik edukacji regionalnej dla nauczycieli*, Rybnik: Miasto Rybnik.

² Gaboń K., (red), (2024), *Znane i nieznanne na Śląsku. Podręcznik dla Polaków i cudzoziemców chcących lepiej poznać Górny Śląsk: ćwiczenia, zadania, teksty*, Katowice: Wydawnictwo Gnome.

³ Skudrzyk A., (2025), *Po naszymu czyli o polszczyźnie małych ojczyzn. Wybór tekstów do edukacji regionalnej. Teksty śląskie*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

⁴ Węgrzynek K., Morajko-Fornal A., Skudrzyk A., (2025), *Górny Śląsk. Historia, kultura język. Materiały edukacyjne dla nauczycieli*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

*Gōrnoślōnski ślabikōrz*⁵ oraz przekłady na śląski popularnych bajek czy powieści, np. Alana A. Milne, *Niedźwiodek Puch*, Antoine'a de Saint-Exupéry'ego *Mały Princ*⁶.

Istotnym elementem troski o śląskie dziedzictwo kulturowe jest publikowanie książek śląskich autorów zarówno współczesnych (np. Szczepana Twardocha), jak i wcześniejszych, ale niepublikowanych w Polsce Ludowej (np. Hansa Niekrawtza, Elisabeth Grabowski). Rosnącą popularnością cieszą się powieści śląskich autorów nawiązujących do wydarzeń historycznych, m.in. doświadczeń II wojny światowej i realiów życia Ślązaków po jej zakończeniu. Do poczytniejszych autorów tego typu utworów należą Helena Buchner (np. *Hanyska, Ciotka Flora*) i Michael Sowa (*Czereśnie od świętej Anny, Tam gdzie nie pada*). Tego typu twórczość, mimo iż nie posiada walorów naukowych prac historycznych czy kulturoznawczych, jest nośnikiem wiedzy, która ze względu na swoją przystępną i atrakcyjną formę dociera do szerokiego grona odbiorców i uwrażliwia ich na złożoność dziejów regionu.

Wiele w tym obszarze mogą działać także publicyści. W znaczący sposób dyskusję o tożsamościach Gōrnoślōzaków i złożoności kulturowej ich regionu wywołała książka Zbigniewa Rokity *Kajś. Opowieść o Gōrnym Śląsku*⁷. Bardzo szeroka publiczna dyskusja nad walorami tego opracowania i poruszaną w niej tematyką w wyraźny sposób uwrażliwiły czytelników w całej Polsce na specyfikę regionu śląskiego.

O wielokulturowości Śląska opowiadać można także ze scen teatru. Dzięki ekranizacji i emisji w telewizji publicznej w 2025 roku znaczącym echem w całym kraju odbił się monodram *Minajom mie Hanka* w reżyserii Mirosław Neinerta, na podstawie tekstu Alojzego Lysko. Główna bohaterka grana przez Grażynę Bułkę snuje w nim opowieść o śląskich losach, w doskonały sposób prezentując regionalną optykę na pewne zjawiska i wydarzenia z historii. Powstał też nawiązujący do tego spektakl *Godajom mi Helmut*, w którym słowa Alojzego Lyski prezentuje męski bohater grany przez Sławomira Rosowskiego. Oba przykłady dowodzą, że scena może być doskonałym miejscem do prezentowania i wyjaśniania Śląska – dramatyzmu oraz złożoności losów jego mieszkańców w historycznych i politycznych zawirowaniach.

Dziedzictwo kulturowe regionu jest prezentowane w lokalnych muzeach. Wartymi uwagi działaniami tych placówek są organizowane w nich spotkania, np. ze świadkami historii

⁵ Adamus R., Klama W., Poraj M., (2010), *Gōrnoślōnski ślabikōrz*, Chorzów: Wydawnictwo Biblioteki Śląskiej.

⁶ Milne A.A., (2023), *Niedźwiodek Puch*, Poznań: Media Rodzina; de Saint-Exupéry A., (2018), *Mały Princ*, Poznań: Media Rodzina.

⁷ Rokita Z., (2020), *Kajś. Opowieść o Gōrnym Śląsku*, Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.

bądź prezentujące spuściznę śląską, czy relacje z nich zamieszczane w internecie cieszące się coraz większym zainteresowaniem. Muzea podejmują też inicjatywy badawcze oraz wydają publikacje, które w popularnej formie prezentują śląską różnorodność kulturową. Placówki te przygotowują także ofertę edukacyjną w formie lekcji, warsztatów i konkursów.

Aktywnie w popularyzowanie wiedzy o dziedzictwie Śląska włączyły się w ostatnich latach archiwa. Publikowane przez nie książki skierowane są do szerokiego grona odbiorców. Archiwum Państwowe w Opolu wydało np. dla dzieci książki Małgorzaty Łzygowskiej i Justyny Sowińskiej *Podróż Filipka z biegiem Odry* oraz tych samych autorek bogato ilustrowane *Kobiece tajemnice Karolinki. Archiwalne źródła do dziejów stroju Śląska Opolskiego*⁸. W oparciu o zbiory tej placówki publikowane są także materiały pomocne w pracy z uczniami, np. Justyny Sowińskiej i Aleksandry Starczewskiej-Wojnar, *Mówiące znaki władzy. Materiały edukacyjne dotyczące ksiąg opolskich i ich fundacji*⁹. Oferta edukacyjna archiwów jest bardzo szeroka, osiągalna w wolnym dostępie za pośrednictwem stron internetowych.

Interesującą i szeroką aktywność w obszarze przybliżania wiedzy o wielokulturowości regionu prowadzi także Instytut Śląski w Opolu. Placówka ta przygotowuje m.in. warsztaty i wykłady, publikuje materiały poświęcone dziedzictwu regionu, organizuje otwarte spotkania i wystawy. Jedną z bardziej interesujących inicjatyw tej instytucji są konkursy. Jednym z nich jest cyklicznie ogłaszany od 2023 roku, skierowany do wszystkich grup wiekowych *Opowiem ci o Kresach*. Efektem tej inicjatywy jest przybliżenie spuścizny po osobach przesiedlonych na Śląsk po II wojnie światowej oraz zachowanie ich relacji i świadectw.

Budowaniu wrażliwości na wielokulturowe dziedzictwo regionu służył także projekt *Archiwum Historii Mówionej* realizowany przez Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, który był skierowany do młodzieży. W jego trakcie uczniowie nagrywali rozmowy ze świadkami historii, mieszkańcami Górnego Śląska reprezentującymi różne środowiska kulturowe. Nagrania te udostępniono na stronie internetowej e-historie.pl, a część z nich opublikowano. Zebrane materiały stanowią źródła do badań, ale są także chętnie odsłuchiwane przez osoby zainteresowane przeszłością, ich atutem jest łatwy dostęp oraz atrakcyjna forma w postaci krótkich, barwnych, emocjonujących nagrań.

⁸ Łzygowska M., Sowińska J., (2020), *Podróż Filipka z biegiem Odry*, Opole: Archiwum Państwowe w Opolu; tychże, (2020), *Kobiece tajemnice Karolinki. Archiwalne źródła do dziejów stroju Śląska Opolskiego*, Opole: Archiwum Państwowe w Opolu.

⁹ Sowińska J., (2020), Starczewska-Wojnar A., *Mówiące znaki władzy. Materiały edukacyjne dotyczące ksiąg opolskich i ich fundacji*, Opole: Archiwum Państwowe w Opolu.

Wśród innych wartych uwagi form przekazu wiedzy o śląskiej różnorodności wskazać można np. wycieczki oraz coraz bardziej popularne spacerunki z profesjonalnym przewodnikiem po wybranych miejscach. Prezentować wielokulturowość Śląska można także m.in., analizując twórczość śląskich malarzy, muzyków, poznając popularne lokalne tradycje i obrzędy oraz bajki, przyglądając się historii zabytków architektonicznych. Doskonałą wskazówką są też *Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego* oraz *Lista dziedzictwa kulturowego UNESCO*, na której znajdują się m.in. śląskie kroszonki czy obchody górniczego święta Barbórki. Wpis na te listy wskazuje zarówno na wartość zamieszczonych na nich elementów spuścizny regionalnej, jak i w sposób sformalizowany je dokumentuje i sygnalizuje konieczność wykazywania troski o ich kultywowanie.

Wymienione formy działań mających na celu zaprezentowanie wielokulturowego dziedzictwa Śląska stanowią jedynie wybrane przykłady, które mają wskazać jak różnorodna jest ich forma, szeroka oferta i skala zasięgu. Zwraca uwagę rosnące zainteresowanie tematyką śląską wśród odbiorców z całej Polski oraz z zagranicy, głównie Niemiec. Od lat 90. XX wieku narracja o Śląsku jest pełniejsza, uwzględnia obecność w regionie różnych kultur, narodowości, języków. Podnosi się także stale poziom prezentacji tej wiedzy, staje się ona atrakcyjna i profesjonalna, przemyślana i konsekwentna. Efektem tego wysiłku jest przybliżanie wiedzy o regionie, budowanie wrażliwości, zrozumienia i akceptacji dla jego specyfiki, która jest ogromną wartością społeczeństwa wielokulturowego.

Bibliografia

- Adamus R., Klama W., Poraj M., (2010), *Górnośląski ślabikörz*, Chorzów: Wydawnictwo Biblioteki Śląskiej.
- Bahlcke J., Cawrecki D., Kaczmarek R., (red), (2011), *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, Gliwice: Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej.
- Czapliński M., Kaszuba E., Wąs G., Żerelik R., (2007), *Historia Śląska*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Gaboń K., (red), (2024), *Znane i nieznanne na Śląsku. Podręcznik dla Polaków i cudzoziemców chcących lepiej poznać Górny Śląsk: ćwiczenia, zadania, teksty*, Katowice: Wydawnictwo Gnome.
- Łzygowska M., Sowińska J., (2020), *Kobiece tajemnice Karolinki Archiwalne źródła do dziejów stroju Śląska Opolskiego*, Opole: Archiwum Państwowe w Opolu.
- Łzygowska M., Sowińska J., (2020), *Podróż Filipka z biegiem Odry*, Opole: Archiwum Państwowe w Opolu.
- Milne A.A., (2023), *Niedźwiodek Puch*, Poznań: Media Rodzina.
- Naparstek E., Niestolik N., Urbanek A., (2018), *Energia tradycji. Podręcznik edukacji regionalnej dla nauczycieli*, Rybnik: Miasto Rybnik.
- Rokita Z., (2020), *Kajś. Opowieść o Górnym Śląsku*, Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Saint-Exupéry A., (2018), *Mały Princ*, Poznań: Media Rodzina.
- Skudrzyk A., (2025), *Po naszymu czyli o polszczyźnie małych ojczyzn. Wybór tekstów do edukacji regionalnej. Teksty śląskie*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

Sowińska J., Starczewska-Wojnar A., (2022), *Mówiące znaki władzy. Materiały edukacyjne dotyczące ksiąg opolskich i ich fundacji*, Opole: Archiwum Państwowe w Opolu.

Węgrzynek K., Morajko-Fornal A., Skudrzyk A., (2025), *Górny Śląsk. Historia, kultura język. Materiały edukacyjne dla nauczycieli*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

•

Adriana Dawid: dr hab., prof. Uniwersytetu Opolskiego, historyk, od 2000 roku pracuje w Instytucie Historii Uniwersytetu Opolskiego, autorka kilku książek i ponad stu artykułów naukowych i popularnonaukowych, redaktorka kilkunastu prac zbiorowych i edycji źródłowych. Badaczka dziejów Śląska w XIX i XX wieku, szczególnie zainteresowana losami żyjących w tym regionie mniejszości narodowych, dziedzictwem kulturowym regionu. Obok źródeł archiwalnych w swej pracy szczególnie chętnie wykorzystuje wspomnienia i relacje świadków historii.

Magdalena Przysiężna-Pizarska

**NAJCENNIJSZE ZABYTKI
ŚREDNIOWIECZNEJ I NOWOŻYTNEJ
KULTURY MATERIALNEJ NA ŚLĄSKU
OPOLSKIM. WYBRANE PRZYKŁADY
STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH**

Archeologia jest dziedziną nauki, dzięki której możemy poznawać przeszłość minionych społeczeństw. Badania archeologiczne prowadzą do eksploracji nawarstwień kulturowych, w których znajdują się przedmioty i struktury świadczące o życiu codziennym ludzi z różnych epok i kultur. To właśnie kontekst odkrywanych artefaktów – ich położenie w obrębie grodzisk, cmentarzysk czy osad – umożliwia archeologom rekonstruowanie dawnej rzeczywistości i opowiadanie historii o społecznościach, które żyły setki, a nawet tysiące lat temu.

Praca archeologa to żmudny, wieloetapowy proces prowadzący do przybliżenia prawdy o przeszłości. Rozpoczyna się od wytypowania stanowiska, analizy źródeł archiwalnych i założenia wykopu archeologicznego. Obejmuje eksplorację obiektów, dokumentację, konserwację znalezisk i kończy się dopiero po pełnym opracowaniu każdego zabytku. To właśnie archeologia stanowi fundament tworzenia źródeł wykorzystywanych przez przedstawicieli wielu innych dyscyplin – historyków, antropologów, etnologów, historyków sztuki czy specjalistów zajmujących się ochroną zabytków.

Popularyzacja wyników badań archeologicznych odgrywa kluczową rolę w budowaniu świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego. Dzięki niej współczesne pokolenie może zrozumieć, jak ważne jest zachowanie śladów przeszłości i jak wiele możemy dowiedzieć się o świecie stworzonym przez naszych przodków.

Niezależnie od tego, której epoki dotyczą badania – od prehistorii po czasy nowożytne – zawsze towarzyszy im aspekt edukacyjny. Przybliżając dawne dzieje, uczymy się nie tylko o historii, ale także o procesie kształtowania się naszej współczesnej tożsamości.

Na całym świecie, również na Śląsku Opolskim, stanowiska archeologiczne datowane na średniowiecze i okres nowożytny stanowią wyjątkowe i cenne źródło wiedzy. Są to miejsca unikatowe w skali Europy, fascynujące zarówno badaczy, jak i mieszkańców regionu. Odkrycia dokonane na tych stanowiskach pozwalają niejednokrotnie powiązać codzienne życie dawnych

społeczności z ważnymi wydarzeniami historycznymi. Skarby wydobywane z ziemi wpisują się w historię Polski, Europy i świata.

Wybór stanowisk, które mogłyby stanowić podstawę do ukazania najstarszych dziejów Śląska Opolskiego, nie jest prosty. Region ten zaskakuje bowiem bogactwem historii oraz różnorodnością dziedzictwa kulturowego – od monumentalnych budowli, przez tajemnice sakralne, po unikalne tradycje i zwyczaje. Każde stanowisko archeologiczne i każdy zabytek architektoniczny są na swój sposób niepowtarzalne, dlatego selekcja obiektów zawsze wiąże się z koniecznością ustalenia pewnych priorytetów badawczych.

W związku z prowadzonymi przeze mnie badaniami archeologicznymi na terenie Śląska Opolskiego zdecydowałam się zaprezentować dwa obiekty, które – moim zdaniem – należą do kompleksów najbardziej interesujących i reprezentatywnych dla okresu średniowiecza i nowożytności. Najstarszy z nich, związany z wczesnym średniowieczem, to piastowskie grodzisko na terenie Ostrówka, znane jako gród na opolskim Ostrówku.

1. Gród na opolskim Ostrówku – rewizja wiedzy o wczesnośredniowiecznym ośrodku osadniczym

Gród na Ostrówku w Opolu, mimo że nie został odnotowany w średniowiecznych źródłach pisanych, stanowi jedno z najważniejszych stanowisk archeologicznych związanych z początkami organizacji grodowej państwa Piastów. Jego odkrycie było wynikiem badań archeologicznych prowadzonych od lat 30. XX wieku, które doprowadziły do znaczącej rewizji dotychczasowej wiedzy o wczesnym rozwoju Opolu oraz o strukturze osadniczej Śląska.

1.1. Początki badań i odkrycia z lat 1930–1933

Pierwsza faza badań została zapoczątkowana w związku z rozbiórką Zamku Piastowskiego i realizacją projektu budowy nowego gmachu rejencji opolskiej (obecnie Urząd Wojewódzki). Podczas prac ziemnych odsłonięto **drewniane konstrukcje wałów, domostw i nawierzchni ulic**, co zwróciło uwagę archeologa **Georga Raschkego**, kierującego wykopaliskami w latach 1930–1933 (ilustracja 1).

Początkowo badacze niemieccy interpretowali znaleziska w kontekście potencjalnych śladów przeszłości germańskiej. W miarę postępów badań ustalono jednak jednoznacznie, że charakter zabytków wskazuje na **słowiańskie grodzisko wczesnośredniowieczne**. Odkrycie to, mimo że nie w pełni zgodne z pierwotnymi oczekiwaniami środowiska naukowego, doprowadziło

do kontynuacji prac oraz modyfikacji planów urbanistycznych, aby zachować część reliktyw grodu.

Zabytki pozyskane w tej fazie trafiły do wielu instytucji muzealnych i archiwalnych, m.in. do zasobów wrocławskiego oddziału Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk (PAN), muzeów śląskich oraz Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Z kolei dokumentacja Raschkego – częściowo rozproszona – została w ostatnich latach fragmentarycznie zidentyfikowana, m.in. dzięki znalezieniu notatnika terenowego z lat 1929–1930 dokonaneemu przez autorkę tego tekstu.

Ilustracja 1. Gród piastowski w Opolu

Źródło: zasoby archiwalnych Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk – Oddział we Wrocławiu

1.2. Powojenne badania archeologiczne (1948–1951)

Kolejny etap badań przypada na lata powojenne, kiedy prace kontynuował **Rudolf Jamka**, związany z Instytutem Śląskim w Katowicach. Jego badania obejmowały zarówno relikty zamku średniowiecznego, jak i starsze warstwy osadnicze.

Jamka odnotował odkrycie:

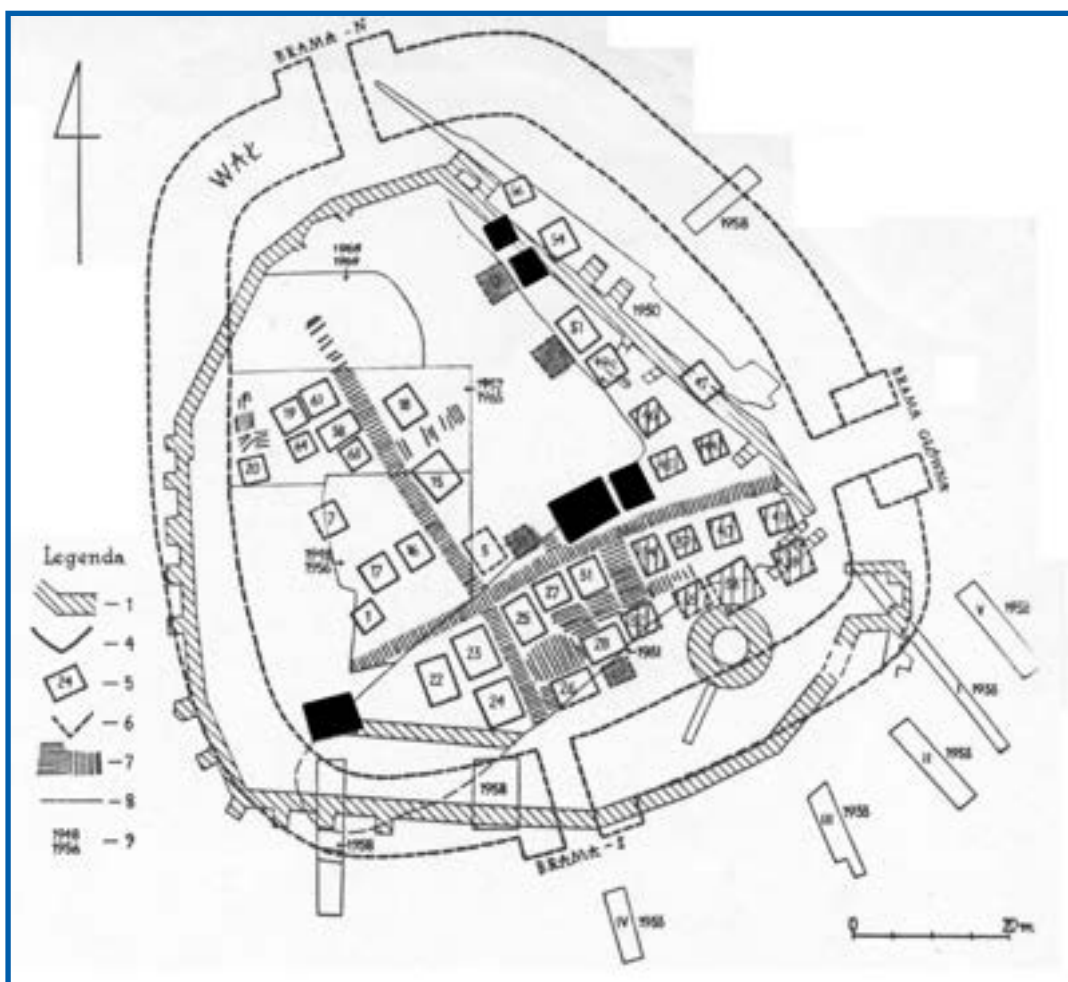
- fragmentów murów zamkowych datowanych na XIII wieku;
- reliktyw budynków o wczesnośredniowiecznej chronologii;
- licznych artefaktów: kafli piecowych, naczyń glinianych, kości zwierzęcych oraz przedmiotów metalowych.

Szczególne znaczenie mają jego obserwacje dotyczące konstrukcji domostw wczesnośredniowiecznych: **jednoizbowych budynków zrębowych** o powierzchni 25–30 m², z drewnianą podłogą z tarcic i paleniskiem wewnętrznym. Znaleźiska, takie jak miniaturowe łożeczki, pławiki, elementy obuwia czy uzbrojenia, dostarczyły cennych informacji o życiu codziennym i gospodarce mieszkańców grodu.

1.3. Kluczowa faza badań – prace Włodzimierza Hołubowicza (od 1952 roku)

Najważniejsze dla rekonstrukcji wczesnośredniowiecznego Opolą okazały się badania prowadzone od 1952 roku przez **Włodzimierza Hołubowicza**. Jego zespół przebadał znaczną część grodziska i zwrócił szczególną uwagę na wyjątkowo dobrze zachowany materiał organiczny (ilustracja 2).

Ilustracja 2. Gród piastowski w Opolu

Źródło: publikacja Włodzimierza Hołubowicza, (1956), *Opole w wiekach X–XII*, Katowice: Śląsk, s. 106

Dzięki tym badaniom zrekonstruowano:

- **strukturę wału obronnego**, który w partii szczytowej mógł osiągać nawet 20 m szerokości;
- **kolejne fazy rozbudowy**, w tym rozbudowę w trzeciej tercji XI wieku;
- plan przestrzenny grodu o powierzchni ponad 1 hektara;
- sieć komunikacyjną w postaci ulic wykonanych z dranic układanych na trzech belkach;
- układ zabudowy obejmujący około 100 domostw i budynków gospodarczych.

Analiza dendrologiczna wykazała użycie drewna sosnowego, świerkowego, dębowego, olchowego, wiązowego i jesionowego, co świadczy o świadomym doborze surowca. Liczne zabytki organiczne – tekstylia, naczynia i przedmioty drewniane – stanowią unikatowy zbiór w skali kraju.

Z badań wynika, że gród zamieszkiwała społeczność licząca **50–80 wojów wraz z rodzinami**, co odpowiada strukturze typowej dla kluczowych ośrodków grodowych monarchii piastowskiej¹.

1.4. Badania późniejsze i najnowsze (1962–2010)

Dodatkowe prace w latach 1962 i 1997 prowadził **Bogusław Gediga**, natomiast najnowsza duża kampania wykopaliskowa miała miejsce w latach **2009–2010**. Zespół pod kierownictwem **Sławomira Moździocha i Magdaleny Przysiężnej-Pizarskiej** odsłonił kolejne partie wału oraz fosę wraz z oszalowaniem, co pozwoliło na bardziej precyzyjną rekonstrukcję konstrukcji obronnej (ilustracja 3).

1.5. Chronologia, funkcje i znaczenie grodu

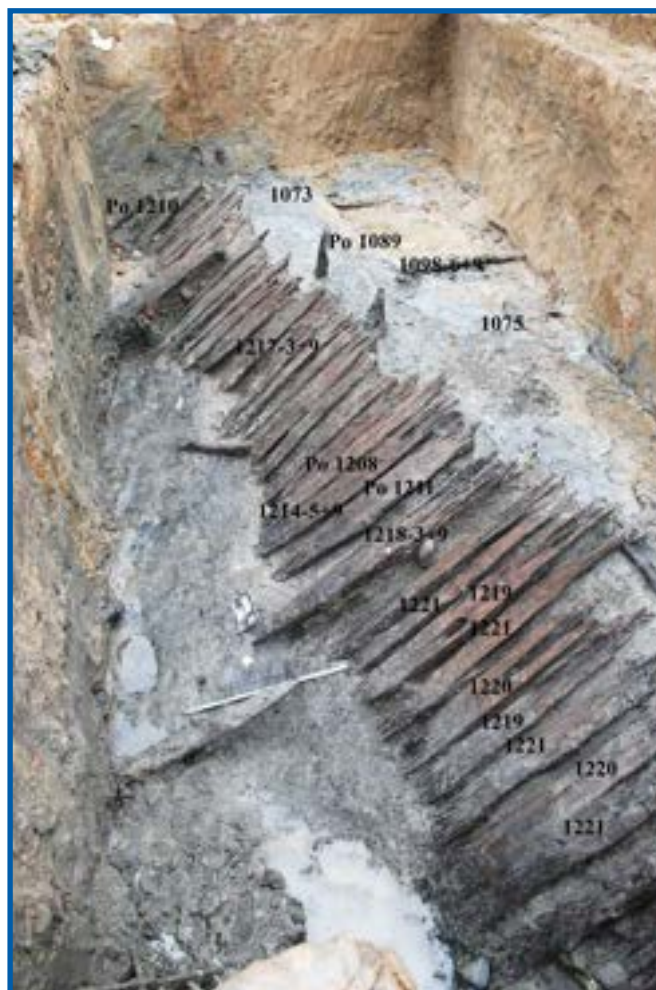
Budowa grodu na Ostrówku przypada na **schyłek X wieku**, czyli okres intensywnego kształtowania się systemów grodowych w państwie pierwszych Piastów. Lokalizacja na wyspie była korzystna zarówno strategicznie, jak i gospodarczo – ułatwiała kontrolę nad szlakiem odrzańskim oraz zapewniała dostęp do surowców, w tym lokalnych wystąpień rudy żelaza.

Upadek grodu wiąże się z powstaniem **osady miejskiej na prawym brzegu Odry**, której rozwój stopniowo marginalizował funkcje obronne i administracyjne Ostrówka. W miejscu dawnych wałów powstały mury zamku, który funkcjonował aż do rozbiórki w XX wieku. Dzisiejszy gmach urzędu stanowi więc ostatnie ogniwo w wielowarstwowej historii tego miejsca².

¹ Moździoch S., Przysiężna-Pizarska M., (2017), *Gród na Ostrówku: początki Opola*, Opole: Wydawnictwo AD.

² Moździoch S., (2017), *Piastowski gród na Ostrówku. Stare i nowe odkrycia*, „Kwartalnik Opolski”, r. LXIII, nr 1, s. 43–62.

Ilustracja 3. Archeologiczny wykop nr 1 na podsceniu Amfiteatru w Opolu

Źródło: archiwum prywatne autorki

1.6. Znaczenie badań dla archeologii wczesnego średniowiecza

Ostrówek jest jednym z najważniejszych stanowisk wczesnośredniowiecznych na Śląsku. Wyniki badań:

- dostarczają przykładów wyjątkowo dobrze zachowanych konstrukcji drewnianych, przedmiotów codziennego użytku i biżuterii (ilustracja 4);
- umożliwiają rekonstrukcję organizacji przestrzennej ośrodka grodowego;
- poszerzają wiedzę o życiu codziennym społeczności piastowskiej;
- stanowią materiał porównawczy dla innych centrów grodowych w Polsce.

Stanowisko to jest kluczowe dla zrozumienia przemian społecznych i politycznych, jakie zachodziły na ziemiach polskich w okresie formowania się państwa³.

³ Tamże, s. 43–62.

Ilustracja 4. Kabłączek skroniowy, wykonany ze srebra, techniką splatania drucików

Źródło: archiwum prywatne autorki

2. Tajemnice pod posadzką. Odkrycie romańskiej kolegiaty w Opolu

Gdy w 2022 roku zdecydowano o zdjęciu posadzki kościoła pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego w Opolu, nikt nie spodziewał się, że pod warstwą współczesnych nawierzchni kryje się jedno z ważniejszych odkryć archeologicznych w historii miasta. Prace, które rozpoczęły się z myślą o wymianie posadzki i montażu ogrzewania podłogowego, szybko przekształciły się w wielomiesięczne badania, odsłaniające relikty jednej z najstarszych świątyń regionu – romańskiej kolegiaty opolskiej z początków XIII wieku.

2.1. Najstarszy kościół na Opolszczyźnie

Archeolodzy, odsłaniając fundamenty od strony wschodniej, natrafili na mury prezbiterium późnoromańskiej kolegiaty, datowane na ok. 1223 rok. Była to monumentalna budowla o prezbiterium na planie kwadratu 9 × 9 metrów, nakryta sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Żebra sklepienne spływały na ceramiczne słuźki i bogato zdobione bazy, na których widoczne są motywy „żabek” – stylizowanych lilii, symbolizujących m.in. Najświętszą Marię Pannę oraz związki kościoła z biskupstwem wrocławskim⁴.

Co niezwykle ważne, na niektórych fragmentach murów zachowały się ślady czerwonej farby. To dowód, że świątynia była w średniowieczu barwnie malowana, a nie – jak często sądzono – pozostawiona w surowej cegle.

⁴ Legendziewicz A., (2023), *Wyniki badań architektonicznych relikwów wcześniejszego kościoła parafialnego (kolegiackiego) w katedrze pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Opolu (raport)*, mps, Wrocław–Opole.

2.2. Ołtarz z relikwiami i tajemnicza tumba

W centrum prezbiterium archeolodzy odkryli masywną, murowaną podstawę mensy ołtarzowej. W jej wnętrzu znajdowało się sepulcrum – specjalne zagłębienie przeznaczone na relikwie. Niestety relikwii już nie było, prawdopodobnie usunięto je wiele lat wcześniej.

Tuż przed ołtarzem natrafiono na ślady średniowiecznej tumbi grobowej, ozdobionej malowanymi czerwonymi ornamentami na pobielonym tle. Jej konstrukcja była asymetryczna, jakby dostawiona wtórnie. Datowana jest na początek XIV wieku i najpewniej stanowiła podstawę płyty nagrobnej osoby wysoko postawionej – być może duchownego lub fundatora.

2.3. Układ świątyni sprzed ośmiuset lat

Badania wykazały, że pierwotna kolegiata składała się:

- z **kwadratowego prezbiterium** z aneksami po północnej i południowej stronie;
- z **transeptu** – monumentalnego skrzyżowania naw, którego centralne sklepienie miało aż 9 metrów długości i szerokości,
- z **trójnawowego korpusu**;
- z **dwuwieżowego zachodniego masywu**.

To właśnie w XIII wieku wykształciła się ta charakterystyczna, reprezentacyjna forma, znana również z katedr i ważnych kościołów na Śląsku (ilustracja 5).

Ilustracja 5. Rzut na prezbiterium kolegiaty opolskiej

Źródło: archiwum prywatne autorki

2.4. Schody, zakrystie, wejścia... Czyli jak wyglądało życie w średniowiecznej kolegiacie

W północno-wschodnim narożniku świątyni odkryto relikty klatki schodowej możliwe, że z końca XIII/początku XIV wieku – świadectwo rozbudowy związanej z powiększeniem kapituły kolegiackiej. Jej wejście ozdobione było malowanymi czerwono-czarnymi kostkami z białymi spoinami, co pozwala wyobrazić sobie dawny splendor wnętrza.

Zachowały się także ślady wejść do zakrystii, fragmenty dawnych posadzek, fundamenty filarów i murów, a nawet stare skarpy wzmacniające ściany.

2.5. Pożary, przebudowy i gotycka transformacja

Historia kolegiaty to również dzieje zniszczeń i odbudów. Największe pożary odnotowano w latach **1351** i **1415**. To właśnie po nich doszło do zasadniczej gotyckiej przebudowy, w ramach której:

- poszerzono ołtarz i zmieniono jego otoczenie;
- aneks północny przekształcono w kaplicę;
- zburzono romańskie prezbiterium i aneksy;
- w latach 1440–1447 zbudowano nowe, halowe, trójnawowe prezbiterium;
- w XVI wieku gotycki korpus został ostatecznie ukształtowany.

W 1532 roku w prezbiterium pochowano księcia Jana Dobrego, ostatniego Piasta opolskiego – wydarzenie, które wymusiło kolejne przekształcenia i budowę krypty książęcej⁵.

2.6. Życie codzienne dawnych Opolan

Wśród setek artefaktów znalezionych w trakcie badań znajdują się przedmioty, które znakomicie przybliżają codzienność dawnych mieszkańców:

- srebrne talary z 1621 roku (ilustracja 6),
- medaliki i krzyżyki (ilustracja 7),
- paciorki różańców,
- miedziane szpilki do upinania tkanin,
- 2 pary okularów,
- elementy ubioru i wyposażenia kolegiaty.

⁵ Tamże; Pobóg-Lenartowicz A., (2023), *Opracowanie wstępne historyczne*, mps, wstępne sprawozdanie złożone do Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu, raport.

Szczególnie cenne są odkryte pochówki – 20 kompletnych grobów osób związanych ze świątynią, ułożonych niegdyś w trumnach, często z drobnymi dewocjonaliami⁶.

Ilustracja 6. Monety pochodzące z badań archeologicznych

Źródło: archiwum prywatne autorki

Ilustracja 7. Medalion wykonany z brązu

Źródło: archiwum prywatne autorki

⁶ Przystańska-Pizarska M., (2023), *Wstępne sprawozdanie z badań archeologiczno-architektonicznych prowadzonych w kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Opolu (katedra opolska)*, mps, Opole.

2.7. Co odkrycie zmienia w historii Opola?

Badania prowadzone w latach 2022–2023 ostatecznie potwierdziły, że pod posadzką katedry znajdują się relikty **późnoromańskiego kościoła kolegiackiego**, którego początki sięgają lat 20. XIII wieku.

Najważniejsze ustalenia:

- Kościół ten jest **najstarszą znaną świątynią ceglana na Opolszczyźnie**.
- Świątynia była złożonym i monumentalnym projektem – znacznie bardziej okazałym, niż wcześniej przypuszczano.
- Wiele elementów architektonicznych (służki, bazy, dekoracje) nawiązuje do rozwiązań znanych z Trzebnicy czy Legnicy, co świadczy o wysokim poziomie artystycznym budowli.
- Odkrycia pozwalają dokładniej zrozumieć rozwój średniowiecznego Opola i funkcjonowanie kapituły kolegiackiej⁷.

Podsumowanie

Zabytki kultury materialnej z okresu wczesnego średniowiecza, średniowiecza oraz nowożytności stanowią niezwykłą spuściznę po pokoleniach, które tworzyły fundamenty świata, w jakim żyjemy dziś. To dzięki ich wysiłkowi, umiejętnościom i wyobraźni możemy podziwiać tak wyjątkowe obiekty jak gród na opolskim Ostrówku czy majestatyczną Katedrę Opolską.

Dziedzictwo kulturowe wymaga naszej troski, ale także świadomości – pamięci o ludziach, którzy je tworzyli, i o znaczeniu, jakie ich praca ma dla współczesności. Warto zwracać uwagę nie tylko na najbardziej znane zabytki, lecz również na te mniej oczywiste stanowiska archeologiczne i architektoniczne, które poprzez swoją unikatowość wpisały się już na trwałe w historię regionu.

⁷ Materiał został opracowany na podstawie raportów złożonych do Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu 30 grudnia 2025 r.: raport prof. Andrzeja Legendziewicza (Legendziewicz A., (2023), *Wyniki badań architektonicznych reliktyw wcześniejszego kościoła parafialnego (kolegiackiego) w katedrze pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Opolu (raport)*, mps, Wrocław–Opole); prof. dr hab. Anny Pobóg-Lenartowicz (Pobóg-Lenartowicz A., (2023), *Opracowanie wstępne historyczne*, mps, wstępne sprawozdanie złożone do Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu); dr Magdaleny Przysiężnej-Pizarskiej (Przysiężna-Pizarska M., (2023), *Wstępne sprawozdanie z badań archeologiczno-architektonicznych prowadzonych w kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Opolu (katedra opolska)*, mps, Opole).

Powinniśmy przekazywać wiedzę o tych miejscach młodemu pokoleniu, ucząc je rozumienia wartości, jakie niesie za sobą dziedzictwo kulturowe Śląska Opolskiego. Taka edukacja buduje poczucie tożsamości, uczy szacunku dla przeszłości i pokazuje, że dbając o zabytki, dbamy również o ciągłość własnej historii.

Dziedzictwo to nie tylko kamienie i mury – to żywa opowieść o ludziach, ich codzienności, ambicjach i marzeniach. Warto ją pielęgnować, aby mogła inspirować kolejne pokolenia.

Słowniczek archeologiczny

Aneks (przybudówka): niewielkie pomieszczenie dobudowane do głównej bryły kościoła, zwykle pełniące funkcje użytkowe, np. zakrystii, skarbcza, kaplicy lub pomieszczenia liturgicznego. Archeologicznie bywa identyfikowany przez odmienną technikę konstrukcyjną, inny materiał budowlany lub odmienne fundamenty.

Archeologia: dziedzina nauki badająca przeszłość człowieka poprzez analizę materialnych pozostałości jego działalności znajdujących się w nawarstwieniach kulturowych (ziemnych). Wykorzystuje metody wykopaliskowe, analizy laboratoryjne, dokumentację terenową oraz nowoczesne techniki, takie jak skanowanie laserowe, fotogrametria, geofizyka czy analizy izotopowe. Wyniki badań pozwalają zrekonstruować życie codzienne, architekturę, procesy społeczne i przemiany kulturowe dawnych społeczności.

Artefakt: ruchomy przedmiot wykonany, używany lub zmodyfikowany przez człowieka w przeszłości. Mogą to być narzędzia, naczynia, ozdoby, elementy stroju, broń, części konstrukcji lub odpady produkcyjne. Analiza artefaktów pozwala określić funkcję, technologie, pochodzenie surowców i chronologię osadnictwa.

Dekoracja malarska (polichromia): ozdobne malowidła pokrywające ściany, sklepienia lub elementy architektoniczne budowli. Mogą przedstawiać sceny religijne, motywy geometryczne, roślinne lub heraldyczne. W badaniach archeologicznych i architektonicznych analiza polichromii pozwala określić fazy przebudowy, datować elementy wnętrza oraz odtworzyć pierwotną estetykę przestrzeni sakralnej.

Dendrochronologia: precyzyjna metoda datowania drewna polegająca na porównywaniu układu stojów rocznych. Pozwala określić dokładny rok ścięcia drzewa, a czasami nawet porę roku. Stosowana do badania konstrukcji drewnianych, mostów, legarów, wałów, pali fundamentowych i innych obiektów.

Dewocjonalia: przedmioty o charakterze religijnym, używane w praktykach pobożnych. Obejmują medaliki, plakietki pielgrzymie, różańce, krzyżyki, relikwiarze, amulety i inne. Znaleźiska dewocjonalistów są cennym źródłem wiedzy o życiu religijnym, ruchu pielgrzymkowym i duchowości mieszkańców danego obszaru.

Domostwo zrębowe: typ budynku o ścianach wykonanych z poziomo układanych bali łączonych na narożach (np. na „węgły”). Konstrukcja charakterystyczna dla osad słowiańskich i średniowiecznych. Pozostałości takich budynków archeolodzy identyfikują poprzez zachowane fragmenty belek, fundamentów lub odcisków drewnianych elementów w ziemi.

Dokumentacja archeologiczna: zbiór danych tworzonych podczas badań, obejmujący opisy, rysunki, fotografie, modele 3D i pomiary. Dokumentuje sposób odkrycia obiektów i warstw oraz ich wzajemne relacje. Jest podstawą rekonstrukcji stanowiska po zakończeniu prac i umożliwia dalsze analizy naukowe.

Eksploracja (badanie) warstw i obiektów: proces systematycznego odstawiania, opisywania i analizowania kolejnych jednostek stratygraficznych. Wymaga zachowania precyzji, ponieważ każda warstwa lub obiekt po usunięciu przestaje istnieć w stanie pierwotnym. Eksploracja to również segregacja zabytków, ich lokalizacja w przestrzeni oraz zabezpieczanie konstrukcji.

Fosa: wykop otaczający gród, podgrodzie, umocnienia lub zabudowania, często wypełniony wodą. Pełnił funkcje obronne, gospodarcze i sanitarne. W fosach archeolodzy często odnajdują dobrze zachowane przedmioty organiczne (drewno, kości, tkaniny), które w warunkach beztlenowych przetrwały stulecia.

Grodzisko: pozostałość grodu – zwykle obronnego ośrodka np. wczesnośredniowiecznego. Obejmuje wały, fosy, relikty zabudowy i warstwy kulturowe. Grodziska są jednymi z najważniejszych stanowisk archeologicznych do badania wczesnych struktur państwowych, organizacji społecznej i militarnej oraz rozwoju architektury obronnej.

Kapituła kolegiacka: wspólnota duchownych (kanoników) funkcjonująca przy kościele kolegiackim, o rozbudowanej strukturze organizacyjnej i funkcjach administracyjno-religijnych. Zarządza majątkiem kościelnym, odprawia liturgię, prowadzi szkołę, a w średniowieczu pełni też funkcje sądowe i kultowe. W badaniach archeologicznych jej działalność widoczna jest dzięki budowlom, fundacjom i pochówkom członków kapituły.

Kontekst archeologiczny: wzajemne położenie artefaktów, obiektów i warstw oraz ich relacje. To klucz do interpretacji przeszłych zjawisk i procesów. Każda zmiana położenia zabytku bez dokumentacji prowadzi do utraty części informacji naukowej.

Krypta: podziemne pomieszczenie pod częścią kościoła, przeznaczone na pochówki, relikwie lub cele liturgiczne. Wykonywana jako sklepiona przestrzeń z wejściem od wnętrza świątyni. Badania krypt dostarczają danych o obrzędach pogrzebowych, architekturze sakralnej oraz osobach tam pochowanych.

Legary: poziome belki podtrzymujące konstrukcje drewniane takie jak podłogi, ulice drewniane, pomosty lub umocnienia wałów. Dzięki warunkom beztlenowym często zachowują się w bardzo dobrym stanie, umożliwiając datowanie dendrochronologiczne.

Mensa ołtarzowa: kamienny lub drewniany stół stanowiący część ołtarza, używany podczas liturgii. W średniowieczu często zawierał sepulcrum – wnękę na relikwie świętych. Odkrycie mens pozwala określić rozmieszczenie funkcji liturgicznych w świątyni.

Nawarstwienia kulturowe: kolejne warstwy ziemi powstałe w wyniku działalności człowieka, zawierające artefakty, pozostałości obiektów i ślady aktywności. Ich analiza pozwala odtworzyć chronologię osadnictwa, funkcje przestrzeni oraz zmiany w sposobach użytkowania terenu.

Obiekt archeologiczny: nieruchoma pozostałość działalności ludzkiej, np. jamy, piece, mury, fundamenty, studnie, drogi, wały, fosy lub groby. Obiekty dokumentowane są w planie i przekroju, co pozwala interpretować ich funkcje, wiek i fazy użytkowania.

Oszalowanie: drewniana konstrukcja wzmacniająca ściany wykopu, fosy, studni lub fundamentów. Dzięki zachowanym elementom oszalowań archeolodzy mogą analizować techniki budowlane i chronologię obiektów hydrotechnicznych oraz umocnień.

Prezbiterium: wschodnia, najświętsza część kościoła, w której znajduje się ołtarz główny. Zwykle oddzielona od nawy stopniami, łukiem tęczowym lub balustradą. Archeologicznie prezbiteria często kryją pochówki duchownych i relikty wcześniejszych faz budowy świątyni.

Sepulcrum: niewielka wnęka w mensie ołtarzowej, przeznaczona na przechowywanie relikwii świętych. Odgrywało istotną rolę w konsekracji kościoła. W badaniach archeologicznych jest cennym elementem pozwalającym określić chronologię ołtarza.

Sekwencja stratygraficzna: układ warstw, obiektów i ich wzajemnych relacji, tworzący zapis historii stanowiska. Analiza sekwencji pozwala odtworzyć procesy osadnicze, zniszczenia, przebudowy i okresy intensywnego użytkowania danego miejsca.

Stanowisko archeologiczne: miejsce, w którym znajdują się źródła archeologiczne: warstwy, obiekty, artefakty i ich kontekst. Może to być osada, gród, cmentarzysko, kościół, zamek, pole bitwy, warsztat produkcyjny lub pojedyncze znalezisko o specjalnym znaczeniu.

Stratygrafia: nauka i metoda badająca układ warstw i jednostek kulturowych. Opiera się na zasadzie superpozycji (starsze warstwy znajdują się niżej niż młodsze) i pozwala budować chronologię względną stanowiska.

Transept: poprzeczna nawa kościoła przecinająca nawę główną i zwykle formująca plan krzyża łacińskiego. Jego obecność świadczy o wysokiej randze i złożoności architektury świątyni.

Tumba: kamienna lub ceglana konstrukcja grobowa znajdująca się nad komorą pochówkową lub jako osobny element nagrobny. Często bogato dekorowana. W kościołach tumbę pełniły funkcję reprezentacyjną i upamiętniającą.

Wał obronny: element fortyfikacji grodu, wykonany z ziemi, drewna i kamieni. Może mieć konstrukcję przekładkową, skrzyniową lub rusztową. Badania wałów dostarczają informacji o organizacji obronności i technologiach budowlanych.

Warstwa archeologiczna (kulturowa): najmniejsza jednostka stratygraficzna – nagromadzenie ziemi powstałe w wyniku działalności ludzkiej lub procesów naturalnych. Każda warstwa jest dokumentowana, a jej usunięcie oznacza nieodwracalną utratę części informacji, dlatego wymaga szczególnej precyzji.

Wykop archeologiczny: wydzielony, kontrolowany obszar prac terenowych, w którym prowadzi się eksplorację warstw i obiektów. Jego granice, podział, siatka pomiarowa i poziomy dokumentacyjne stanowią podstawę prawidłowych badań.

Bibliografia

Bukowska-Gedigowa J., Gediga B., (1986), *Wczesnośredniowieczny gród na Ostrówku w Opolu* (Polskie badania archeologiczne, t. 25, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Hołubowicz W., (1956), *Opole w wiekach X–XII*, Katowice: Śląsk.

Legendziewicz A., (2023), *Wyniki badań architektonicznych reliktyw wcześniejszego kościoła parafialnego (kolegiackiego) w katedrze pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Opolu (raport)* mps, Wrocław–Opole: MASZYNOPIIS.

Legendziewicz A., (2024), *Wyniki badań architektonicznych wcześniejszego kościoła parafialnego (kolegiackiego) w katedrze pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Opolu*, mps, Wrocław–Opole: MASZYNOPIIS.

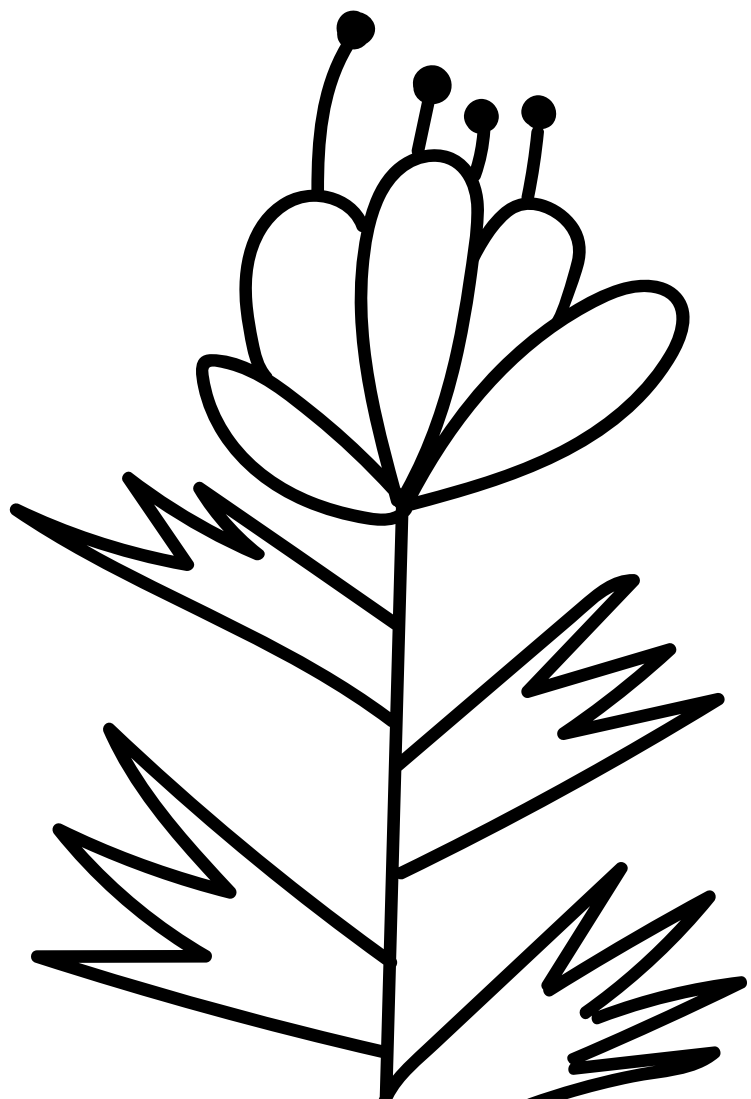
- Moździoch S., (2017), *Piastowski gród na Ostrówku. Stare i nowe odkrycia*, „Kwartalnik Opolski”, r. LXIII, nr 1, Opole: Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Moździoch S., Przysiężna-Pizarska M., (2017), *Gród na Ostrówku. Początki Opola*, Opole: Wydawnictwo AD.
- Pobóg-Lenartowicz A., (2023), *Opracowanie wstępne historyczne*, mps, wstępne sprawozdanie złożone do Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu: MASZYNOPIIS.
- Przysiężna-Pizarska M., (2023), *Wstępne sprawozdanie z badań archeologiczno-architektonicznych prowadzonych w kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Opolu (katedra opolska)*, mps, Opole: MASZYNOPIIS.

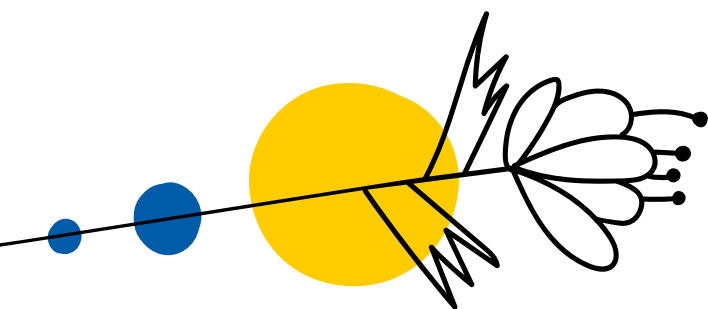
•

Magdalena Przysiężna-Pizarska: doktor (rozprawa doktorska obroniona w 2010 r. na Wydziale Historyczno-Pedagogicznym Uniwersytetu Opolskiego), absolwentka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, archeolog, biolog sądowy, wykładowca akademicki, adiunkt w Zakładzie Archeologii Instytutu Historii Uniwersytetu Opolskiego, autorka publikacji naukowych. Prowadzi badania archeologiczne na terenie Polski i współprowadzi je na terenie Czech, Ukrainy, Rosji oraz Sycylii. W pracy naukowej koncentruje się na okresie wczesnego średniowiecza i średniowiecza, obrzędowości, cmentarzyskach, biologii sądowej i kryminalistyce. Współpracuje z instytucjami i organizacjami o charakterze naukowo-badawczym i kulturowym w kraju i za granicą. Prowadzi wykłady, prezentacje i warsztaty z tematyki śląskiej, kryminalistyki archeologicznej, archeologicznej, historycznej i w ramach rekonstrukcji kultury materialnej. Społecznie (od 2025 roku) działa jako prezes Towarzystwa Miłośników Starożytności. Członek Naukowego Towarzystwa Polsko-Czeskiego oraz Towarzystwa Przyjaciół Opola.

Ewelina Policińska

**W CZASACH KSIĄŻĘCYCH –
POD PANOWANIEM PIASTÓW**

Wielokulturowość regionów pogranicza jest faktem znanym, odkąd ludzie organizują się terytorialnie. Granice państw w wyniku działań militarnych i dyplomatycznych ulegają na przestrzeni lat zmianom. Po II wojnie światowej Polska pojawiła się na mapie Europy w nowych granicach. W podręcznikach szkolnych mówi się o utraconych Kresach Wschodnich oraz o Ziemiach Odzyskanych czy Ziemiach Zachodnich.

Na lekcjach historii uczniowie analizują i porównują zasięg terytorialny państwa polskiego w 1939 i w 1945 roku, wskazują na kierunki procesów migracyjnych ludności. Nierzadko jednak, traktują temat pobieżnie i nie zdają sobie sprawy, jak decyzje polityczne wpływają na zmiany demograficzne, narodowościowe, etniczne, ale też kulturowe na terenach pogranicza. Dlatego elementy edukacji regionalnej są tak istotne, by w pełni zrozumieć charakter regionu, w którym się mieszka.

Tereny województwa opolskiego od zarania dziejów były obszarem pogranicznym, a ich charakter kształtowały polityczne i kulturowe wpływy czeskie, austriackie, niemieckie i polskie.

Młodzi mieszkańcy województwa coraz rzadziej podejmują temat wielokulturowości swojego regionu. Tymczasem pamięć o ludziach, którzy żyli na tym terenie w ramach różnych organizacji państwowych i wpływów kulturowych jest rzeczą istotną, wręcz konieczną. Niezwykle ważne jest zrozumienie przez młodych ludzi, dlaczego część spośród nich przynależy do mniejszości niemieckiej, ukraińskiej czy innej, dlaczego w niektórych gminach funkcjonują stowarzyszenia Kresowiaków i w końcu – jak to się dzieje, że język używany w domu przez wiele osób, których rodzice i dziadkowie mówią np. po śląsku, różni się od języka urzędowego.

Edukacja regionalna wyposaża młodych w kompetencje polegające na zdobywaniu, selekcji i trafności wykorzystania informacji. Przygotowuje do dialogu, w którym mogą odnaleźć przestrzeń do zrozumienia siebie i innych, do porozumienia i do szacunku dla tradycji kultywowanych przez sąsiadów.

1. Księstwo opolskie – pod panowaniem Piastów

Symbolem, który jednoznacznie kojarzy się z Opolem, jest Wieża Piastowska – element zamku książąt opolskich. Artefakt świadczący o tym, iż w dobie średniowiecza była to domena książąt z dynastii Piastów. Wizerunek Wieży Piastowskiej odnajdziemy w logotypach wielu urzędów administracji państwowej i samorządowej w regionie opolskim¹. Stanowi zarazem element identyfikacji z regionem oraz budowania lokalnej tożsamości, pozwala identyfikować się z rejonem.

Linia dynastyczna Piastów górnośląskich zapoczątkowana została przez Mieszka I Płatonowego i obejmowała wszystkich jego descendentów po mieczu (krewnych ze strony ojca). Mieszko był drugim synem księcia dzielnicy śląskiej Władysława Wygnańca. Do swojego księstwa powrócił – z wygnania na terenie państwa niemieckiego – na zasadach określonych przez Bolesława Kędzierzawego w 1163 roku, o czym świadczą *Cronicon Montis-Sereni*, *Rocznik lubiński*, roczniki małopolskie czy przekazy mistrza Wincentego Kadłubka².

Wkrótce po powrocie księżę Mieszko, będąc już mężczyzną dwudziestoletnim, zażądał dla siebie osobnej dzielnicy. W wyniku sporu pomiędzy braćmi, do którego włączył się syn Bolesława Wysokiego – Jarosław, doszło do podziału terytorium Śląska, w wyniku którego Mieszko Laskonogi otrzymał Racibórz, Konrad – Głogów, a Jarosław – Opole. Bolesław Wysoki zatrzymał największy i najbogatszy Dolny Śląsk z Wrocławiem, tym samym zagwarantował sobie władzę zwierzchnią nad całą dzielnicą.

Już w 1202 roku polityczna mapa Śląska wyglądała nieco inaczej. Księstwem wrocławskim władał Henryk Brodaty, zaś Mieszko nowopowstałym, dziedzicznym księstwem opolskim, obejmującym ziemię raciborską z pogranicznym fragmentem ziemi krakowskiej (Bytom, Oświęcim) oraz ziemię opolską.

Księżę Mieszko rozwijał księstwo pod względem gospodarczym i religijnym. O sile jego księstwa świadczy fakt, że wybijał własną monetę, zdobył Kraków i zasiadł na tronie. Fakt ten poświadczą wiele źródeł, m.in. roczniki górnośląski, małopolski, rocznik kapituły krakowskiej i kalendarz katedry krakowskiej³. Księżę panował w Krakowie aż do śmierci. Zmarł 16 maja 1211 roku i wg Jana Długosza został pochowany w katedrze na Wawelu⁴.

¹ Linek B., *Wieża Piastowska w Opolu – logo z przeszłością*: <https://owogs.bs.katowice.pl/wp-content/uploads/2019/02/Wie%C5%BCa-piastowska-w-Opolu.pdf> [dostęp: 06.11.2025].

² Por. Rajman J., (2011), *Utworzenie księstw raciborskiego i opolskiego: z problematyki pierwszego podziału Śląska w drugiej połowie XII wieku*, „Wiek Stare i Nowe”, 3(8), s. 60–61.

³ Welc H., (2016), *Kazimierz I Opolski i jego czasy*, Opole, Wydawnictwo Nowik Sp.j., s. 11.

⁴ Jasiński K., (2007), *Rodowód Piastów śląskich*, Kraków: Avalon, s. 68.

Władzę w księstwie opolskim przejął jego najstarszy syn – Kazimierz, który nadał Opolu prawa miejskie, dając asumpt do szybkiego rozwoju tego miejsca jako stolicy księstwa. Książę Kazimierz ufundował obiekty sakralne, w tym klasztor w Czarnowasach. Był uczestnikiem piątej wyprawy krzyżowej. Jako pierwszy książę tej linii dynastycznej zaczął posługiwać się orłem jako znakiem herbowym. Podkreślało to prestiż władcy oraz jego aspiracje polityczne⁵.

Po śmierci Kazimierza w 1211 roku władzę nad księstwem przejęli jego synowie: Mieszko Otyły, który rządził aż do 1246 roku, a przez kolejne niemal cztery dekady – Władysław (zmarł w 1281 roku). W tym czasie księstwo opolskie podlegało konsolidacji, został wzmocniony jego gospodarczy potencjał, a kolonizacja na prawie niemieckim dała impuls demograficzny⁶.

W 1289 lub 1290 roku spadkobiercy księcia Władysława rozdzielili ziemie odziedziczone po ojcu na cztery samodzielne księstwa: cieszyńskie, bytomsko-kozielskie, raciborskie i opolskie. W ostatnim władzę objął Bolesław (Bolko) I. W księstwie opolskim znalazły się obszary skupione wokół miast: Opole, Strzelce, Lubliniec, Olesno, Niemodlin i Głogówek. Książę okazał się dobrym gospodarzem i skutecznym politykiem. Na czasy jego rządów przypada okres rozkwitu księstwa. Liczne lokacje na prawie niemieckim przynosiły pozytywne efekty gospodarcze. Bliskie kontakty z Kościołem skutkowały wieloma fundacjami, zaś polityka zewnętrzna zapewniała spokój i pozwoliła poszerzyć granice księstwa o kasztelanię rudzką⁷, czyli ziemię wieluńską.

Po śmierci Bolesława I (1313/1314) księstwo zostało podzielone między jego trzech synów. W wyniku uzgodnień lub losowania Bolesław Pierworodny otrzymał Niemodlin, Głogówek oraz Wieluń, Bolesław II – Opole i Olesno, zaś Albert – Strzelce i Lubliniec. Między 1321 a 1323 rokiem Bolesław Pierworodny utracił Wieluń, który przypadł we władanie Władysławowi Łokietkowi.

2. Księstwo opolskie lennem króla Czech

Czas panowania Bolesława II, zwanego także Bolkiem II, był niezwykle dynamicznym okresem zmian terytorialnych w Europie Środkowej. Zmieniał się również polityczny układ w jednoczącym się Królestwie Polskim.

⁵ Kazimierz I Opolski [w:] strona [Poznajhistorie.pl](https://www.poznajhistorie.pl/): <https://www.poznajhistorie.pl/monument/kazimierz>, strona [Twojahistoria.pl](https://twojahistoria.pl/): <https://twojahistoria.pl/encyklopedia/kazimierz-i-ksiaze-opolski-1211-1229-1230/> [dostęp: 06.11.2025].

⁶ Sperka J., (2012), *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski*, Kraków: Avalon, s. 22–23.

⁷ *Księstwo opolskie* [w:] *Encyklopedia województwa śląskiego*, (2014), t. 1, strona ibrbs.pl: https://ibrbs.pl/index.php/Ksi%C4%99stwo_opolskie [dostęp: 06.11.2025].

Położenie między Dolnym Śląskiem, Małopolską i Czechami wymagało prowadzenia ostrożnej i mądrej polityki zewnętrznej. Z jednej strony – mając pod opieką odradzające się Królestwo Polskie – trudno było mu zgodzić się na zwierzchnią władzę Władysława Łokietka i uznać go za równego sobie przedstawiciela innej linii dynastycznej. Z drugiej – władzę w Królestwie Czech objął Jan Luksemburski, którego z Królestwem Polskim łączyły tradycja, wspólni przodkowie i gnieźnieńska prowincja kościelna. Polityka Władysława Łokietka, który wszedł w konflikt dynastyczny z Janem Luksemburskim, pchnęła niejako książąt śląskich w kierunku Królestwa Czech. Bolko II początkowo nie złożył hołdu lennego Janowi Luksemburskiemu, lecz gdy ten przybył do Wrocławia 5 marca 1327 roku, książę opolski dołączył do grona śląskich lenników króla Czech.

Silny senior sprawił, że napięta sytuacja polityczna na Śląsku uspokoiła się. Po śmierci kolejnych książąt senior dysponował opuszczoną ziemią według własnego uznania. Ustały waśnie, podziały terytorialne i konflikty zbrojne. Równocześnie książęta zachowywali swoje uprawnienia w zakresie władzy wewnętrznej i tytulatury. Od 1327 roku kolejni książęta opolscy składali hołd lenny królowi czeskiemu, a powiązania z Królestwem Polskim z nastaniem kolejnych pokoleń ulegały stopniowemu rozluźnieniu⁸. Po śmierci Bolesław II opolskiego władzę przejęli jego dwaj synowie: Władysław II, zwany Opolczykiem, oraz Bolesław III. Bracia rozpoczęli współrzędny rządy od uporządkowania strawionego pożarem Opolą. Wkrótce Władysław rozpoczął karierę polityczną u boku króla Węgier, a Bolko III pozostał w księstwie opolskim.

3. Książę Władysław II Opolczyk

Edukacja regionalna w szkole powinna być zorientowana na zaciekawienie uczniów historią ich najbliższego otoczenia: miejscowości i regionu. Aby to osiągnąć, warto wskazać postaci, które osiągnęły sukces w określonej dziedzinie życia. W kontekście historycznym mogą to być książęta i księżne, których aktywność polityczna, gospodarcza czy społeczna pozwolą młodym ludziom identyfikować się z nimi. Władysław II Opolczyk wydaje się taką postacią.

Aktywność polityczna Władysława Opolczyka trwała bez mała pół stulecia – od początku lat 50. XIV wieku aż do roku 1401. W tym czasie występował z tytułami księcia opolskiego⁹,

⁸ Sperka J., *Władysław książę...*, s. 30–39.

⁹ Po raz pierwszy określenie księcia tytułem „dux opoliensis” występuje w dokumencie z 26 marca 1365 r.: Archiwum Państwowe w Opolu, *Akta miasta Opolą*, dok. nr 2.

palatyna Węgier i sędziego Kumanów¹⁰, księcia wieluńskiego¹¹, pana Rusi¹², namiestnika Królestwa Polskiego¹³, księcia dobrzyńskiego i pana na Kujawach¹⁴. Jak to się stało, że właśnie książę Władysław stał się jednym z najbardziej rozpoznawalnych polityków ówczesnej Europy? Obecność księcia na dworze węgierskim oraz możliwość osiągnięcia przez niego najwyższych stanowisk i tytułów – palatyna Węgier i sędziego Kumanów – powinniśmy z pewnością łączyć z jego indywidualnymi cechami osobowości. Nie bez znaczenia były również rodzinne powiązania z dworami królewskimi Królestwa Polskiego i Węgier, co doskonale obrazują drzewa genealogiczne¹⁵.

3.4. Terytorialny zasięg władzy księcia Władysława II Opolczyka

Współczesny nauczyciel i uczeń dysponują niemal nieograniczonym dostępem do informacji. Możliwość skorzystania z zasobów bibliotek cyfrowych, portali edukacyjnych oraz zdigitalizowanego bogactwa archiwów daje okazję do poszerzania zainteresowań. Polityczno-gospodarcze znaczenie działalności władcy można zaprezentować uczniom za pomocą źródeł sfragistycznych, czyli wizerunków pieczęci.

Pieczęć stanowi najważniejszy instrument nadawania wiarygodności wszelkim dokumentom. Równocześnie była też wykorzystywana jako narzędzie manifestacji zakresu władzy oraz

¹⁰ Od 1367 do 1372 r. występował jako „Ladislau dei gratia dux pulie (Opolie) et regni Hungarie, palatinus et iudex Comanorum”.

¹¹ Po otrzymaniu ziemi wieluńskiej w 1370 r. aż do 1372 r., tj. ustąpienia z funkcji na Węgrzech, najczęściej tytułował się: „Vladislaus dux Opulie et Velunensis Regnisq̄, Hungarie palatinus et iudex Cumanorum”.

¹² W latach 1372–1378, kiedy sprawował władzę na Rusi, najczęściej spotyka się intytulację księcia w brzmieniu: „Ladislau dei gratia dux opoliensis, vielunensis et russiae” lub „Dux opoliensis, dominus Vielunensis et Russiae” (Antoniewicz M., (2007) *Podstawy i zakres władzy księcia Władysława II opolskiego w ziemi wieluńskiej oraz północno-zachodniej Małopolsce*, [w:] Antoniewicz M. (red), Zbudniewek J. (red), *Książę Władysław Opolczyk. Fundator klasztoru Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, s. 236; znana jest również jego intytulacja w dokumentach zredagowanych po rusku: „My Kniaź Wołodysław Opolskoy Ziemi y Wielunskoy Ziemi y Ruskoy Ziemi Hospodar y Dziedzicz” (Sperka J., *Książę Władysław Opolczyk...*, s. 287).

¹³ W okresie rządów namiestniczych w Królestwie Polskim – 1377/1378 – posługiwał się prawdopodobnie tytułem „Magnificus princeps dominus Ladislau dei gratia dux opolie et in Regno Polo nie vicarius” (Sperka J., *Władysław książę opolski...*, s. 287).

¹⁴ W latach 1378–1395 używał tytułu księcia opolskiego, wieluńskiego, kujawskiego i dobrzyńskiego: „Dux opoliensis, velunensis, cuyaviensis, dobrinensis etc.” lub „herzog Und herre Czu Opoul, Czu Welun, czur Kujā, Czu Dobryn” (Stronczyński K. (1881), *Pobieżny przegląd pieczęci Piastów polskich*, Warszawa, s. 63–64).

¹⁵ Szerzej Jasiński K., (2007), *Rodowód Piastów Śląskich*, Kraków: Avalon, s. I/I, V/I-V/IV; Sperka J., *Władysław książę...*, s. 412–413.

aspiracji politycznych, pełniąc funkcję informacyjną (propagandową)¹⁶. Z tej perspektywy jawi się jako nośnik niezwykłego bogactwa treści zawartego zarówno w napisie napieczętym, jak i w wyobrażeniu graficznym w polu pieczęci.

W trakcie zajęć warto postawić siebie i uczniów w roli badaczy stojących przed dwoma zadaniami:

- odczytaniem informacji zawartych w przedstawieniu ikonograficznym;
- ustaleniem, czy znajdują one potwierdzenie w legendzie pieczęci.

Pozwoli to uzyskać odpowiedzi na pytania:

- W jakim stopniu informacje zawarte w wizerunku pieczęci odzwierciedlają ówczesny stan posiadania księcia?¹⁷
- Czy informacje ikonograficzne wskazują rzeczywisty zasięg władzy księcia, czy zaledwie jego aspiracje w tym względzie – jakie?

Rolą nauczyciela jest dopilnowanie, aby uczniowie zinterpretowali treści ikonograficzne zgodnie z ich ówczesnym przekazem semiotycznym. Nadawanie elementom graficznym niewłaściwego lub współczesnego znaczenia mogłoby doprowadzić do zniekształcenia (jasnego z założenia właściciela pieczęci) przekazu.

Książę Władysław II Opolczyk posługiwał się kilkoma pieczęciami, którymi uwierzytelniał dyplomy w różnych okresach swojej aktywności politycznej. W okresie, gdy był księciem opolskim oraz palatynem Węgier¹⁸, posługiwał się pieczęciami: herbową z hełmem i wizerunkiem pawia, herbową z orłem oraz konną¹⁹. Po roku 1371 – pieczęcią konną, pieczęcią typu majestatycznego oraz dwiema pieczęciami sekretnymi w typie gemmy²⁰. Na potrzeby edukacji, tj. ukazania uczniom zasięgu władzy księcia, warto zawęzić ten katalog do czterech ostatnich pieczęci.

¹⁶ Por. Piech Z., (1993), *Ikonoграфия pieczęci Piastów*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, s. 11–14.

¹⁷ Elementem pieczęci, który określa polityczno-prawne realia, jest przede wszystkim napis napieczęty (Gumowski M., Haisig M., Mikucki S., (1960), *Sfragistyka*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 161.). Należy jednak wskazać, czy informacje zawarte w legendzie i obrazie napieczętym są tożsame.

¹⁸ Władysław Opolczyk przybył na dwór węgierski na początkach lat 50. XIV wieku (Sroka S.A., (1996), *Książę Władysław Opolczyk na Węgrzech*, Kraków: Wydawnictwo PiT, s. 17–19) i przebywał na nim aż do roku 1372; Sperka J., *Władysław książę opolski...*, s. 103).

¹⁹ Sperka J., *Władysław książę opolski...*, s. 289.

²⁰ Mikucki S., (1936), *Heraldyka Piastów do schyłku XIV wieku*, [w:] Semkowicz W. (red.), *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 3, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, s. 465–470; klasyfikacja typów pieczęci za: Gumowski M., *Sfragistyka*, s. 155–156.

Kiedy Władysław Opolczyk otrzymał od króla Ludwika Andegaweńskiego tzw. lenno wieluńskie, sporządzony został tłok pieczęci typu konnego²¹. Książę Władysław używał jej niemal do końca swojego życia – po raz ostatni w 1400 roku²².

W polu pieczęci widzimy postać księcia odzianego w zbroję, dosiadającego galopującego konia. Książę siedzi w wąskiej, wysokiej, prawdopodobnie drewnianej kulbace²³, za którą posadzony został mały piesek. W prawej ręce trzyma miecz, w lewej uprząż. Hełm książęcy wieńczy klejnot w postaci półkolistej tarczy ozdobionej dziewięcioma pawimi piórami. W tarczy klejnotu widnieją dwa umieszczone naprzemiennie herby: w pierwszym i trzecim polu – opolski orzeł, zaś w drugim i czwartym – herb ziemi wieluńskiej. Całości klejnotu dopełnia dziewięć pawich piór, które, okalając tarczę, mają zapewne symbolizować świetność właściciela pieczęci²⁴. Koń okryty został przez rytownika pieczęci kropierzem, na którym widzimy powtórzenie wspomnianych herbów.

Tło pieczęci stanowi motyw roślinny, a cały wizerunek ujęty jest w trójdzielną, ozdobną ramę – bordiurę. W otoku widnieje legenda: „+Ladislaus dei gracia dux et d[omi]n[u]s opolien et welunensis etc.”²⁵.

Uwagę obserwatorów – uczniów – powinna zwrócić niezwykle prezentacja postaci, która, mimo że dosiada konia, zwrócona jest tułowiem i twarzą w prawą stronę (przez prawe ramię). Dzięki temu można odnieść wrażenie, że książę spogląda wprost na obserwatorów pieczęci. To zabieg, który miał podkreślić, że Władysław II jest człowiekiem walecznym i wojowniczym²⁶. Zbroja władcy dodatkowo podkreśla te cechy. Składa się z pancerza, naramienników, rękawic oraz nagolenników. Całości dopełnia zawieszony u bioder łańcuszek ze sztyletem. Istotnym elementem składającym się na wyobrażenie księcia-rycerza jest miecz. Trzymany w prawej ręce, w gotowości do zadania ciosu, niewątpliwie stanowił insygnium władzy, którym w sposób symboliczny zaznaczono, że jej wszelkie obszary podlegają księciu. Elementy te pozwalają

²¹ Po raz pierwszy pieczęć tę spotykamy przywieszoną do dokumentu z 6 sierpnia 1372 r. Znajduje się on w Węgierskim Archiwum Krajowym w Budapeszcie pod sygnaturą: Diplomatikai Levétár nr 6045 (za: Sperka J., *Władysław książę opolski...*, s. 289–290).

²² Tamże, s. 289–290.

²³ Gumowski M., *Pieczęcie śląskie do końca XIV wieku*, [w:] *Historia Śląska od czasów najdawniejszych...*, s. 281–288.

²⁴ Biederman H., (2001), *Leksykon symboli*, Warszawa: MUZA SA, s. 270.

²⁵ Pieczęć ta znana jest z pracy Kazimierza Stronczyńskiego, *Pobieżny przegląd pieczęci Piastów polskich*, Warszawa 1881, s. 63. Dziś odnaleźć można ją m.in. w zbiorach: Archiwum Głównego Akt Dawnych (AGAD, dok. perg. nr 30, 65, 669, 730, 800, 864), Archiwum Państwowego we Wrocławiu (AP Wrocław, *Dokumenty miasta Wrocławia* – 20 I 1386; rep. 91, nr 367); Archiwum Państwowego w Opolu (AP Opole, *Akta miasta Opola* nr 5–6); Archiwum oo. Paulinów na Jasnej Górze (Archiwum Jasna Góra, dok. nr 6).

²⁶ Piech Z., *Ikonaografia pieczęci...*, s. 40–41.

nam wnioskować, że omawiana pieczęć miała manifestować posiadanie przez księcia niemal nieograniczonej władzy w księstwie opolskim i na obszarach ziemi wieluńskiej²⁷.

Prawdopodobnie już w 1372 roku Władysław Opolski zamówił kolejny tłok – element niezwykle ciekawej i bogatej w szczegóły pieczęci typu majestatycznego. Książę postąpił się nią w czasie sprawowania swoich rządów na Rusi²⁸. Widnieje na niej centralnie umiejscowiona postać księcia siedzącego w majestacie. W prawej dłoni trzyma miecz zwrócony sztychem ku górze. Ubrany jest w zbroję, na którą nałożone są tunika i krótki płaszcz. Na głowie księcia widnieje najprawdopodobniej kołpak²⁹.

Po obu stronach księcia umieszczone są tarcze herbowe: po prawej stronie tarcza z orłem Piastów opolskich, po lewej – wspięty lew, będący herbem Rusi. W legendzie pieczęci odczytać możemy napis: „+Ladislaus· dei gracia· dux opoliensis wielunensis et terre· russie domin(us) et heres”. Głównym elementem określającym charakter władzy jest w tej kompozycji miecz. Jego ujęcie przypomina sposób trzymania berła, a w połączeniu z siedzącą pozą księcia nie pozostawia wątpliwości co do sprawowania przez niego pełni władzy na zarządzanych terenach³⁰.

Warta uwagi jest również symbolika sposobu trzymania miecza – w prawej dłoni, głownią ku górze. To znak uprawnień w zakresie władzy sądowniczej³¹. Miecz jest więc elementem określającym charakter władzy. Ponieważ postawa siedząca postaci w wizerunku napieczonym łączyła w sobie cechy władcy i sędziego, była niewątpliwie oznaką panowania. Jest to zresztą zgodne z funkcją pieczęci majestatycznych³².

Poszukując symboli władzy księcia, powinniśmy zwrócić również uwagę na jego strój – to ważny element kreowania wizerunku władcy. W przypadku pieczęci majestatycznej Władysława Opolczyka na strój składa się zbroja, płaszcz-koc oraz nakrycie głowy.

²⁷ Władzę księcia ograniczała faktycznie wola króla, jednak ani Ludwik Węgierski, ani królowa Elżbieta nie ingerowali w sprawy zarządu Rusią w okresie, gdy rządził w niej książę Władysław.

²⁸ Dziś pieczęć ta znajduje się m.in. w zbiorach: Archiwum Państwowe we Lwowie, fond 131, nr 8, 12; AGAD, dok. perg. nr 7234; Archiwum Państwowego w Krakowie (AP Kraków), dok. perg. nr 861.

²⁹ Sperka J., *Władysław książę opolski...*, s. 290.

³⁰ Piekosiński F., *Pieczęcie polskie...*, s. 260–261; Stronczyński K., *Pobieżny przegląd...*, s. 64; Piech Z., *IkonoGRAFIA pieczęci...*, s. 50, 68–70. Opisując pod numerem 500 powyższą pieczęć, Piekosiński uznał, że jest to kołpak, z kolei Stronczyński opisał to nakrycie głowy jako „spiczastą czapkę”.

³¹ Mrozowski P., (1994), *Gest władcy w ikonografii polskiego średniowiecza*, [w:] Banaszkiewicz J. (red), *Imagines potestatis. Rytuły, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej. Polska X-XV wiek*, Warszawa: Instytut Historii PAN, s. 63. O symbolice miecza jako insygnium władzy zob. *Ordo coronandi regis Poloniae*, [w:] Kutrzeba S., „Archiwum Komisji Historycznej Akademii Umiejętności”, t. 11, Kraków 1900–1913, s. 158–159, 171.

³² Gieysztor A., (1978), *Spektakl i liturgia – polska koronacja królewska*, [w:] Geremka B. (red), *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, s. 20.

Do symboli władzy królewskiej na Rusi jeszcze w XIII wieku zaliczano specjalny płaszcz – „kocz – symbolizował władzę królewską na Rusi jeszcze w XIII wieku³³. Również na ziemiach polskich płaszcz zaliczano do zespołu insygnialnego – w praktyce książąt śląskich był stałym elementem reprezentacyjnego stroju książęcego. Trudno jednak rozstrzygnąć, czy peleryna księcia Władysława nawiązywała do tradycji śląskich, czy ziem ruskich. Z pewnością jednak stanowiła dopełnienie wizerunku postaci intronizowanej.

Niezwykle interesującą częścią stroju księcia jest jego nakrycie głowy. Kształt czapki w żaden sposób nie jest zbliżony do używanych przez książąt piastowskich mitr. Główny element odróżniający stanowi sporych rozmiarów otok. Elementy tego typu stanowią ozdobę ruskich kołpaków książęcych i prawdopodobnie z tego względu nakrycie głowy księcia Władysława jest utożsamiane w literaturze właśnie z kołpakiem. Trudno określić jednoznacznie, czym była owa „czapka”: mitrą czy kołpakiem. Z pewnością jednak zalicza się do symboli władzy i dostojności³⁴.

Zasięg władzy księcia na pieczęci majestatycznej został – dzięki dwóm herbom – ściśle określony. Umieszczony z prawej strony postaci herb opolski symbolizuje władzę książęcą nad terenami dziedzicznymi oraz lennymi. Znajdujący się z lewej strony księcia herb Rusi – wspinający się lew – symbolizuje władzę Władysława Opolczyka nad tą ziemią. Mogłoby się zatem wydawać, że władza nad Rusią i w księstwie opolskim ma taki sam charakter. Tymczasem księstwo opolskie było księstwem dziedzicznym Władysława i równocześnie lennem Królestwa Czech, natomiast Ruś stanowiła tylko nadane przez króla lenno Królestwa Polskiego i mogło zostać mu odebrane. Prawne podstawy władzy na obu tych ziemiach były zasadniczo różne i książę z pewnością zdawał sobie z tego sprawę. Umieszczenie obu tarcz herbowych miało prawdopodobnie na celu zmanifestowanie praw do sprawowania władzy nad tymi terytoriami.

Kolejne dwie pieczęcie księcia to pieczęcie sekretne typu gemmowego. Starsza używana była (jako druga strona – odwrocie – pieczęci majestatycznej) zapewne od początku rządów na Rusi, choć odnajdujemy ją przywieszoną do dokumentów z 1377 i 1379 roku³⁵. Można na niej zauważyć centralnie usytuowaną główkę chłopcę otoczoną przez trzy tarcze herbowe. Między nimi umieszczono motyw trzech krzyży w linii, połączonych arabeską. Na tarczach widnieją herby: ponad gemmą herb książąt opolskich – Orzeł, po prawej stronie herb wieluński – dwa rogi

³³ Kocz nie był nakryciem zastrzeżonym tylko dla książąt, mogli je nosić również możni. Różnica między koczem książęcym a koczem możnych polegała prawdopodobnie na bogactwie zdobień. Zob.: Bartnicki M., (2008), *Atrybuty władzy książąt ruskich w XIII w. jako elementy prestiżu*, „СОЦІУМ. Альманах соціальної історії”, Вип. 8, Київ, s. 27.

³⁴ Gumowski M., *Pieczęcie śląskie...*, s. 273.

³⁵ Archiwum Państwowe we Lwowie, fond 131, nr 12 (13 I 1379 r.); Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, dok. perg. nr 173 (8 XII 1377 r.); Archiwum Państwowe w Opolu (AP Opole), *Akta miasta Nysa* nr 47 (12 III 1377 r.).

myśliwskie splecione musztrunkami, zaś po prawej herb ruski – wspinający się lew. W otoku znajduje się legenda: „Ladislaus dux opolien, dominus Russie et Weluniens”³⁶.

Druga z pieczęci sekretnych, która powstała po objęciu przez księcia ziemi dobrzyńskiej i Kujaw, jest modyfikacją pierwszej. Zachowano gemmę³⁷, którą otoczono sześcioma łukami oraz symetrycznie rozmieszczonymi czterema tarczami z herbami: opolskim, wieluńskim, dobrzyńskim i kujawskim. Wokół nich biegnie napis: „Ladislai dei gra ducis opolien wilun wladisla Dobri. Pieczęć ta przywieszona jest przy dokumentach z lat 1384–1400”³⁸.

Dokonując analizy treści pieczęci księcia Władysława Opolczyka, trudno nie nabrać przekonania, że mamy do czynienia z władcą w pełni świadomym możliwości, jakie w sferze kształtowania opinii otoczenia dawała pieczęć. Znajdujemy w nich ilustrację tezy, że wyobrażenie zdobiące pieczęć, w związku z jej funkcją uwierzytelniającą, powinno być tak dobrane, aby w sposób najpełniejszy odzwierciedlać zespół pojęć związanych z władcą oraz z charakterem i zakresem jego władzy³⁹. Treści zawarte w otokach, są zgodne z treściami graficznymi i stanowią potwierdzenie zasięgu terytorialnego władzy księcia.

5. Ostatni książęta opolscy

Po śmierci Władysława II Opolczyka w 1401 roku jego część księstwa zarządzana była przez księżnę Eufemię, a po jej śmierci w 1418 roku przypadła bratankom. Władzę książęcą w Opolu sprawował Bolesław IV, zaś w wydzielonym księstwie niemodlińskim – Bernard.

Księstwo opolskie w XV wieku zarządzane było przez księcia Bolesława V, a następnie przez jego braci Jana i Mikołaja I. Po śmierci Mikołaja I (3 lipca 1476 roku) księstwo przeszło w ręce jego synów – Mikołaja II i Jana II Dobrego, których współrządy trwały do śmierci tego pierwszego w 1497 roku. Wówczas utracili Brzeg, ale poszerzyli swoje księstwo o Gliwice, Toszek i Bytom.

Jan Dobry wspierał górnictwo i zreformował sądownictwo. Wydał tzw. *Przywilej Hanuszowy* i zabezpieczył prawnie przed rozdzieleniem ziemie opolską i raciborską, stanowiącą część Korony Czeskiej. Zapisał również w dokumencie, że oba księstwa miały posługiwać się wspólnym

³⁶ Piekosiński F., *Pieczęcie polskie...*, s. 262–263; Stronczyński K., *Pobieżny przegląd...*, s. 63–64; Gumowski M., *Pieczęcie śląskie...*, s. 276, ryc. nr 72; Sperka J., *Władysław książę opolski...*, s. 291, il. 11.

³⁷ Sperka J., *Władysław książę opolski...*, s. 291.

³⁸ Archiwum Państwowe we Wrocławiu (AP Wrocław), rep. 3, nr 250; rep. 71, nr 32; rep. 71, nr 37; rep. 71, nr 42; AP Opole, Akta miasta Opola, nr 5,6; Gumowski M., *Pieczęcie śląskie...*, s. 276; Sperka J., *Władysław książę opolski...*, s. 291–292, il. 12.

³⁹ Piech Z., *Ikonomia pieczęci...*, s. 85.

herbem – złotym orłem z koroną na niebieskim polu. Dziś jest to herb województwa opolskiego. Kwestia następstwa władzy po śmierci księcia Jana II Dobrego stała się przedmiotem polityki międzynarodowej. W 1512 roku książę zawarł układ sukcesyjny z Jerzym Hohenzollernem. Nie zyskał on jednak aprobaty króla Ferdynanda I Habsburga, wobec czego książę Jan zmuszony został się z niego wycofać, a sukcesje przekazać w ręce króla.

Jerzy Hohenzollern wszedł w układ z królem Zygmuntem Starym, który wsparł go w działaniach dyplomatycznych, które zaowocowały w 1531 roku układem między Jerzym Hohenzollernem a królem Ferdynandem I. Na jego mocy, po śmierci Jana II Dobrego, księstwo opolskie miało zostać przekazane Jerzemu jako zastaw. Układ wszedł w życie rok później.

6. Księstwo opolskie w ręku Hohenzollernów i Habsburgów

Księstwo opolsko-raciborskie pozostawało w rękach Hohenzollernów do 1552 roku. Wówczas ostatecznie przeszło pod bezpośrednie panowanie Habsburgów.

W latach 1646–1666 znajdowało się w zastawie królów polskich, Władysława IV i Jana Kazimierza, natomiast od 1742 roku obszar księstwa opolsko-raciborskiego znalazł się w granicach Prus⁴⁰.

7. Inspiracja – scenariusz lekcji⁴¹

Temat: W czasach książęcych – pod panowaniem Piastów

Cele

Uczeń po zakończonej lekcji:

- wie, jakie zabytki w województwie opolskim powstały w czasach panowania książąt z dynastii Piastów;
- wie, jaki był terytorialny zasięg władzy księcia Władysława II Opolczyka;
- potrafi określić na mapie zasięg terytorialny województwa opolskiego dziś i księstwa opolskiego w czasach panowania księcia Władysława II;

⁴⁰ Księstwo opolskie [w:] *Encyklopedia województwa śląskiego*, (2014), t. 1, stron 1brbs.pl: https://ibrbs.pl/index.php/Ksi%C4%99stwo_opolskie [dostęp: 06.11.2025].

⁴¹ Materiały edukacyjne wraz ze scenariuszami lekcji proponuje m.in. Archiwum Państwowe w Opolu. Warta uwagi jest publikacja: Sowińska J., Starczewska-Wojnar A., (2022), *Mówiące znaki władzy. Materiały edukacyjne dotyczące książąt opolskich i ich fundacji*, strona [Opole](https://opole.ap.gov.pl/wp-content/uploads/2024/08/Mowiacze-znaki-wladzy.pdf): <https://opole.ap.gov.pl/wp-content/uploads/2024/08/Mowiacze-znaki-wladzy.pdf> [dostęp: 06.11.2025].

- potrafi określić symbole oraz zasięg terytorialny władzy księcia w oparciu o materiał sfragistyczny;
- potrafi wskazać argumenty (za lub przeciw) dla tezy „Książę Władysław II Opolczyk może być wzorem dla współczesnych”;
- umie wyszukać w zasobach internetu informacji w sposób krytyczny wobec źródła;
- umie korzystać z zasobów Zintegrowanej Platformy Edukacyjnej (ZPE) oraz bibliotek cyfrowych.

Metody i narzędzia dydaktyczne:

- wykład, praca w parach, praca w grupach, mapa mentalna, burza mózgów;
- karta pracy, prezentacja multimedialna z wizerunkiem pomnika księcia oraz wizerunkami pieczęci; mapa województwa opolskiego; mapa Królestwa Polskiego w II połowie XIV wieku.

Plan działania:

I. Wprowadzenie do tematu lekcji

Nauczyciel prezentuje cele zajęć. Wskazuje, jakimi metodami uczniowie będą pracować. Uczniowie pytają o to, co dla nich niezrozumiałe. Nauczyciel udziela odpowiedzi.

II. Przebieg zajęć

1. Nauczyciel prezentuje mapę dzisiejszego województwa opolskiego. Wspólnie z uczniami określa jego zasięg terytorialny oraz podział administracyjny na powiaty. Prosi uczniów o zapamiętanie lokalizacji miast powiatowych.
2. Nauczyciel wskazuje na to, że współczesny podział administracyjny nie pokrywa się z podziałem na regiony historyczne. Nawiązuje do etymologii nazwy „Górny Śląsk”.
3. Nauczyciel tworzy pary w zespole klasowym. Pary losują karteczki z nazwami zabytków z czasów piastowskich. Uczniowie wyszukują w zasobach internetu cztery ciekawostki na temat wylosowanego zabytku. Następnie prezentują je na forum i oznaczają położenie zabytku na mapie województwa opolskiego.
4. Nauczyciel wraz z uczniami analizują drzewo genealogiczne Piastów opolskich. Wskazują tych przedstawicieli dynastii, których rządy miały szczególny wpływ na losy księstwa. Nauczyciel prowadzi wykład interaktywny z elementami burzy mózgów.
5. Nauczyciel prezentuje postać Władysława II Opolczyka. Przy pomocy ilustracji pomnika stojącego na Placu Kopernika w Opolu, drzewa genealogicznego obrazującego rodzinne powiązania z dworami Węgier i Polski, zasobów ZPE oraz bibliotek cyfrowych charakteryzuje postać księcia. Na podstawie uzyskanych od nauczyciela informacji uczniowie przystąpią do kolejnej aktywności.
6. Uczniowie tworzą cztery grupy. Każda z nich otrzymuje od nauczyciela fotokopię pieczęci księcia. Każda z grup pracuje z materiałem źródłowym innej treści. Swoje spostrzeżenia uczniowie zapisują w tabeli podzielonej na dwie kolumny: 1) treści spisane oraz 2) treści wizualne (symboliczne) pieczęci. Po zakończeniu pracy przedstawiciele grupy prezentują jej efekty na forum klasy.

Polecenie: Na wskazanej ilustracji znajdź jak najwięcej informacji o księciu. Uwzględnij wszystkie elementy przedstawionego obiektu.

Działanie 1. Swoje spostrzeżenia uczniowie zapisują w tabeli podzielonej na dwie kolumny: treści spisane oraz treści wizualne (symboliczne) pieczęci. Po zakończeniu pracy przedstawiciele grupy prezentują efekty działań na forum.

Działanie 2. Uczniowie – wspólnie z nauczycielem – znajdują odpowiedź na poniższe pytania:

- W jakim stopniu informacje zawarte w wizerunku pieczęci odzwierciedlają ówczesny stan posiadania księcia?
- Czy wskazują rzeczywisty zasięg jego władzy czy zaledwie jego aspiracje w tym względzie?

Działanie 3. Uczniowie zajmują stanowisko wobec tezy „Książę Władysław II Opolczyk może być wzorem dla współczesnych” i argumentują je.

Działanie 4. Nauczyciel i uczniowie podsumowują zajęcia. W ramach tej aktywności sporządzają mapę mentalną *Władysław II Opolczyk*.

7. Nauczyciel podsumowuje wspólną pracę i kończy zajęcia.

Podsumowanie

Dzieje księstwa opolskiego w średniowieczu są niezwykle barwne. Od momentu powstania, aż do chwili śmierci ostatniego Piasta, jego terytorium w wyniku podziałów i ponownego scalania, przechodziło liczne przeobrażenia. Zaciekawienie uczniów tak dużą liczbą zmiennych może być trudne, jednak warto podnosić starania, by historyczna świadomość mieszkańców regionu wzrastała. Warto wykorzystać wiedzę i umiejętności, którymi uczniowie już dysponują i „nadbudować” je treściami regionalnymi. Oparcie tych lekcji, spotkań czy opowieści na wybranych postaciach, niezwykłych wydarzeniach oraz charakterystycznych tradycjach nie da młodym ludziom pełnego obrazu, ale będzie stanowiło przyczynek do zaspakajania ciekawości ukierunkowanej na swoje najbliższe otoczenie.

Bibliografia

- Antoniewicz M., (2007) *Podstawy i zakres władzy księcia Władysława II opolskiego w ziemi wieluńskiej oraz północno-zachodniej Małopolsce*, [w:] Antoniewicz M. (red), Zbudniewek J. (red), *Książę Władysław Opolczyk. Fundator klasztoru Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie*, Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Bartnicki M., (2008), *Atrybuty władzy książąt ruskich w XIII w. jako elementy prestiżu*, „СОЦІУМ. Альманах соціальної історії”, Вип. 8, Київ.
- Biederman H., (2001), *Leksykon symboli*, Warszawa: MUZA SA.
- Gieysztor A., (1978), *Spektakl i liturgia – polska koronacja królewska*, [w:] Geremka B. (red), *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.
- Cumowski M., Haisig M., Mikucki S., (1960), *Sfragistyka*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Jasiński K., (2007), *Rodowód Piastów śląskich*, Kraków: Avalon.
- Kazimierz I Opolski, strona [Poznajhistorie.pl](https://www.poznajhistorie.pl/monument/kazimierz): <https://www.poznajhistorie.pl/monument/kazimierz>, strona [Twojahistoria.pl](https://twojahistoria.pl): <https://twojahistoria.pl/encyklopedia/kazimierz-i-ksiaze-opolski-1211-1229-1230> [dostęp: 06.11.2025].
- Księstwo opolskie [w:] *Encyklopedia województwa śląskiego*, (2014), t. 1, strona [ibrbs.pl](https://ibrbs.pl/index.php/Ksi%C4%99stwo_opolskie): https://ibrbs.pl/index.php/Ksi%C4%99stwo_opolskie [dostęp: 06.11.2025].
- Mikucki S., (1936), *Heraldyka Piastów do schyłku XIV wieku*, [w:] Semkowicz W. (red.), *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 3, Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Linek B., *Wieża Piastowska w Opolu – logo z przeszłością*: <https://owogs.bs.katowice.pl/wp-content/uploads/2019/02/Wie%C5%BCa-piastowska-w-Opolu.pdf> [dostęp: 06.11.2025].
- Piech Z., (1993), *Ikonoografia pieczęci Piastów*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS.
- Rajman J., (2011), *Utworzenie księstw raciborskiego i opolskiego: z problematyki pierwszego podziału Śląska w drugiej połowie XII wieku*, „Wieki Stare i Nowe”, 3(8).
- Sowińska J., Starczewska-Wojnar A., (2022), *Mówiące znaki władzy. Materiały edukacyjne dotyczące ksiąg opolskich i ich fundacji*, strona [Opole](https://opole.ap.gov.pl/wp-content/uploads/2024/08/Mowiace-znaki-wladzy.pdf): <https://opole.ap.gov.pl/wp-content/uploads/2024/08/Mowiace-znaki-wladzy.pdf> [dostęp: 06.11.2025].
- Sperka J., (2012), *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski*, Kraków: Avalon.
- Sroka S.A., (1996), *Książę Władysław Opolczyk na Węgrzech*, Kraków: Wydawnictwo PiT.
- Stronczyński K. (1881), *Pobieżny przegląd pieczęci Piastów polskich*, Warszawa.
- Welc H., (2016), *Kazimierz I Opolski i jego czasy*, Opole, Wydawnictwo Nowik Sp.j.

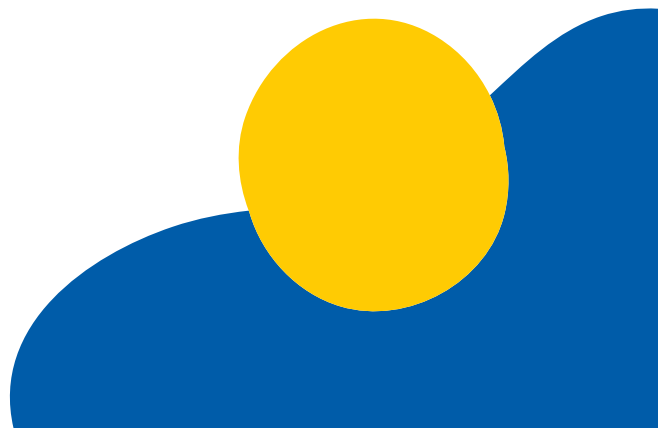
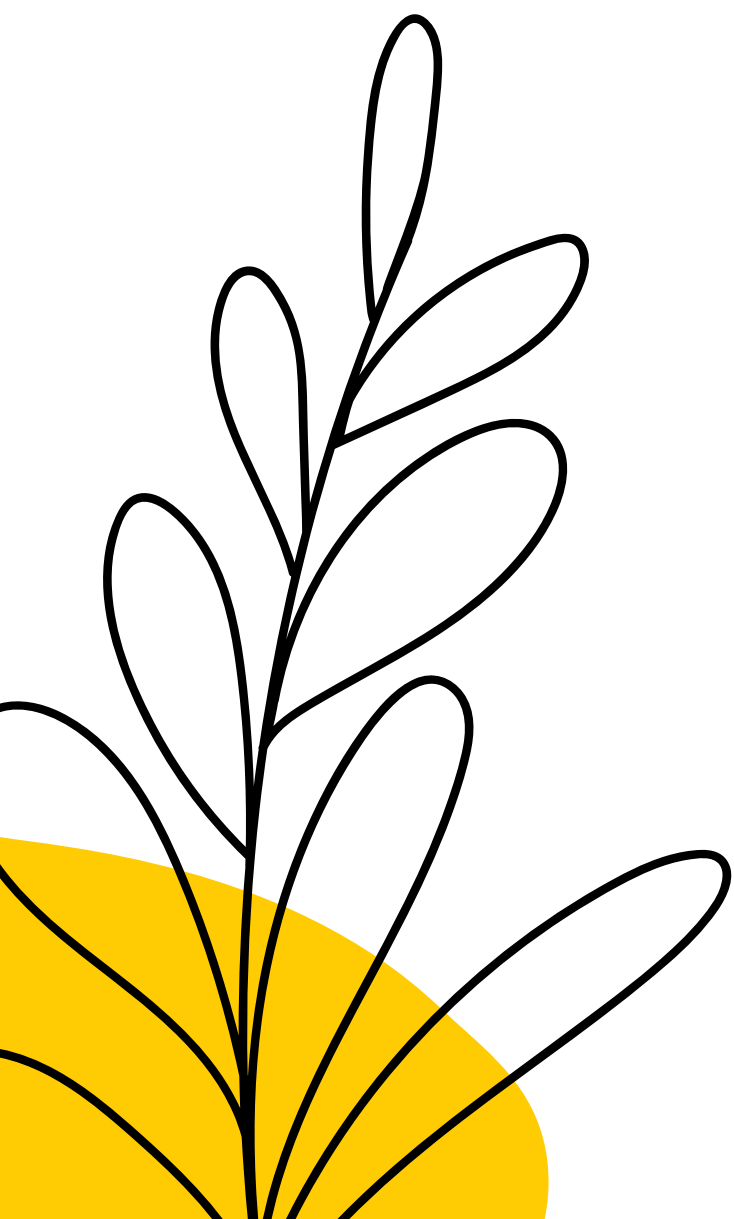
Zasoby archiwalne

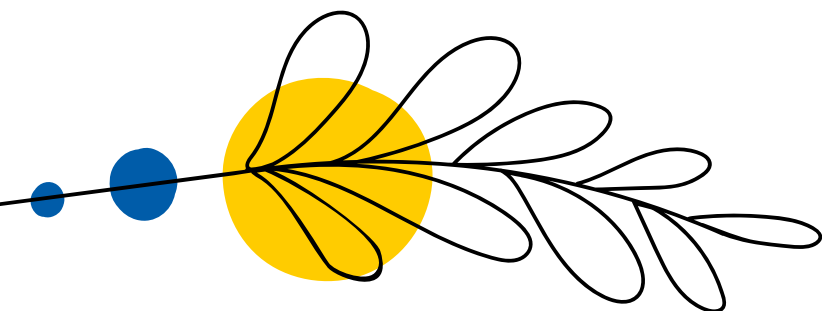
- Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD), dok. perg. nr 30, 65, 669, 730, 800, 864, 7234.
- Archiwum oo. Paulinów na Jasnej Górze (Archiwum Jasna Góra), dok. nr 6.
- Archiwum Państwowe w Krakowie (AP Kraków), dok. perg. nr 861.
- Archiwum Państwowe w Opolu (AP Opole), *Akta miasta Nysa* nr 47 (12 III 1377 r.).
- Archiwum Państwowe w Opolu (AP Opole), *Akta miasta Opola*, dok. nr 2, 5,6.
- Archiwum Państwowe we Lwowie, fond 131, nr 8, 12 (13 I 1379 r.).
- Archiwum Państwowe we Wrocławiu (AP Wrocław), rep. 3, nr 250; rep. 71, nr 32; rep. 71, nr 37; rep. 71, nr 42.
- Archiwum Państwowe we Wrocławiu (AP Wrocław), *Dokumenty miasta Wrocławia – 20 I 1386*; rep. 91, nr 367.
- Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, dok. perg. nr 173 (8 XII 1377 r.)

Ewelina Policińska: historyk z miłości (doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie historii), nauczyciel z wyboru, specjalista ds. bezpieczeństwa z pragmatyzmu. Uważna obserwatorka rzeczywistości, szczególnie w przestrzeni edukacyjnej i na polu wychowawczym. Nieustannie zainteresowana poszerzającymi się przestrzeniami funkcjonowania każdego z nas, co sprawia, że nieprzerwanie dopełnia swoje wiedzę, umiejętności i kompetencje. Praca z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi daje jej ogromną satysfakcję. Nauczyciel konsultant w Opolskim Centrum Edukacji w Opolu.

Katarzyna Rząsa

**JAK UCZYĆ O HISTORII, KULTURZE
I TRADYCJI W CIEKAWY SPOSÓB?
DOŚWIADCZENIA INSTYTUTU
ŚLĄSKIEGO**

Instytut Śląski może pochwalić się blisko stuletnią historią. Powstał w Katowicach w 1934 roku jako stowarzyszenie, odpowiadając na potrzeby badań nad dziejami, dziedzictwem oraz sytuacją społeczną i gospodarczą Śląska. W szczególności tej części regionu, która w 1922 roku została przyłączona do Polski jako województwo śląskie.

Obecnie Instytut Śląski prowadzi badania m.in. nad historią regionu, jego strukturami społecznymi, demografią, procesami migracyjnymi oraz gwarami śląskimi. W zasobach biblioteki śląskoznawczej znajduje się bogaty księgozbiór obejmujący m.in. zagadnienia z historii, kultury i życia społecznego regionu oraz archiwum starodruków, stanowiące skarbnicę wiedzy dla badaczy dziejów Śląska.

Działania Instytutu, wykorzystujące projekty popularyzatorskie oraz promujące wiedzę o Śląsku, skierowane są do szerokiego grona odbiorców: naukowców, muzealników, regionalistów, pasjonatów, ale także do przedszkoli, szkół i społeczności lokalnych. Tradycyjne formy prezentacji wiedzy, tj. publikacje naukowe, konferencje czy spotkania, zostały uzupełnione o nowe narzędzia i sposoby komunikacji, które przybliżają odbiorcom historię Śląska w przystępny sposób.

Na potrzeby niniejszej publikacji działania edukacyjne i popularyzatorskie zostały pogrupowane na cztery główne kategorie:

1. Metody popularyzacji historii i kultury
2. Edukacja poprzez doświadczenie
3. Multimedia w edukacji regionalnej
4. Przestrzeń publiczna w edukacji historycznej.

W dalszej części opracowania zaprezentowane zostaną przykładowe inicjatywy mieszczące się w tych obszarach, ich założenia i efekty. Kryterium wyboru stanowiły ich różnorodność tematyczna, wartość merytoryczna i potencjał dydaktyczny, jaki mogą oferować nauczycielom i edukatorom w pracy z dziećmi, młodzieżą oraz dorosłymi.

1. Metody popularyzacji historii i kultury

W pracy nauczyciela coraz większe znaczenie zyskują metody, które angażują uczniów w sposób emocjonalny, rozwijają ich samodzielność poznawczą i pozwalają odkrywać historię poprzez osobiste doświadczenie. Jednym z przykładów takiej praktyki są konkursy, które wprowadzają uczestników w świat twórczego odkrywania historii i kultury regionu. Ich celem jest nie tylko popularyzacja wiedzy o Śląsku, lecz także rozwijanie umiejętności badawczych, artystycznych i językowych osób biorących w nich udział.

Konkursy mogą przybierać różnorodne formy (np. plastyczne, literackie czy multimedialne), dzięki czemu uczniowie są w stanie wyrażać swoje zainteresowania w sposób zgodny z własnymi talentami.

1.1. Opowiem Ci o Kresach

Przykładem takiego przedsięwzięcia jest konkurs **Opowiem Ci o Kresach**. Adresowany jest on do uczniów szkół podstawowych, ponadpodstawowych i dorosłych z terenów historycznego Śląska, a jego głównym celem jest pielęgnowanie pamięci o losach Polaków przesiedlonych po II wojnie światowej na te tereny. Jego formuła łączy elementy badań historycznych, edukacji regionalnej i twórczości artystycznej, stwarzając przestrzeń do odkrywania mikrohistorii – indywidualnych wspomnień, relacji i pamiątek, które współtworzą pamięć zbiorową regionu.

Konkurs ma charakter interdyscyplinary. Łączy historię, wiedzę o społeczeństwie, a często także plastykę, informatykę i muzykę. Uczestnicy podejmują próbę opowiedzenia historii członków swoich rodzin, dziadków i pradziadków, którzy musieli opuścić Kresy, by rozpocząć nowe życie na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Wykonane prace przyjmują różnorodne formy: od opowiadań, esejów i reportaży po nagrania filmowe, wywiady i prezentacje multimedialne.

W wielu przypadkach uczestnicy po raz pierwszy podejmują próbę zrekonstruowania historii swojej rodziny, sięgają do domowych archiwów, rozmawiają z dziadkami, przeglądają stare fotografie, listy, świadectwa szkolne czy dokumenty przesiedleńcze. Nierzadko przy tej okazji tworzone są i prezentowane w pracach drzewa genealogiczne, które stają się nie tylko elementem konkursowej narracji, lecz także pierwszym świadomym krokiem uczniów w stronę uporządkowania oraz zachowania rodzinnej pamięci dla kolejnych pokoleń.

Dla nauczycieli konkurs *Opowiem Ci o Kresach* stanowi inspirację do pracy metodą projektu. Można wokół niego budować cykle lekcji z zakresu historii, języka polskiego, wiedzy o społeczeństwie czy edukacji regionalnej. Nauczyciel może zachęcić uczniów do poszukiwania źródeł

rodzinnych (np. starych fotografii, listów, świadectw) oraz do przeprowadzania wywiadów ze starszymi członkami rodziny lub lokalnej społeczności. Udział w konkursie może być także punktem wyjścia do zorganizowania szkolnej wystawy.

2. Edukacja poprzez doświadczenie

Metody oparte na działaniu i bezpośrednim doświadczeniu stanowią ważny element w nauczaniu historii regionu. Jedną z najbardziej rozpowszechnionych form pracy są **warsztaty**, które:

- umożliwiają uczestnikom aktywne poznawanie lokalnej historii;
- łączą wiedzę z działaniem, a przeszłość z teraźniejszością.

Inspiracją do zajęć bywają często historie zapisane w przestrzeni publicznej – w budynkach, ulicach, pomnikach czy parkach, które stają się punktem wyjścia do odkrywania lokalnych ciekawostek i mniej znanych wydarzeń z życia regionu.

Historia ukazywana jest w kontekście życia codziennego uczestników warsztatów i nierzadko łączona z takimi dziedzinami, jak przyroda, sport, muzyka czy sztuka. Dzięki temu odbiorcy warsztatów mogą doświadczać przeszłości w sposób wielowymiarowy – zarówno poprzez zabawę, eksperymenty, działania twórcze, jak i odkrywanie związku historii z codziennym otoczeniem.

2.1. Podróż z historią przez Śląsk

Wśród przykładów wartych omówienia znajdują się warsztaty: *Podróż z historią przez Śląsk, Piastowskie Opole, Szymborskiej kolaże i Historyczna Wioska Olimpijska*, które w różnorodny sposób łączą elementy edukacji, kultury i twórczego działania.

Podróż z historią przez Śląsk jest wyprawą w czasy prehistorycznego Śląska – krainy wulkanów, pradawnych mórz, dinozaurów i mamutów. Podczas 45-minutowych warsztatów uczestnicy przenoszą się do okresu, w którym kształtował się dzisiejszy obraz Śląska. Poznają życie pierwszych mieszkańców tego terenu oraz narzędzia, jakimi posługiwali się na co dzień.

Warsztaty rozpoczyna krótki film animowany oparty na multimedialnej książeczce *Podróż z historią przez Śląsk*¹. Publikacja w atrakcyjnej, graficznie dopracowanej formie przedstawia ewolucję życia na obszarze historycznego Śląska, od pradawnych organizmów morskich po

¹ Podróż z historią przez Śląsk, [Instytut Śląski](https://instytutslaski.pl/nowosci/podroz-z-historia-przez-slask): <https://instytutslaski.pl/nowosci/podroz-z-historia-przez-slask> [dostęp: 13.10.2025].

ssaki epoki lodowcowej. Zawiera również ciekawostki oraz wskazówki terenowe, które pomagają odnaleźć w regionie ślady dawnych mórz, skamieniałości i geologiczne pamiątki sprzed milionów lat.

Kolejnym etapem warsztatów jest praca z tak zwanym edu kuferekiem – zestawem edukacyjnym zawierającym zrekonstruowane artefakty, np. róg bawoli, kawałki garbowanej skóry, drewniany grzebyk czy igielnik wyciosany z poroża jelenia. Każdy z tych przedmiotów staje się przyczynkiem do rozmów o życiu człowieka pierwotnego, jego relacjach z naturą oraz sposobach wykorzystywania jej zasobów do poprawy codziennego bytu.

Ilustracja 1. Edu Kuferek

Fot. Katarzyna Rząsa

Po części poznawczej uczestnicy dostają kamienie, na których za pomocą mazaków akrylowych tworzą motywy związane z dawnymi krajobrazami, zwierzętami czy zjawiskami przyrodniczymi. Działania te nie tylko rozwijają wyobraźnię i zdolności manualne, lecz także pozwalają utrwalić zdobytą wiedzę poprzez doświadczenie i ekspresję artystyczną. Zajęcia kończą się krótką refleksją i rozmową o tym, jak przeszłość regionu wpływa na jego współczesny krajobraz i naszą tożsamość.

2.2. Piastowskie Opole

Piastowskie Opole to podróż przenosząca uczestników do średniowiecznego Opolą – miasta, które przez wieki stanowiło jeden z głównych ośrodków władzy i kultury na Śląsku. Zajęcia

wprowadzają uczestników w czasy opolskich książąt piastowskich, rozwijającego się grodu nad Odrą i życia codziennego jej mieszkańców.

Warsztaty rozpoczynają się krótką burzą mózgów, w której uczniowie dzielą się swoimi wyobrażeniami o Śląsku i Opolu. Edukator wprowadza narrację historyczną, opowiadając w przystępny sposób o tym, jak z biegiem czasu zmieniała się ta kraina – od pradawnych mórz i wulkanów, aż po pojawienie się pierwszych ludzi. Uczniowie dowiadują się, że pierwsze osady powstawały w strategicznych miejscach, np. na wyspie Ostrówek, gdzie później rozwinęło się miasto Opole. Następnie nauczyciel prezentuje wielkoformatową kolorowankę z widokiem dawnego Opola, wskazując lokalizację pierwszego grodu, Zamek Piastowski, Wieżę Piastowską oraz osady powstające poza Ostrówkiem. Kolejno ukazuje ikonografiki ważnych miejsc np. tzw. Katedrę opolską, pomnik Władysława Opolczyka, Kościół na Górcie, studnię św. Wojciecha czy Zielony Mostek z herbem miasta (ikonografika na podstawie bezpłatnej kolorowanki *Piastowskie Opole*²).

Uczestnicy poznają sylwetki wybranych książąt i księżniczek opolskich, legendy miejskie oraz symbole heraldyczne, takie jak lew w kamienicy opolskiego Rynku.

Edukator krótko omawia znaczenie pieczęci i herbów w średniowieczu oraz ich obecność w przestrzeni miejskiej. Po prezentacji uczniowie przystępują do warsztatów twórczych, podczas których wcielają się w średniowiecznych artystów i rzemieślników. Otrzymują szablony książęcej korony, którą ozdabiają kredkami, cekinami, piórkami i innymi materiałami, które dostarcza nauczyciel. Gotowe korony są zszywane i nakładane na głowy twórców.

Alternatywą do zajęć plastycznych jest wykorzystanie wielkoformatowych puzzli (2 x 2 m) z wybranymi wizerunkami zabytków lub osób związanych z Piastowskim Opolem. Uczestnicy tworzą wtedy na dwa zespoły. Każdy z nich układa puzzle z innym tematem przewodnim, który był wspominany podczas zajęć.

2.3. Szymborskiej kolaże

Zajęcia *Szymborskiej kolaże* to spotkanie z poezją i osobowością Wisławy Szymborskiej – noblistki, która potrafiła w kilku wersach zawrzeć cały świat uczuć, ironii i refleksji nad codziennością. Inspiracją do powstania zajęć stała się wizyta poetki w Opolu oraz fakt, że to właśnie w tym

² *Piastowskie Opole. Kolorowanka*, Instytut Śląski: <https://instytutslaski.pl/wp-content/uploads/2024/10/Piastowskie-Opole.pdf> [dostęp: 17.10.2025].

mieście przechowywany jest rękopis jednego z jej najśłynniejszych wierszy *Nic dwa razy się nie zdarza*.

Dla wielu uczestników warsztatów to zaskakujące odkrycie, że tak ważny fragment polskiego dziedzictwa literackiego znajduje się właśnie tutaj – w sercu regionu, który Szymborska odwiedziła i zapamiętała z sympatią, o czym świadczy wpis w księdze pamiątkowej w Restauracji „Starka”.

Zajęcia skierowane są do uczniów przedszkoli, szkoły podstawowej i szkoły średniej. Łączą w sobie elementy literatury, muzyki, sztuki i twórczości manualnej.

Na początku spotkania uczestnicy poznają mniej znane, anegdotyczne fakty z życia poetki, m.in. to, że Szymborska słynęła z kiepskich umiejętności kulinarnych, choć pozostawiła po sobie niecodzienny kulinarny ślad w Opolu. U restauratora, Krzysztofa Cebuli, byłego właściciela Restauracji „Starka”, znajduje się przepis na dżem z cebuli według Szymborskiej, który może stać się inspiracją do przeprowadzenia kulinarnych eksperymentów i prób odtworzenia tego dania.

Warsztaty odwołują się również do muzycznych interpretacji twórczości Szymborskiej. Uczniowie poznają różne wersje piosenki *Nic dwa razy się nie zdarza*: od nastrojowego wykonania Łucji Prus³ podczas festiwalu w Opolu w 1965 roku, poprzez rockową interpretację zespołu Maanam⁴ i nostalgicznej wersji wykonanej przez Sanah⁵.

Część praktyczna zajęć poświęcona jest kolażom, które stanowiły jedną z ulubionych form artystycznych noblistki. Szymborska tworzyła je dla przyjaciół, z fragmentów gazet, ilustracji i kartek pocztowych, łącząc słowa i obrazy w zaskakujące, pełne humoru i refleksji kompozycje. Uczestnicy warsztatów, inspirowani tą techniką, mogą przygotować własne kolaże na wybrany temat lub motyw z materiałów przygotowanych przez edukatora – fragmentów gazet, ilustracji, zdjęć, reprodukcji oraz wycinków prasowych. Zadanie polega na połączeniu słowa i obrazu w jeden przekaz, zgodnie z duchem twórczości Szymborskiej. Praca odbywa się w atmosferze swobodnej zabawy, eksperymentowania z formą i wymiany pomysłów. Równolegle uczestnicy mogą dzielić się skojarzeniami, obserwować różnorodność pomysłów i obserwować, jak z tych samych materiałów powstają zupełnie różne interpretacje.

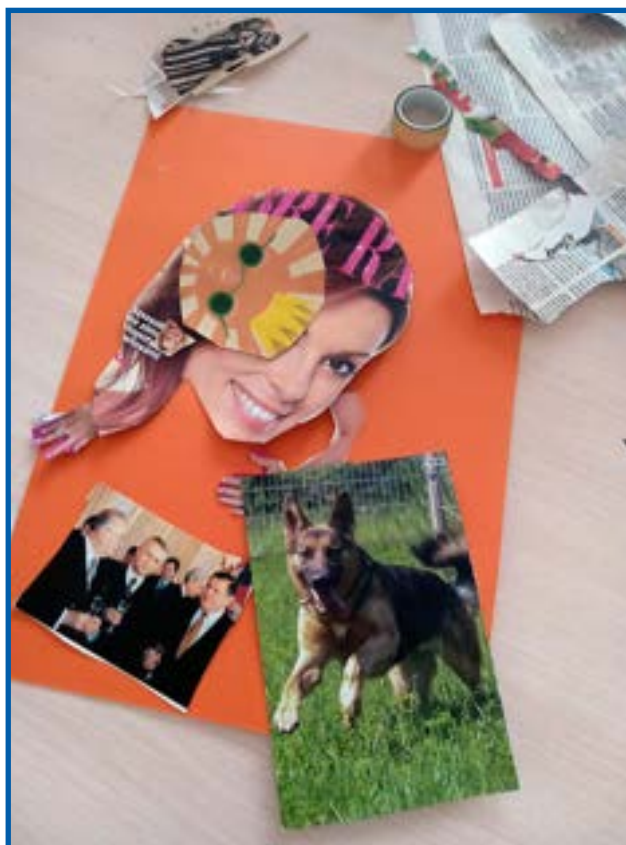
³ *Nic dwa razy*, wyk. Łucja Prus, [YouTube](https://www.youtube.com/watch?v=08afxj7FiHA&list=RDo8afxj7FiHA&start_radio=1): https://www.youtube.com/watch?v=08afxj7FiHA&list=RDo8afxj7FiHA&start_radio=1 [dostęp: 17.10.2025].

⁴ *Nic dwa razy*, wyk. Maanam, [YouTube](https://www.youtube.com/watch?v=q_sMmIXxk]w&list=RDq_sMmIXxk]w&start_radio=1): [https://www.youtube.com/watch?v=q_sMmIXxk\]w&list=RDq_sMmIXxk\]w&start_radio=1](https://www.youtube.com/watch?v=q_sMmIXxk]w&list=RDq_sMmIXxk]w&start_radio=1) [dostęp: 17.10.2025].

⁵ *Nic dwa razy*, wyk. Sanah, [YouTube](https://www.youtube.com/watch?v=rR001X7]Qy8&list=RDrR001X7]Qy8&start_radio=1): [https://www.youtube.com/watch?v=rR001X7\]Qy8&list=RDrR001X7\]Qy8&start_radio=1](https://www.youtube.com/watch?v=rR001X7]Qy8&list=RDrR001X7]Qy8&start_radio=1) [dostęp: 17.10.2025].

Warsztaty prowadzone są w formie dynamicznych, swobodnych działań twórczych, które zachęcają uczestników do pracy z obrazem i materiałem plastycznym. Pokazują, że twórczość literacka nie musi być poważna i niedostępna. Może być ona zabawą, rozmową i formą dialogu z rzeczywistością. Dzięki połączeniu poezji, anegdot i działań artystycznych uczestnicy odkrywają, że Szymborska była nie tylko genialną poetką, ale też osobą pełną dystansu, humoru i ciekawości świata – wręcz na wyciągnięcie ręki.

Ilustracja 2. Szymborskiej kolaże

Fot. Katarzyna Rząsa

2.4. Historyczna Wioska Olimpijska

Historyczna Wioska Olimpijska to propozycja edukacyjna, która w interdyscyplinary sposób łączy aktywność ruchową uczniów z poznawaniem historii, historii sportu i wojskowości.

Zajęcia mają charakter interaktywny. Uczestnicy biorą udział zarówno w zawodach sportowych stylizowanych na dawne igrzyska olimpijskie, jak i zajęciach rekonstrukcji historycznych, których celem jest pokazanie ewolucji sportu przez stulecia – od starożytnej Grecji, przez średniowieczne turnieje rycerskie, po nowoczesne zawody olimpijskie.

Połączone to jest z działaniami artystycznymi i technicznymi. Uczniowie mogą spróbować:

- własnoręcznie stworzyć np. miniaturowy rydwan z patyczków i kleju na gorąco;
- zaprojektować proporce klubów sportowych inspirowane dawnymi herbami;
- pod okiem rekonstruktorów obserwować, jak dawniej przygotowywano ołowiane kule do muszkietów.

Historyczna Wioska Olimpijska pokazuje, że historia sportu to nie tylko opowieść o rywalizacji, ale też o przemianach społecznych i technologicznych. Uczniowie uczą się, że idea współzawodnictwa, wysiłku i dążenia do doskonałości towarzyszyła ludziom od tysięcy lat, a sport zawsze był sposobem na budowanie wspólnoty i poczucia tożsamości.

Dzięki połączeniu ruchu, zabawy i historii projekt ten stanowi doskonałe narzędzie do prowadzenia zajęć w wieloaspektowym wymiarze – łączących elementy historii, wychowania fizycznego, plastyki i edukacji regionalnej.

W ramach zajęć można również nawiązać do lokalnych tradycji sportowych oraz sylwetek śląskich olimpijczyków. Przedstawienie ich biografii, sukcesów i drogi do sportowej kariery pozwala uczniom dostrzec, że wielkie osiągnięcia często rodzą się w najbliższym otoczeniu. To także okazja do ukazania regionu jako miejsca o bogatych tradycjach sportowych, którego przedstawiciele od lat współtworzą historię polskiego olimpizmu.

3. Multimedia w edukacji regionalnej

Multimedialne projekty edukacyjne umożliwiają połączenie tradycyjnych przekazów historycznych z interaktywnymi formami poznawania przeszłości poprzez zastosowanie nowoczesnych narzędzi cyfrowych, np.: interaktywnych map i gier edukacyjnych.

3.1. Rok 1945 na Śląsku

Jednym z najnowszych przedsięwzięć w tym obszarze, skupiających się na dziedzictwie historycznym Śląska, jest projekt *Rok 1945 na Śląsku*. W jego ramach stworzono stronę internetową⁶, na której zgromadzono materiały dotyczące wydarzeń z 1945 roku na Górnym Śląsku. Użytkownicy mogą zapoznać się z dokumentami, fotografiami oraz relacjami, które obrazują zmiany zachodzące w regionie po zakończeniu II wojny światowej.

⁶ Rok 1945 na Śląsku, <https://1945.instytutslaski.pl> [dostęp: 16.10.2025].

Strona została podzielona na dwie części – jedna z nich (Młodzi odkrywcy) skierowana jest do uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych. W zakładce tej znajdują się krótkie artykuły popularnonaukowe z ciekawostkami okołowojeńnymi oraz gry, w które można zagrać online, także w grupach.

Jedną z gier umieszczonych w tej części strony jest *Słowniczek polsko-śląsko-kresowy*⁷, który może być wykorzystany przez nauczycieli do omówienia zagadnień związanych z przesiedleniami na Opolszczyźnie po II wojnie światowej, a także do zilustrowania przenikania się różnych kultur, języków i gwar. Dzięki temu uczniowie mogą dostrzec, jak wielowymiarowa i złożona była historia regionu, a także zauważyć, że wpływy kulturowe i językowe obserwowane w przeszłości wciąż mają swoje odzwierciedlenie w codziennym życiu mieszkańców tego regionu.

Zasada gry opiera się na dopasowaniu słów i zwrotów w trzech wariantach językowych/gwarowych – polskim, śląskim i kresowym. Uczniowie mają za zadanie odnaleźć ich odpowiedniki, a następnie sprawdzić poprawność swoich wyborów w poszczególnych kolumnach. Zadanie to pokazuje, jak różnorodne wpływy kształtowały mowę mieszkańców Śląska po 1945 r.

Dla nauczycieli gra stanowi punkt wyjścia do rozmowy o języku jako nośniku pamięci i tożsamości kulturowej oraz może posłużyć do np. omówienia procesów migracyjnych i ich wpływu na lokalną społeczność. W pracy dydaktycznej *Słowniczek polsko-śląsko-kresowy* sprawdza się zarówno jako element wprowadzający do lekcji, jak i ćwiczenie podsumowujące.

Kolejną grą online z omawianej zakładki jest *Kalendarium wydarzeń roku 1945 w Opolu*⁸. Gra jest dostępna w formie interaktywnego kalendarza, w którym poszczególne dni zawiera informacje o istotnych wydarzeniach, takich jak zmiany administracyjne, początki odbudowy miasta czy życie codzienne mieszkańców. Uczestnicy poznają te wydarzenia, łącząc konkretne daty z opisem. Dodatkowo, gra oferuje możliwość rywalizacji w grupach, co sprzyja współpracy i dyskusjom na temat historii regionu. Dzięki temu narzędziu nauczyciele mogą wprowadzić tematykę powojennego Opola w sposób nowoczesny, łącząc edukację historyczną z kompetencjami cyfrowymi.

W drugiej zakładce (Pasjonaci i badacze), oprócz artykułów naukowych, można odnaleźć scenariusze i karty pracy⁹ przygotowane z myślą o uczniach klas VIII szkół podstawowych oraz uczniach

⁷ *Słowniczek polsko-śląsko-kresowy, Rok 1945 na Śląsku*: <https://1945.institutslaski.pl/entuzjasci-i-odkrywc/slowniczek-polsko-slasko-kresowy> [dostęp: 16.10.2025].

⁸ *Kalendarium wydarzeń roku 1945 w Opolu, Rok 1945 na Śląsku*: <https://1945.institutslaski.pl/entuzjasci-i-odkrywc/kalendarium-wydarzen-roku-1945-w-opolu-cz-1> [dostęp: 16.10.2025].

⁹ *Karty pracy. Temat: Rok 1945 na Śląsku, Rok 1945 na Śląsku*: <https://1945.institutslaski.pl/pasjonaci-i-badacze/karty-pracy-temat-roku-1945-na-slasku> [dostęp: 16.10.2025].

szkół ponadpodstawowych. Materiały te mogą być wykorzystywane zarówno podczas zajęć dydaktycznych dotyczących wydarzeń roku 1945 na Śląsku, jak i w ramach samodzielnej pracy ucznia.

Karty mają pomóc w rozwijaniu kluczowych umiejętności historycznych, takich jak:

- rozpoznawanie procesów politycznych i ocena ich skutków;
- analiza i interpretacja źródeł historycznych;
- ocena metod działania władz w różnych okresach dziejowych;
- formułowanie własnych sądów i opinii w oparciu o źródła;
- przedstawianie wydarzeń w układzie przyczynowo-skutkowym;
- rozumienie długofalowych skutków procesów politycznych.

3.2. Zamek 3D

Zrekonstruowany Zamek Piastowski w Opolu w technologii 3D¹⁰ pozwala uczestnikom zobaczyć m.in., jak średniowieczna siedziba książąt opolskich była usytuowana w stosunku do współczesnej zabudowy miasta. Dzięki trójwymiarowej rekonstrukcji można przyjrzeć się też jego bryle, układowi murów obronnych, wieży oraz dziedzińca, co pozwala lepiej zrozumieć jego znaczenie w dawnym krajobrazie miejskim.

Model 3D może być wykorzystywany w edukacji regionalnej do omawiania historii średniowiecznego Opolu, funkcji zamku i jego znaczenia strategicznego dla miasta. Uczestnicy zajęć mogą analizować rozmieszczenie zamku w przestrzeni miejskiej, porównując przeszłość z teraźniejszością, co ułatwia zrozumienie przemian urbanistycznych i historycznych. Dzięki tej technologii historia staje się bardziej namacalna i przystępna dla uczniów, a nauczyciele mogą wykorzystać model do lekcji o dziedzictwie lokalnym, warsztatów regionalnych oraz zajęć STEAM, które łączą naukę, technologię i wiedzę historyczną.

3.3. Opolskie Drogi do Wolności

Projekt *Opolskie Drogi do Wolności*¹¹ to inicjatywa popularyzująca wiedzę o wydarzeniach, które miały decydujące znaczenie dla historii regionu w okresie powstań śląskich i plebiscytu. Strona prezentuje bogaty zestaw materiałów edukacyjnych – od dokumentów i fotografii po relacje świadków – które pozwalają śledzić zagadnienia związane z tematyką powstań śląskich.

¹⁰ *Interaktywny model 3D Zamku Piastowskiego w Opolu*, PAMIĘTAMY Instytut Śląski: <https://pamietamy.institutyslaski.pl/model-zamku-piastowskiego> [dostęp: 16.10.2025].

¹¹ *Opolskie drogi do wolności*, [Tobie Polsko](https://opolskiedrogidowolnosci.institutyslaski.pl): <https://opolskiedrogidowolnosci.institutyslaski.pl> [dostęp: 17.10.2025].

Zasoby te pozwalają uczniom i nauczycielom w przystępny sposób poznawać kontekst polityczny, społeczny i kulturowy tamtego okresu. Projekt może być szeroko wykorzystywany w edukacji regionalnej i historycznej. Dzięki interaktywnym elementom uczniowie mogą samodzielnie odkrywać miejsca i postacie związane z wydarzeniami sprzed ponad stu lat, a nauczyciele – wykorzystywać materiały jako uzupełnienie lekcji, warsztatów tematycznych lub projektów badawczych.

Zawarte na stronie źródła historyczne mogą posłużyć do pracy metodą analizy materiałów źródłowych, a fotografie i relacje świadków – do dyskusji o pamięci historycznej i lokalnej tożsamości.

Projektowi towarzyszą także publikacje popularnonaukowe, które w przystępny sposób przedstawiają tematykę powstań oraz plebiscytu. Pozycje takie jak *Powstania śląskie. Historia – Polityka – Pamięć*¹² czy *Rok Wojciecha Korfantego. Historia – Polityka – Edukacja*¹³ mogą stanowić pomoc dydaktyczną, umożliwiając nauczycielom przygotowanie zajęć edukacyjnych poświęconych historii regionalnej.

4. Przestrzeń publiczna w edukacji historycznej

Współczesna edukacja regionalna sięga po różne metody, które wyprowadzają uczniów poza szkolne mury i umożliwiają im kontakt z historią w jej naturalnym, materialnym środowisku. Przestrzeń miejska przestaje być jedynie tłem życia codziennego, a staje się narzędziem edukacyjnym umożliwiającym samodzielne odkrywanie przeszłości.

4.1. Kryptonim Piast

Doskonałym przykładem takiego podejścia jest **quest** *Kryptonim Piast*¹⁴ – gra terenowa prowadząca uczestników przez najważniejsze miejsca związane z dziejami Opola.

Quest nie jest tradycyjną wycieczką z przewodnikiem. Uczestnicy poruszają się samodzielnie, kierując się podpowiedziami zapisanymi na wydrukowanej karcie zadań lub w aplikacji mobilnej. Przemierzają kolejne punkty trasy, rozwiązują zagadki i szyfry, które odsłaniają przed nimi mikroopowieści o dawnym Opolu.

¹² Kopczyński M., Kuświk B. (red), (2021), *Powstania śląskie. Polityka – historia – pamięć*, Opole: Instytut Śląski.

¹³ Białokur M., Drożdż L., Gołębiowski D., Maresz T., Misiurska A., (2023), *Rok Wojciecha Korfantego. Historia – polityka – edukacja*, Opole: Instytut Śląski.

¹⁴ Quest: *Kryptonim „Piast”*, , [Questing](https://questing.pl/questy/kryptonim-piast): <https://questing.pl/questy/kryptonim-piast> [dostęp: 17.10.2025].

Zadania wymagają zarówno spostrzegawczości, jak i umiejętności logicznego myślenia. Niektóre wskazówki prowadzą do detali architektonicznych, inne do herbów, tablic pamiątkowych czy ornamentów, które na co dzień umykają uwadze przechodniów. W ten sposób historia przestaje być abstrakcyjna, ponieważ nabiera ludzkiego wymiaru, zakorzenionego w konkretnych miejscach i wydarzeniach.

Dla nauczycieli quest *Kryptonim Piast* może stanowić narzędzie pracy zarówno na lekcjach historii, wiedzy o społeczeństwie, jak i edukacji regionalnej.

Uczniowie, korzystając z wydrukowanej karty zadań lub aplikacji mobilnej, uczą się czytania przestrzeni miejskiej jako źródła wiedzy historycznej.

Każdy przystanek na trasie to pretekst do rozmowy o funkcji danego miejsca w przeszłości i jego roli we współczesnym krajobrazie Opola. Część zadań odwołuje się do detali architektonicznych, herbów i inskrypcji ukrytych w przestrzeni miejskiej. Inne natomiast prowadzą uczestników do odkrywania śladów historii w miejscach, takich jak mosty, place czy wzgórza.

Kryptonim Piast wpisuje się w ideę edukacji przez doświadczenie. Wymaga ruchu, współpracy, planowania i podejmowania decyzji, a więc aktywności, które wzmacniają proces uczenia się. Uczniowie nie są biernymi słuchaczami, uczestniczą w grywalizacji z realną przestrzenią miejską. Quest sprzyja budowaniu emocjonalnego związku z miejscem, w którym żyją, rozwija poczucie tożsamości lokalnej.

Nauczyciele otrzymują w postaci tej gry nie tylko atrakcyjne narzędzie dydaktyczne, ale też szansę na wprowadzenie młodych ludzi w świat historii w sposób nowoczesny, angażujący i pełen przygód.

Podsumowanie

Działania edukacyjne podejmowane w zakresie historii i kultury regionu wpisują się w cele i założenia podstawy programowej kształcenia ogólnego, szczególnie w zakresie edukacji historycznej, obywatelskiej i kulturowej. Zgodnie z jej zapisami, szkoła ma nie tylko przekazywać wiedzę o przeszłości, ale również rozwijać postawę szacunku wobec dziedzictwa kulturowego, budować poczucie tożsamości lokalnej oraz przygotowywać uczniów do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym.

W szkole podstawowej edukacja regionalna może być realizowana w ramach wielu przedmiotów – historii, języka polskiego, przyrody, geografii, muzyki czy plastyki. Treści te obejmują

m.in. poznawanie historii „małej ojczyzny”, odkrywanie tradycji, legend i postaci ważnych dla lokalnej społeczności. W tym kontekście szczególną wartość mają zajęcia, które łączą przekaz treści programowych z działaniami praktycznymi, np. *Piastowskie Opole* czy *Podróż z historią przez Śląsk*. Uczniowie, pracując z mapami, materiałami plastycznymi i elementami multimedialnymi, uczą się rozumieć, że historia regionu to integralna część historii Polski.

Na poziomie ponadpodstawowym edukacja regionalna nabiera bardziej refleksyjnego i interdyscyplinarnego wymiaru. Uczniowie, analizując materiały źródłowe, a także korzystając z zasobów cyfrowych, np. *Opolskich dróg do wolności*, rozwijają umiejętności krytycznego myślenia, interpretacji źródeł i analizy procesów historycznych.

Tego typu materiały pozwalają nauczycielom na realizację wymagań programowych z historii, wiedzy o społeczeństwie oraz języka polskiego. Pokazują jednocześnie lokalne wątki w szerokim kontekście narodowym i europejskim. Dzięki bogatym zasobom dydaktycznym Instytutu Śląskiego, obejmującym scenariusze lekcji, karty pracy, materiały ikonograficzne oraz propozycje działań terenowych, nauczyciele zyskują wsparcie w planowaniu zajęć, które rozwijają wiedzę, umiejętności i postawy.

Edukacja regionalna w tym ujęciu nie jest więc jedynie uzupełnieniem nauki historii, lecz pełnoprawnym narzędziem wychowawczym, kształtującym u uczniów poczucie zakorzenienia, dumy z miejsca, w którym żyją, oraz odpowiedzialności za jego przyszłość.

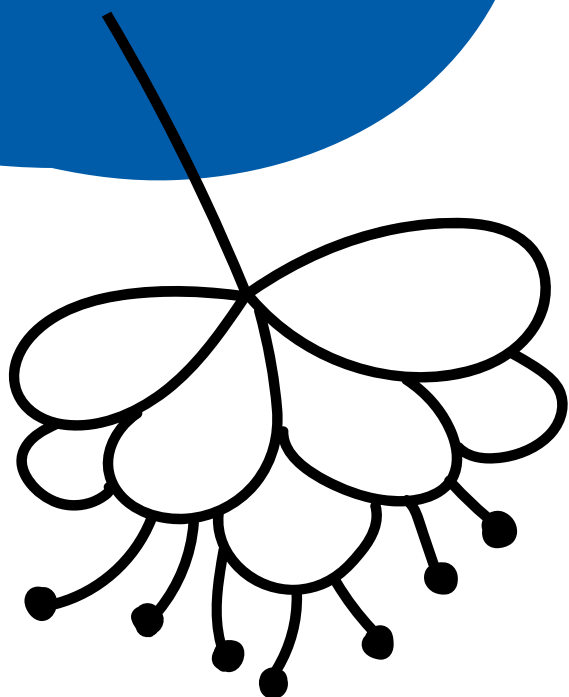
Bibliografia

- Białokur M., Drożdż L., Gołębiowski D., Maresz T., Misiurska A., (2023), *Rok Wojciecha Korfantego. Historia – polityka – edukacja*, Opole: Instytut Śląski.
- Janicki B., (2024), *Dydaktyka historii w dobie cyfrowych technologii*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Konieczka-Śliwińska D. (red), (2023), *Dydaktyka historii. Nowe perspektywy*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kopczyński M., Kuświk B., (red), (2021), *Powstania śląskie. Polityka – historia – pamięć*, Opole: Instytut Śląski.

•

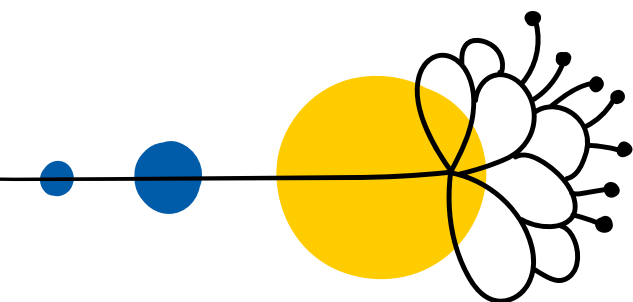
Katarzyna Rząsa: kierownik Zakładu Edukacji w Instytucie Śląskim w Opolu, absolwentka Filologii Wschodniosłowiańskiej oraz Historii na Uniwersytecie Opolskim. Posiada bogate doświadczenie w prowadzeniu warsztatów i zajęć edukacyjnych dla dzieci, młodzieży oraz dorosłych. Autorka i współautorka publikacji popularnonaukowych i materiałów edukacyjnych,

w tym książek dla dzieci (*Piastowskie Opole, Podróż z historią przez Śląsk*), a także opracowań dydaktycznych (m.in. quest *Kryptonim Piast*). Współtworzyła koncepcje wystaw historyczno-edukacyjnych (np. *Podróż z historią przez Śląsk, Pamięć przywieziona w walizkach*). Posiada doświadczenie w przygotowywaniu i opracowywaniu materiałów dydaktycznych, zarówno w formie drukowanej, jak i multimedialnej, wykorzystywanych w działalności edukacyjnej Instytutu Śląskiego. W swojej pracy szczególną uwagę poświęca popularyzacji historii regionalnej poprzez interdyscyplinarne podejście do tematu, które łączy elementy animacji kultury oraz nowoczesnych metod edukacyjnych.

Alicja Kisała

**CZYTAJĄC PRZESZŁOŚĆ. EDUKACJA
REGIONALNA Z WYKORZYSTANIEM
STARODRUKÓW**

Śląsk Opolski jest regionem o niezwykle skomplikowanej historii politycznej i społecznej. Posiada cechy historycznie ukształtowanego pogranicza, czyli obszaru przechodzącego w swojej historii z jednego organizmu państwowego do drugiego. Jest to terytorium szczególnie, o którego posiadanie od końca pierwszego tysiąclecia zabiegały różne państwa. Wchodziło w skład: czeskiej monarchii Przemyślidów, polskiej Piastów, czeskiej Luksemburgów i Jagiellonów, austriackiej Habsburgów, pruskiej Hohenzollernów, państwa niemieckiego i ponownie (od 1945 roku) państwa polskiego.

Ziemie Śląska Opolskiego charakteryzują się ciągłością osadniczą, etniczną różnorodnością społeczeństwa i wyróżniającą się umiejętnością współżycia grup o odmiennej kulturze¹.

W zasobach Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu znajduje się zbiór starodruków, czyli książek drukowanych powstałych do roku 1800 włącznie. Cechą starodruków jest ręczne wytwarzanie wszystkich składników: papieru, typografii, ilustracji i oprawy². Kolekcja licząca dziś 106 egzemplarzy powstała z części zdeponowanego w bibliotece w latach 50. XX wieku księgozbioru przedwojennej księżnicy klasztoru Franciszkanów w Nysie oraz ze starodruków pozyskanych przez bibliotekę. Zbiór stanowią druki europejskie wydane w latach **1553–1800** w niemal 50 ośrodkach drukarstwa: w krajach Rzeszy Niemieckiej, na terytoriach monarchii habsburskiej i Prus, w Polsce, Francji, Holandii, Szwajcarii, Szkocji i we Włoszech. Wydano je zarówno w szacownych, sięgających początków drukarstwa wydawnictwach – takich jak paryska oficyna rodziny Estiene’ów – jak i powstałych w XVIII wieku warszawskich wydawnictwach i drukarniach.

¹ Kisielewicz D., (2015), *Historyczne uwarunkowania odrębności regionu Śląska Opolskiego*, „Pogranicze”, t. 3, nr 1, s. 7–18.

² Birkenmajer A. i in (red.), (1971), *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 2225.

Na uwagę zasługuje szata graficzna publikacji. Oprócz ozdobników i sygnetów drukarskich niektóre książki posiadają drzeworytowe lub sztychowane strony tytułowe, frontispisy lub całostronicowe ilustracje.

Znaczna część książek posiada zapisy odręczne, pieczęcie oraz exlibrisy poświadczające ich wcześniejszą przynależność. Wśród ich byłych właścicieli znajdują się duchowni, lekarze, nauczyciele, uczniowie, studenci, antykwariusze i bibliofile.

Najliczniej reprezentowane są druki wyprodukowane w krajach Rzeszy Niemieckiej, w monarchii habsburskiej oraz w Królestwie Pruskim. Siedem druków kolekcji wydano w XVI wieku, dziesięć – w XVII, a pozostałe – w XVIII. Wszystkie stanowią cenny wytwór myśli i kultury europejskiej.

Na zbiór składają się głównie publikacje poświęcone nauczaniu i zdobywaniu wiedzy: różnego rodzaju podręczniki, encyklopedie i słowniki, wydawnictwa dotyczące historii, historiografii i geografii, tzw. piśmiennictwo użyteczne, dzieła literackie, modlitewniki, teksty religijne i moralno-dydaktyczne. Dość licznie reprezentowane są druki śląskie i silesiaka wydane na Śląsku, w Łużycach i w Saksonii, w tym dzieła przedstawicieli śląskiej historiografii (Michael J. Fibiger, Johann J. Fuldener, Martin Hanke, Nicolaus Henel, Sinold, Johann P. Wahrendorf, Anton B. Walther)³. Kolekcja przechowywana i udostępniana jest w utworzonym w 2006 roku Saloniku Zabytkowej Książki, w którym oprócz starodruków znajdują się również wydawnictwa XIX-wieczne.

W trosce o zachowanie dziedzictwa kulturowego i jego popularyzację wśród mieszkańców województwa opolskiego biblioteka podejmuje różne działania. Należą do nich ochrona zbiorów zabytkowych (w tym działania poświęcone konserwacji i restauracji druków), ich digitalizacja, działalność wydawnicza, wystawiennicza i dydaktyczna.

1. Prace konserwatorskie i restauratorskie

Celem konserwacji jest zachowanie obiektów dla przyszłych pokoleń dzięki utrwaleniu ich materialnej struktury, przywrócenie im funkcji użytkowej (w tym umożliwienie digitalizacji) oraz zahamowanie procesów powodujących niszczenie. Do obecnego stanu zachowania starodruków w dużej mierze przyczyniły się postępujące procesy starzeniowe materiałów, z których

³ Paszkowska A. (wstęp i oprac.), (2009), *Katalog: Starodruki w zbiorach Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu*, Opole: Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Opolu, s. 6–9.

zostały wykonane, zastosowane rozwiązania konstrukcyjne, często użytkowy charakter książek, a także czynniki zewnętrzne (m.in. warunki przechowywania obiektów i uszkodzenia spowodowane przez użytkowników).

Na większości starodruków zaszły zjawiska typowe dla naturalnego starzenia się papieru, objawiające się zażółceniem powierzchni kart, a zniszczenia wielu opraw spowodowały, że nie pełniły one swojej funkcji ochronnej⁴. W ciągu ostatnich lat dwukrotnie dokonano oceny stanu zachowania starodruków przez specjalistów konserwatorów papieru i skóry⁵.

Część książek, wpisanych na podstawie decyzji Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do rejestru zabytków województwa opolskiego ze względu na walory artystyczne, historyczne i naukowe, została poddana zabiegom konserwatorskim i restauratorskim. Jest to zbiór wydanych m.in. na Śląsku w XVII i XVIII wieku druków dotyczących ogólnych dziejów Śląska – historii miast i miejscowości oraz historii Kościoła i reformacji na Śląsku.

Wśród odrestaurowanych woluminów znalazły się leksykony regionalne i bibliografie, podręczniki, słowniki, pisma religijne i polityczne stanowiące świadectwo minionych epok. Książki wydane w językach niemieckim, polskim i łacińskim napisane zostały w większości przez autorów pochodzących ze Śląska bądź z nim związanych (m.in. duchownych, lekarzy, prawników i nauczycieli).

Odrestaurowane obiekty to 18 tytułów – dzieła 16 autorów. Jedenaście z nich pochodzi z księgozbioru przedwojennej biblioteki klasztoru Franciszkanów w Nysie, o czym świadczą pieczęcie proveniencyjne oraz/lub tamtejsze sygnatury⁶. Dzięki digitalizacji i udostępnieniu ich w Opolskiej Bibliotece Cyfrowej mogą z nich korzystać nauczyciele, historycy oraz wszyscy interesujący się historią regionu, niezależnie od miejsca zamieszkania. W 2024 roku do rejestru zabytków województwa opolskiego wpisano 16 kolejnych starodruków.

⁴ Kisała A., Matkowska M. (oprac), (2023), *Konserwacja i renowacja 14 starodruków ze zbiorów Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu*, Opole: Regionalny Zespół Placówek Wsparcia Edukacji Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Opolu, s. 6–7.

⁵ Rosa H., Wojtczak M., (2010), *Opracowanie stanu zachowania i określenie potrzeb konserwatorskich dla zespołu starodruków z Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu*, Toruń, komputeropis; Kulczyk P., (2025), *Program prac restauratorskich/konserwatorskich kolekcji starodruków Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu wpisanych do rejestru zabytków województwa opolskiego*, Wielkie Łunawy, komputeropis.

⁶ *Konserwacja i renowacja...*, s. 3–4.

2. Działalność wydawnicza i wystawiennicza

Stare druki stanowią najcenniejsze zbiory bibliotek i archiwów. Podlegają szczególnej ochronie, zarówno w zakresie przechowywania jak i udostępniania. Określane są mianem „zbiorów specjalnych”, a określenie to związane jest z wartością tak materialną jak i kulturową – niejednokrotnie do zasobów tych należą unikatowe egzemplarze w skali kraju, a nawet świata. W procesie opracowania należy uwzględnić cechy takie, jak oprawa, proveniencja, listy dedykacyjne i wiele innych, które nie są brane pod uwagę w przypadku opracowania materiałów współczesnych.

Dawna książka, skupiając w sobie interdyscyplinarny materiał, stanowi teren badawczy dla wielu dziedzin, dlatego też jej szczegółowe opracowanie wymaga szerokiej wiedzy. Niestety informacje o zasobach polskich bibliotek są niepełne i rozproszone. Szczególną rolę w zakresie powszechnego udostępniania informacji odgrywają katalogi centralne i bazy danych, zwłaszcza o zasięgu międzynarodowym. W przypadku zbiorów specjalnych ma to kluczowe znaczenie, stanowią one bowiem istotne źródło wspomagające badania naukowe i zadania dydaktyczne. Głównym źródłem informacji o dziedzictwie kulturowym książki drukowanej jest baza *Heritage of the Printed Book* tworzona przez Europejskie Konsorcjum Bibliotek Naukowych – Consortium of European Research Libraries (CERL), do którego należy również część polskich bibliotek naukowych. Jednak chociaż coraz więcej polskich bibliotek tworzy katalogi elektroniczne starych druków, tradycyjne źródła informacji: informatory, katalogi kartkowe i drukowane – mimo swoich ograniczeń w porównaniu do katalogów elektronicznych, są nadal niezbędnym narzędziem do identyfikacji, opisu, a także prowadzenia badań nad starymi drukami⁷.

2.1. Katalog: *Starodruki w zbiorach Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu*

Publikacja zawiera informacje odnoszące się do strony edytorskiej dzieł (języka, ilustracji i ozdobników drukarskich), opraw i znaków własnościowych. Niemal wszystkie opisy posiadają też odniesienia bibliograficzne do literatury bądź katalogów elektronicznych bibliotek europejskich. Wydawnictwo zaopatrzone jest w indeksy wymienionych w opisach katalogowych autorów, wydawców i drukarzy (według miejsc wydania lub druku książek)⁸.

2.2. *Starodruki w zbiorach Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu: katalog wystawy*

Katalog prezentowanej w Muzeum Śląska Opolskiego wystawy czasowej „Starodruki w zbiorach Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu” zawiera: informacje dotyczące

⁷ Frączek R., (2013), *Stare druki w bibliograficznych bazach danych – wybrane aspekty*, „Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy”, nr 4, s. 115–145.

⁸ *Katalog: Starodruki w zbiorach...*

autorów, okoliczności powstania lub wydania dzieł, wydań i proveniencji eksponowanych woluminów⁹.

2.3. Konserwacja i renowacja 14 starodruków ze zbiorów Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu

Publikacja podsumowuje przeprowadzone prace konserwatorskie i restauratorskie starodruków wpisanych do rejestru zabytków. O ile sformalizowane opisy katalogowe o charakterze dokumentacyjnym adresowane są do niewielkiego grona znawców przedmiotu, to zamieszczone fotografie ilustrujące proces konserwacji oraz informacje dotyczące zarówno dzieł, jak i ich autorów, mogą przybliżyć temat również większej grupie czytelników¹⁰.

Wszystkie publikacje dostępne są w Opolskiej Bibliotece Cyfrowej, co pozwala na dostęp do pełnego tekstu i zapoznanie się także z informacjami pozabibliograficznymi, np. faktami biograficznymi dotyczącymi autorów.

2.4. Wystawy

Czasowe wystawy stacjonarne w siedzibie biblioteki i placówkach muzealnych (Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu, Muzeum im. Jana Dzierżona w Kluczborku) oraz wystawy plenerowe przyczyniają się do rozbudzenia zainteresowania zabytkami kultury materialnej regionu i jego historią. Dzięki wystawom wielu mieszkańców Opola i województwa dowiedziało się, że biblioteka posiada zbiory zabytkowe. Pośrednio przełożyło się to na odwiedziny w Saloniku Zabytkowej Książki nauczycieli i uczniów.

3. Działalność dydaktyczna

W ofercie edukacyjnej biblioteki znajdują się zajęcia dla różnych grup wiekowych i poziomów nauczania:

- lekcje biblioteczne poświęcone historii książki rękopiśmiennej i drukowanej – *Z książką przez wieki, Starodruki w zbiorach PBW w Opolu* (uwzględniające m.in. podstawowe procesy produkcji książki, jej rozpowszechniania i użytkowania, a także elementy typografii);

⁹ Kisała A. (oprac.), (2021), *Starodruki w zbiorach Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu: katalog wystawy*, Opole: Regionalny Zespół Placówek Wsparcia Edukacji Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Opolu.

¹⁰ Kisała A. (oprac.), (2021), *Starodruki w zbiorach Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu: katalog wystawy*, Opole: Regionalny Zespół Placówek Wsparcia Edukacji Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Opolu; *Konserwacja i renowacja...*

- zajęcia dla najmłodszych czytelników – warsztaty pisania gęsim piórem, tworzenia inicjałów, pisania na tabliczkach woskowych itp.

Celem zajęć jest kształtowanie świadomości istnienia więzów łączących polskie dziedzictwo narodowe z kręgiem kultury europejskiej, poznawanie i poszanowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego i historycznego oraz kształtowanie więzi z małą ojczyzną.

Dużą popularnością cieszą się gry terenowe łączące różne elementy warsztatowe, np. *Na tropie książki – historia druku i piśmiennictwa*. Wykorzystywane są w niej trzy starodruki ze zbiorów biblioteki:

- atlas Śląska z połowy XVIII wieku,
- wydane w 1669 r. we Wrocławiu rozmówki łacińsko-niemiecko-polskie,
- ryciny przedstawiające różne zawody z wydanego pod koniec XVII w. przewodnika moralno-dydaktycznego.

Gra – przeznaczona dla uczniów szkoły podstawowej (klas IV–VIII) i średniej – realizowana jest w ciągu dwóch godzin lekcyjnych. Jej przebieg można streścić w sześciu punktach:

- 1) Wprowadzenie obejmujące m.in. prezentację atlasu oraz odczytywanie dawnej polskiej czcionki (fragm. tekstu XVII-wiecznych rozmówek).
- 2) Podzielenie uczestników gry na zespoły.
- 3) Każdy zespół musi odnaleźć wyznaczone punkty zadań. W zależności od poziomu nauczania grupy otrzymują polecenia o różnym stopniu trudności, np.:
 - napisanie na tabliczce woskowej imion członków zespołu i ułożenie z liter nazw materiałów pisarskich;
 - stworzenie inicjału;
 - pisanie gęsim piórem;
 - podanie nazw innych księstw śląskich;
 - odczytanie fragmentu dawnego tekstu w języku polskim;
 - odgadnięcie jaki zawód wykonuje osoba przedstawiona na rycinie;
 - odszukanie historycznych nazw miejscowości.
- 4) Nagrodą za wykonanie zadania (kolejność dowolna) jest jeden arkusz mapy Księstwa Opolskiego (lub innego, np. Księstwa Brzeskiego czy Nyskiego).
- 5) Po zebraniu wszystkich części mapy uczestnicy muszą ułożyć mapę księstwa i odnaleźć Opole, a jeśli klasa przyjechała spoza Opola – wytyczyć drogę do własnej miejscowości.
- 6) Zwycięża zespół, który jako pierwszy wykona wszystkie zadania.

Dodatkowym utrudnieniem, a jednocześnie atrakcją, są pochodzące z XVIII wieku nazwy miejscowości (elementy toponimii). Na toponimikę każdego regionu wpływają m.in. takie

czynniki, jak migracje ludności, wojny, rozwój ekonomiczny, zmiany zachodzące w przyrodzie, wreszcie zmiany samych obiektów geograficznych. W regionalizmie szkolnym toponimika jest niezbędna z dwóch względów:

- analiza nazw geograficznych pomaga w wyjaśnieniu charakterystycznych cech środowiska przyrodniczego, gospodarki, historii własnego regionu;
- analiza nazw geograficznych wpływa na tworzenie asocjacji niezbędnych, by lepiej rozumieć wydarzenia i fakty.

4. Starodruki najczęściej wykorzystywane podczas zajęć dydaktycznych

4.1. *Atlas Silesiae: id est Ducatus Silesiae...*, Norimbergae 1752

Atlas zawiera 19 map, w tym mapy księstw śląskich Jana Wolfganga Wielanda i Mateusza Schubartha, które – opracowane kartograficznie i wydane drukiem w oficynie Spadkobierców Homanna w Norymberdze – zostały zebrane w *Atlas Silesiae...*

Wydanie map zostało opóźnione z powodu dwóch wojen o Śląsk (1740–1742 i 1744–1745). Dopiero pięć lat po zawarciu pokoju w Dreźnie (1745), potwierdzającym zabór Śląska przez Prusy, król Fryderyk II zezwolił na ich wydanie.

Mapy wchodzące w skład atlasu nie tylko odzwierciedlają poziom sztuki kartograficznej pierwszej połowy XVIII wieku, pozwalają także opisać krajobraz i dokumentują stan administracyjno-gospodarczy Śląska i ziem Prus z tego okresu. Rzeźba terenu została przedstawiona za pomocą perspektywy wojskowej oraz metody kresek. Zaznaczono na nich różne kategorie obiektów, a wśród nich: miasta królewskie obwarowane, miasta bez murów, miasteczka, klasztory, kaplice, zamki i pałace, wsie, dwory wiejskie, folwarki, ruiny kościołów, cudowne obrazy, mosty, drogi główne królewskie, gospody, stacje pocztowe, kilka rodzajów kopalń, huty, młyny, kamieniołomy, cegielnie, tartaki, garbarnie, bielarnie, szlifiernie, folusze, piece wapiennicze, szczyty górskie, rzeki i wiele innych.

Wszystkie mapy zawierają bogato zdobione kartusze tytułowe, ilustrujące właściwości danej ziemi oraz jej herb¹¹.

¹¹ Konias A., (1995), *Kartograficzny obraz Śląska na podstawie map księstw śląskich Jana Wolfganga Wielanda i Mateusza Schubartha z połowy XVIII wieku*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 148–149.

Ilustracja 1. *Principatus Silesiae Oppoliensis exactissima Tabula geographica...*
(Mapa Księstwa Opolskiego...)

Źródło: *Atlas Silesiae...*, Norimbergae 1752

4.2. *Vierzig Dialogi: oder Lustige Arten zu reden von allerhand Sachen und Händeln...*, Bresslau 1669

Rozmówki autorstwa nauczyciela gdańskiego gimnazjum Nicolausa Volckmara, znane pod skróconym tytułem: *Czterdzieści dialogów*. Dwujęzyczne, niemiecko-polskie rozmówki miały pomóc Volckmarowi w pracy pedagoga, a przy okazji sprzedaż podręcznika stwarzała okazję do podreperowania nauczycielskich zarobków.

To zbiór lekkich, czasem wręcz żartobliwych konwersacji dotyczących życia codziennego pomiędzy osobami różnych stanów. Autor wiele dialogów zaopatrzył w fabuły, tworząc niewielkie historyjki, które miały na celu przygotowanie ucznia do odpowiedniego zachowania w konkretnych sytuacjach. Rozmówcy dzielą się wrażeniami, robią zakupy, sprzątają, kłócą się i robią mnóstwo innych rzeczy.

Pierwsze wydanie ukazało się w 1612 roku w Toruniu i stało się bestsellerem epoki (w ciągu następnych 150 lat książka wydana została wiele razy).

W 1641 r. rozmówki wzbogacone zostały o tekst łaciński¹². Główny tekst ujęty jest w formie tabeli o trzech kolumnach. W pierwszej widnieją zdania łacińskie, którym odpowiadają wypowiedzi, po niemiecku w drugiej i po polsku w trzeciej kolumnie. Egzemplarz znajdujący się w posiadaniu Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej (PBW) w Opolu, wydano we Wrocławiu, prawdopodobnie w 1669 roku, w dawnej oficynie Spadkobierców Baumana.

Ilustracja 2. Nicolaus Volckmar, *Vierzig Dialogi*, Breslau 1669

4.3. *Etwas für Alle...*, Nürnberg 1699

Popularny moralno-dydaktyczny przewodnik napisany przez austriackiego kaznodzieję i augustianina Abrahama á Santa Clara (*Coś dla każdego albo krótki opis ludzi różnego stanu...*). Zawiera miedzioryty bez sygnatur, autorstwa Christoph Weigela – miedziorytnika i wydawcy działającego w Norymberdze – przedstawiające rzemiosła, zawody i zatrudnienia¹³.

¹² Volckmar N., Kizik E. (konsult. merytorycz.), Apoleika M. (il.), 2018, *Gdańskie rozmówki niemiecko-polskie z XVII w.*, Gdańsk: Instytut Kultury Miejskiej: <https://www.human.umk.pl/panel/wp-content/uploads/Gdanskie-rozmowki-niemiecko-polskie-z-XVII-w.-druk.pdf> [dostęp: 20.10.2025].

¹³ *Starodruki w zbiorach...*, Opole 2021, s. 54–55.

Ilustracja 3. Ryciny przedstawiające zawody pochodzące z książki Abrahama á Santa Clara, *Etwas für Alle...*, Nürnberg 1699

Podsumowanie

Zgodnie z podstawą programową edukacja regionalna jest integralną częścią zajęć realizowanych w ramach różnych przedmiotów. Dzięki bibliotekom cyfrowym zbiory specjalne, takie jak starodruki, mogą być wykorzystywane podczas zajęć, nie tylko przez bibliotekarzy, ale także historyków, geografów, polonistów i innych nauczycieli, ponieważ dotyczą zagadnień z różnych dziedzin (historia lokalna, dziedzictwo kulturowe, krajobraz, cechy charakterystyczne, gospodarka, język, teksty literackie związane z regionem itd.).

Jej celem jest budowanie u uczniów postaw poszanowania dla tradycji i kultury własnego regionu – niezależnie od jego często skomplikowanej przeszłości – oraz rozwijanie poczucia tożsamości regionalnej i narodowej. Biblioteki stanowią nieocenione zaplecze dla pracy dydaktycznej. Ich różnorodne działania (również pozaszkolne) przyczyniają się do kształtowania świadomości istnienia więzów łączących polskie dziedzictwo narodowe z kręgiem kultury europejskiej, i budowania więzi z małą ojczyzną.

Bibliografia

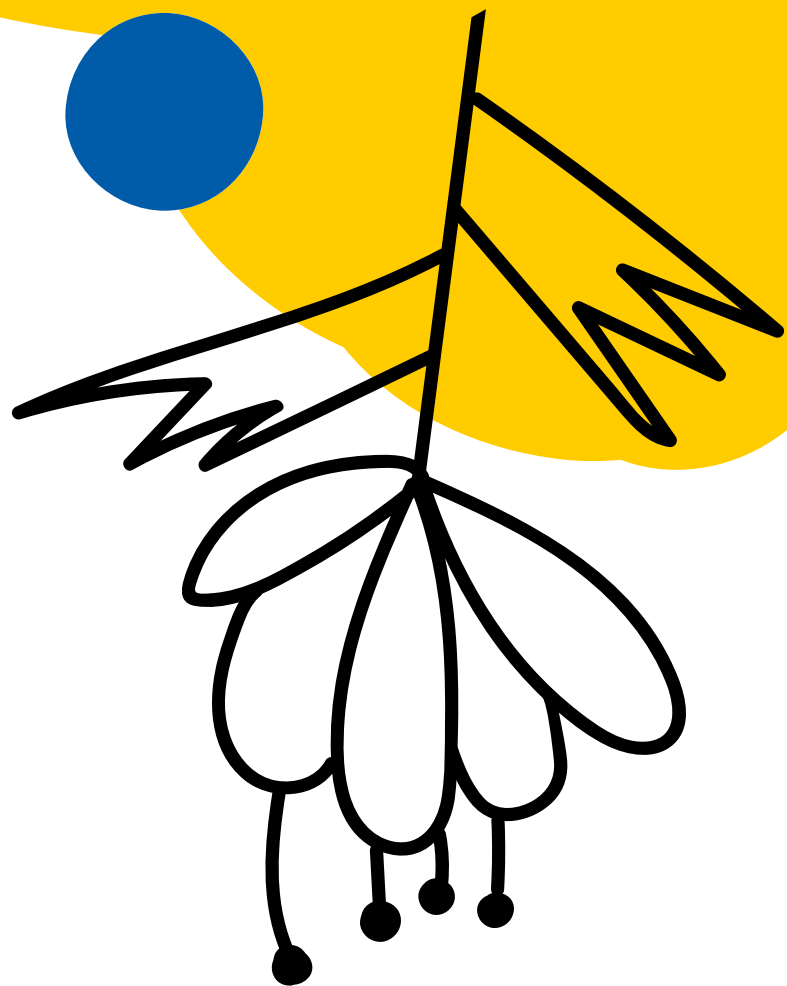
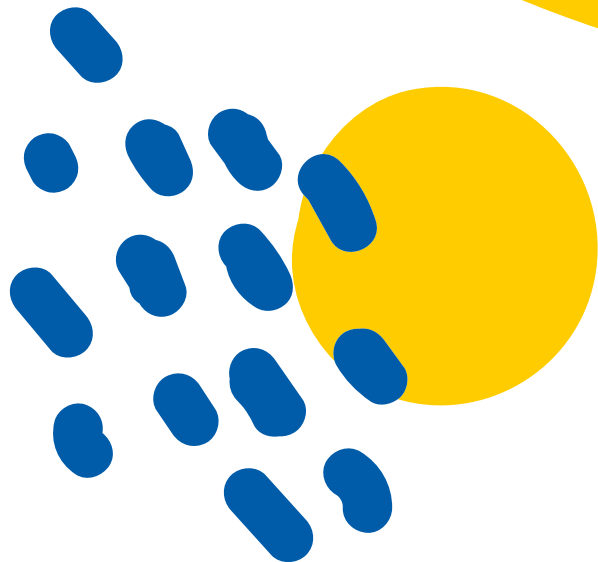
Birkenmajer A. i in (red.), (1971), *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
Frączek R., (2013), *Stare druki w bibliograficznych bazach danych – wybrane aspekty*, „Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy”, nr 4.

- Kisała A. (oprac.), (2021), *Starodruki w zbiorach Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu: katalog wystawy*, Opole: Regionalny Zespół Placówek Wsparcia Edukacji Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Opolu.
- Kisała A., Matkowska M. (oprac), (2023), *Konserwacja i renowacja 14 starodruków ze zbiorów Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu*, Opole: Regionalny Zespół Placówek Wsparcia Edukacji Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Opolu.
- Kisielewicz D., (2015), *Historyczne uwarunkowania odrębności regionu Śląska Opolskiego*, „Pogranicze”, t. 3, nr 1.
- Konias A., (1995), *Kartograficzny obraz Śląska na podstawie map księstw śląskich Jana Wolfganga Wielanda i Mateusza Schubartha z połowy XVIII wieku*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kulczyk P., (2025), *Program prac restauratorskich/konserwatorskich kolekcji starodruków Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu wpisanych do rejestru zabytków województwa opolskiego*, Wielkie Łunawy, komputeropis.
- Paszowska A. (wstęp i oprac.), (2009), *Katalog: Starodruki w zbiorach Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu*, Opole: Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Opolu.
- Rosa H., Wojtczak M., (2010), *Opracowanie stanu zachowania i określenie potrzeb konserwatorskich dla zespołu starodruków z Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu*, Toruń, komputeropis.
- Volckmar N., Kizik E. (konsult. merytorycz.), Apoleika M. (il.), 2018, *Gdańskie rozmówki niemiecko-polskie z XVII w.*, Gdańsk: Instytut Kultury Miejskiej; <https://www.human.umk.pl/panel/wp-content/uploads/Gdanskie-rozmowki-niemiecko-polskie-z-XVII-w.-druk.pdf> [dostęp: 20.10.2025].

Starodruki

- Atlas Silesiae: id est Ducatus Silesiae...*, in Norimbergae: Hommanianorum Heredum, 1752.
- Etwas für Alle...*, ververtiget durch P. Abraham á S. Clara...; verlegt und mit Kupfern vermengt durch Christoph Weigel..., Nürnberg: durch Christoph Weigel; Wien: bey Johann Carl Hueber (Würtzburg: gedruckt bey Hiob Herten), [1699].
- [*Vierzig Dialogi: oder Lustige Arten zu reden von allerhand Sachen und Händeln...*, in deutscher und polnische Sprache gar herrlich zusammen gebracht durch... Nicolaum Volckmarum; in die lateinische Sprache übersetzt und zum Druck gegeben durch Baltazarem Kannengiessern....], Bresslau: in dem Baumannischen Erben Druckerey druckts Johann Christoph Jacob, Factor, 1669.

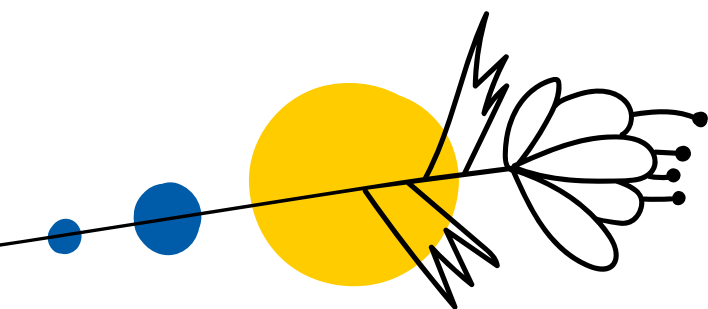
Alicja Kisała: związana z Opolskim Centrum Edukacji Pedagogiczną Biblioteką Wojewódzką w Opolu, historyk, bibliotekarz, nauczyciel dyplomowany.

Izabela Szczepańska

**W TROSCE O EDUKACJĘ REGIONALNĄ
I WIELOKULTUROWOŚĆ.
TRZY DEKADY PROGRAMU NIWKI**

Program Niwki to unikatowa inicjatywa realizowana od ponad trzech dekad przez placówkę doskonalenia nauczycieli w województwie opolskim. W pierwotnym zamyśle skierowany był do nauczycieli chcących uzyskać kwalifikacje do nauczania języka niemieckiego w szkołach. Kiedy na rynku edukacyjnym osób z takim przygotowaniem było już dużo i zaszły zmiany w organizacji nauczania, punkt ciężkości przesunął się na podnoszenie kompetencji nauczycieli i dyrektorów w zakresie nauczania języka niemieckiego jako obcego oraz języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej.

Wraz z pojawieniem się w przestrzeni edukacyjnej szkół dwujęzycznych cele programu poszerzono o nauczanie treści przedmiotowych w języku niemieckim oraz treści z zakresu edukacji regionalnej i wielokulturowej. Niezwykły potencjał uczestników Programu Niwki sprawił, że przedsięwzięcie stanowi również płaszczyznę nawiązywania międzyszkolnych partnerstw polsko-niemieckich.

Dziś program nadal jest inicjatywą, której beneficjentami są nauczyciele. Dzięki współpracy samorządu województwa opolskiego oraz województwa śląskiego korzystają z niego osoby pracujące w placówkach oświatowych z obu województw. Tym samym Program Niwki zyskał charakter regionalny – górnośląski, wyjątkowy w skali kraju.

1. Podstawy funkcjonowania Programu Niwki

Inicjatywa zaczęła funkcjonować ponad 30 lat temu. 7 maja 1992 roku Kuratorium Oświaty w Opolu oraz Ambasada Niemiec w Warszawie podpisały umowę, na mocy której powołano Program Centrum Kształcenia Nauczycieli Języka Niemieckiego w Niwkach. Działalność Centrum miała zniwelować braki kadry nauczającej języka niemieckiego w szkołach województwa

opolskiego¹. Realizację umowy po stronie polskiej powierzono Wojewódzkiemu Ośrodkowi Metodycznemu w Opolu.

Kiedy w 1999 roku w państwie zmienił się porządek administracyjny, zadanie realizacji Programu Niwki od Kuratorium Oświaty w Opolu przejął Samorząd Województwa Opolskiego. Realizacja celów Programu nadal pozostała w kompetencjach Wojewódzkiego Ośrodka Metodycznego w Opolu.

Kolejne zmiany organizacyjno-prawne przyniósł rok 2013. Wówczas do programu przystąpił Samorząd Województwa Śląskiego, podpisując porozumienie o współpracy w doskonaleniu nauczycieli języka niemieckiego oraz partycypacji w kosztach realizacji Programu Niwki. Od tego momentu partnerami finansującymi Program są:

- Województwo Opolskie,
- Konsulat Generalny Republiki Federalnej Niemiec we Wrocławiu,
- Województwo Śląskie.

2. Fundamenty edukacji o wielokulturowości Śląska

Wielokulturowość Śląska jest widoczna na co dzień, niemal namacalna. Wszyscy ją dostrzegamy, ale nieczęsto poświęcamy jej uwagę. Jeszcze rzadziej zastanawiamy się nad historyczną genezą tego stanu rzeczy. Obszary województw opolskiego i śląskiego usytuowane są zasadniczo w obrębie historycznych ziem Śląska Górnego.

Zauważyć jednak należy, że w ich granicach administracyjnych znajdują się ziemie językowo, obyczajowo, kulturowo odrębne. W granicach województwa opolskiego są to np. gminy Rudniki i Praszka – historycznie związane z ziemią wieluńską czy powiaty namysłowski i brzeski – będące częścią historycznego Dolnego Śląska. W województwie śląskim są to np. powiaty kłobucki i częstochowski należące historycznie do obszaru północnej Małopolski. Obszar ten zamieszkiwany jest przez Ślązaków, Polaków, osoby należące do mniejszości narodowych niemieckiej i czeskiej, a ostatnio również ukraińskiej.

Kiedy i dlaczego region śląski stał się tygłem ludów, języków, tradycji i wierzeń? Odpowiedzi na to pytanie uczestnicy Programu Niwki poszukują podczas przygotowanych dla nich wykładów, seminariów i warsztatów.

¹ Do 1989 roku językiem obcym nauczonym w szkołach województwa opolskiego był przede wszystkim rosyjski. Języka niemieckiego nauczano w nielicznych szkołach. Sytuacja ta uległa zmianie wraz z transformacją ustrojową państwa. Początek lat 90. XX wieku przyniósł wprowadzenie języka niemieckiego jako obcego do szkół naszego regionu.

Edukacja regionalna stanowi nieodłączny element kształtowania tożsamości młodego człowieka. Jego postaw społecznych i obywatelskich oraz poczucia patriotyzmu. Dlatego właśnie uczestnicy różnych szkoleń, w ramach doskonalenia zawodowego nauczycieli, nabywają i pogłębiają wiedzę merytoryczną w obszarze wielokulturowości i wiedzy o regionie. Wyposażeni są również w materiały metodyczne, z które wykorzystują w swojej pracy dydaktyczno-wychowawczej².

Aby wsparcie udzielane nauczycielom w świadomym i rzetelnym nauczaniu języka niemieckiego oraz edukacji regionalnej miało wymiar planowy i przede wszystkim celowy, w roku 2003 Zarząd Województwa Opolskiego powołał Radę Programową Programu Niwki. Wówczas też na nowo określono cele projektu. Nowo powołana Rada Programowa ujęła je następująco: „przygotowanie kreatywnych nauczycieli, którzy uczą nie tylko języka, ale i funkcjonowania w wielokulturowym środowisku”.

Wraz ze zmianą celów programu dokonano podziału oferty doskonalenia na cykle tematyczne, poszerzając tym samym grupę docelową o nauczycieli nieposługujących się w pracy dydaktyczno-wychowawczej językiem niemieckim. Od tego momentu do dotychczasowych beneficjentów programu dołączyli nauczyciele historii, wiedzy o społeczeństwie, geografii, przyrody, języka polskiego ale także dyrektorzy szkół i placówek oświatowych oraz pracownicy jednostek samorządu terytorialnego.

Rada Programowa zwoływana jest cyklicznie raz w roku. Wówczas opracowywane są roczny plan pracy oparty o cele ogólne Programu Niwki oraz roczne cele szczegółowe.

Zagadnienia edukacji regionalnej i wielokulturowej określane są w oparciu o cele ogólne, zawarte w obszarze oddziaływań IV cyklu edukacyjnego. Pierwszym z nich jest „poszerzenie wiedzy o wielokulturowości Śląska”. Celowi temu przyświeca idea stałego poszerzania wiedzy z zakresu antropologii kulturowej, etnografii i wiedzy o języku. Śląsk ze swoją różnorodnością strojów, obrzędów, tradycji, zwyczajów, języków i gwary stanowi niewyczerpane źródło inspiracji.

Dbłość o rozwój edukacji regionalnej i poszanowanie wielokulturowości regionu przejawia się także w drugim z celów programu – „refleksja nad różnorodnością kultur i jej konsekwencji dla społeczeństwa”. Umiejętność wskazania różnic między mieszkańcami różnych części województwa opolskiego i śląskiego jest bardzo cenna. Dopiero jednak refleksja nad tymi różnicami, dostrzeżenie zależności przyczynowo-skutkowych procesów społecznych oraz wskazanie zasobów i zagrożeń z tego wynikających – pozwalają na głębsze rozumienie złożoności regionu.

² Dobór kadry oraz organizacja i warunki przeprowadzenia szkoleń sprawiają, że oferta edukacyjna dociera do coraz szerszego grona nauczycieli.

Wiedza o historycznych dziejach regionu Górnego Śląska jest istotnym elementem budowania lokalnej świadomości jego młodych mieszkańców. Znajomość losów administracyjno-prawnych tego obszaru pozwala zrozumieć historię i teraźniejszość współczesnych mieszkańców Polski, w tym historię Niemców. Te zagadnienia stanowią trzeci cel ogólny programu.

Uczestnicy szkoleń mają szansę budować swoje przekonania, bazując na faktach i w oparciu o zapisy aktów prawnych. Dobrze, by osoba utożsamiająca się ze Śląskiem wiedziała np., dlaczego ziemie wokół Opola nigdy nie były pod zaborami oraz dlaczego żyjąca tu mniejszość niemiecka jest współcześnie aktywna politycznie.

Dbać o kulturę regionu to tyle, co świadomie w niej uczestniczyć. Zróżnicowanie regionu Śląska daje nam możliwość doskonalenia umiejętności aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie wielokulturowym i dialogu interkulturowego na bazie obcowania z tradycją. Tak sformułowany cel ogólny Programu Niwki pozwala nie tylko na poznanie kultury mieszkających tu Ślązaków, Niemców, Czechów czy „kresowiaków”, ale też na uczestnictwo w wielu wydarzeniach związanych z obrzędowością, kuchnią i zwyczajami dnia codziennego.

Niezwykle ważnym elementem edukacji regionalnej jest pielęgnowanie pamięci o znaczących wydarzeniach historycznych w regionie. Projekt realizuje ten cel, dając uczestnikom szkolenia możliwość ich przywołania, celebracji rocznic, rekonstruowania zdarzeń czy snucia na ich kanwie opowieści.

Nic tak nie wzmaga zainteresowania lokalnym dziedzictwem, jak poznanie go w warunkach naturalnych. Odkrywanie regionu jako małej ojczyzny pozwala lepiej i dogłębniej go poznać. Miejsca – nierzadko znane jedynie z kart podręczników czy monitora – są niemymi świadkami historii. Nie znaczy to jednak, że niczego nie opowiadają. Podobnie rzecz się ma z odkrywaniem na nowo miejsc, które codziennie bezrefleksyjnie mijamy. Nauczyciele biorący udział w Programie Niwki uczą się, w jaki sposób odkrywać, ujawniać tajemnice takich obiektów.

Każde szkolenie to przede wszystkim spotkanie. Spotkanie osób, które dysponują różną wiedzą, kompetencjami, pomysłami i doświadczeniem. Rada Programowa uznała, że warto korzystać z tych zasobów. Dlatego jako jeden z celów projektu zaproponowano wymianę dobrych praktyk placówek oświatowych z muzeami i ośrodkami kultury regionalnej.

Słusznie zauważono, że może to być pomocne w skutecznym przekazywaniu wiedzy o regionie oraz w promowaniu postaw otwartości i szacunku wobec różnorodności kulturowej. Z tego względu do współpracy zapraszani są przedstawiciele różnych instytucji w regionie: placówek akademickich, jak np. Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego, instytucji kultury, np. Instytut

Śląski, Muzeum Śląska Opolskiego, Muzeum Wsi Opolskiej czy przedstawiciele organizacji i inicjatyw lokalnych.

W oparciu o cele główne corocznie formułowane są cele szczegółowe programu, które uwzględniają:

- kierunki realizacji polityki oświatowej państwa,
- wyniki diagnozy potrzeb szkoleniowych uczestników,
- bieżące wydarzenia w regionie,
- zmiany w przepisach prawa,
- trendy edukacyjne.

3. Terenowe inspiracje

Realizacja celów Cyklu IV Programu Niwki pozwala na coraz szerszą popularyzację zagadnień regionalnych i wielokulturowości. W działania angażuje się coraz liczniejsze grono nauczycieli przedszkoli i wszystkich typów szkół, którzy elementy regionalizmu i wielokulturowości włączają w swoje programy nauczania oraz programy wychowawcze.

Przy projektowaniu każdego szkolenia w tym zakresie, koordynator Programu Niwki zawsze uwzględnia od jednego do trzech celów cyklu oraz potrzeby szkoleniowe uczestników. Największą popularnością wśród nauczycieli cieszą się kilkudniowe cykle warsztatowe, z których jeden realizowany jest w terenie. Możliwość odniesienia przekazanych treści merytorycznych i metodycznych do miejsc i wydarzeń wynikających z tradycji lub obrzędów stanowi atrakcyjną formę nabywania wiedzy, umiejętności i kompetencji, które mogą być bezpośrednio przekazane uczniom.

Na stronie internetowej Programu Niwki zamieszczono programy ośmiu tematycznych wycieczek dydaktycznych po regionie:

- 1) *Powstania Śląskie – trudna historia regionu,*
- 2) *Śladami fortun śląskich magnatów przemysłowych,*
- 3) *Śląscy odkrywcy świata,*
- 4) *Jak smakuje Śląsk? – podróż po wybranych miejscach związanych z dziedzictwem kulinarnym,*
- 5) *Piastowie Śląscy – wybrane historie,*
- 6) *II wojna światowa na Śląsku – historie znanych i nieznanymi miejsc,*
- 7) *Różne odmiany folkloru na Śląsku,*
- 8) *Ciekawostki i osobliwości Śląska³.*

³ Wycieczki regionalne, Program Niwki: <https://niwki.rcre.opolskie.pl/wp/wycieczki-regionalne> [dostęp: 09.11.2025].

Każda z nich rozpoczyna się i kończy w miejscowości Niwki, ale warto je dopasować do własnych potrzeb edukacyjnych i logistycznych. Każda z nich ma rekomendację Opolskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej i stanowi dobrą podstawę dla projektowania własnych tras wycieczkowych.

Na potrzeby niniejszego tekstu przytoczone zostanie kilka propozycji, które zostały zrealizowane przez nauczycieli uczestniczących w kilkudniowych cyklach warsztatowych. Każdy nauczyciel może zrealizować je w ramach wycieczki klasowej z uczniami.

3.1. Śląscy odkrywcy świata

Ludzie sukcesu działają jak magnes, a nazwiska tych, którzy wywodzą się z lokalnej przestrzeni, przyciągają uwagę w dwojnásób. Aby przedstawić młodym ludziom postaci mieszkańców Śląska Opolskiego, które zyskały miano odkrywców, warto sięgnąć po scenariusz warsztatów *Śląscy odkrywcy świata*. Uczestnicy zajęć terenowych w ciągu jednego dnia odbyli podróż, której trasa wiodła przez miejscowości Niwki, Opole, Kluczbork, Maciejów, Kędzierzyn-Koźle (Sławięcice) i Niwki⁴. W jej trakcie poznali postaci, które wpisały się w historię regionu i świata.

Pierwszą z nich jest Jan Dzierżon⁵. Podczas wędrówek ulicami Opola oraz wielu miasteczek Opolszczyzny napotkać można tabliczki z jego imieniem. Współcześni mieszkańcy tych miejscowości nierzadko nie wiedzą, kim on był. Uczestnicy szkolenia dowiedzieli się, że człowiek ten nazywany był „Kopernikiem Ula”, a oprócz tego, że trudnił się pszczelarstwem, był również kapłanem⁶. Uczestnicy warsztatów zwiedzili Muzeum im. Jana Dzierżona w Kluczborku⁷ oraz Pasiekę Zarodową w Maciejowie⁸. Mieli także okazję spróbować miodów.

⁴ Jeśli nie ma możliwości wyruszyć w podróż, warto wspomniany scenariusz podróży zrealizować w warunkach online z wykorzystaniem aplikacji/strony [Street View](#) oraz stron internetowych wskazanych obiektów.

⁵ Jan Dzierżon – pionier polskiego pszczelarstwa, [Polonijna Agencja Informacyjna](#): https://pai.media.pl/pai_wiadomosci.php?id=36060 [dostęp: 08.11.2025].

⁶ Jan Dzierżon był polskim duchownym, naukowcem i pszczelarzem, nazywanym „ojcem współczesnego pszczelarstwa”. Zyskał światową sławę dzięki odkryciu partenogenezy u pszczół oraz innowacjom w konstrukcji uli. Zobacz: Gładysz A., (1957), *Jan Dzierżon pszczelarz o światowej sławie*, Katowice: Wydawnictwo Śląsk.

⁷ O Patronie, [Muzeum im. Jana Dzierżona w Kluczborku](#): <https://muzeum.kluczbork.pl/5,o-muzeum> [dostęp: 08.11.2025].

⁸ [Pasieka Maciejow](#): <https://pasieka.maciejow.eu> [dostęp: 09.11.2025].

Kolejnym odkrywcą świata, związanym z Opolszczyzną był Jan Cybis⁹. Nauczyciele zapoznali się z wyjątkową twórczością tego kolorysty podczas zwiedzania wystawy jego prac w Muzeum Śląska Opolskiego¹⁰.

Spacer po Opolu był świetną okazją do zapoznania się z działalnością Theodora Kaluzy¹¹, Emina Paszy (lekarza, podróżnika i polityka), Leo Becka¹² (autora pracy *Istota Judaizmu*, rabina przy Synagodze w Opolu) i Maxa Glauera¹³ (artysty fotografika).

Postać kolejnego z wielkich myślicieli regionu można odnaleźć na terenie budynku dawnego szpitala w Sławięcicach (obecnie Hotel „Hugo” w Kędzierzynie-Koźlu). Chodzi o doktora Roberta Kocha, jednego z laureatów Nagrody Nobla, którą otrzymał w dziedzinie medycyny w 1905 roku za badania nad gruźlicą¹⁴.

3.2. Kobieta Śląska

Śląsk to region, w którym rola kobiety w życiu rodzinnym i społecznym zawsze była ogromna. Zagrożenia wynikające z przygranicznego położenia regionu skłaniały kobiety do nabywania specyficznych umiejętności – ciągłego przystosowywania się do zmiennych warunków politycznych i gospodarczych.

Uczestnicy kolejnego warsztatu o charakterze outdoorowym poznali kobiety Śląska. Obejmował on wizytę w miejscowościach leżących w województwach śląskim i opolskim. Trasa tego wyjazdu przebiegała następująco: Niwki – Lubliniec – Opole – Kopice – Nysa – Niwki.

Pierwszą wielką mieszkanką Śląska, poznanie której zaproponowano, jest Edyta Stein, nazywana patronką Europy¹⁵. Uczestnicy warsztatów *Kobiety Śląska* mogli zrobić to poprzez zwiedzanie Muzeum Edyty Stein w Lublińcu.

⁹ Jan Cybis, *Culture.pl*: <https://culture.pl/pl/tworca/jan-cybis> [dostęp: 09.11.2025].

¹⁰ Wystawa stała Muzeum Śląska Opolskiego poświęcona twórczości Jana Cybisa posiada największą w Polsce kolekcję jego prac.

¹¹ *O dwóch opolanach – światowej sławy naukowcach*, *Radio Opole 4*: <https://radio.opole.pl/398,15,0-dwoch-opolanach-swiatowej-slawy-naukowcach> [dostęp: 09.11.2025].

¹² Leo Baeck, *Britannica*: <https://www.britannica.com/biography/Leo-Baeck> [dostęp: 09.11.2025].

¹³ *Przyjacini i sztuce. Max Glauer (1867–1935)*, *Muzeum Śląska Opolskiego*: <https://muzeum.opole.pl/Przyjazni-i-sztuce-Max-Glauer-1867-1935> [dostęp: 09.11.2025].

¹⁴ Koch Robert, *Encyklopedia PWN*: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/koch-robert;3923458.html> [dostęp: 09.11.2025].

¹⁵ *Edyta Stein i Uniwersytet Wrocławski*, *Uniwersytet Wrocławski*: <https://uwr.edu.pl/edyta-stein-i-uniwersytet-wroclawski> [dostęp: 09.11.2025].

Wizyta w siedzibie Stowarzyszenia Rozwoju Wsi Rozwacza stała się przyczynkiem do wspólnego pieczenia tradycyjnego kołoczka śląskiego, a przy okazji rozważań na temat kultywowania śląskich tradycji i roli współczesnej Ślązaczki w społeczeństwie.

Aby poznać kolejną bohaterkę, należy udać się do Nysy. Można tu zwiedzić m.in. Dom Sióstr Elżbietanek, czy nyską Bazylikę. Oba te miejsca związane są z życiem i kultem błogosławionej Marii Luizy Merkert¹⁶. O znaczeniu tej kobiety dla regionu może świadczyć fakt, że często nazywana była „Śląską Samarytanką” lub „Wielką Kobieta Śląska”.

Na wizerunek Śląska wpłynął także „Śląski Kopciuszek” – Joanna Schaffgotsch von Schomberg Godulla, której pomnik podziwiać możemy na Wzgórzu Uniwersyteckim w Opolu¹⁷.

Przywołanie powyższych nazwisk nie wyczerpuje listy kobiet, którym warto poświęcić uwagę. Dlatego dobrze swoją wiedzę uzupełnić i sięgnąć np. po publikację *Leksykon Opolanek*¹⁸.

3.3. Miejsca pamięci na Śląsku

Pamięć o przeszłości jest tym, co definiuje nasze postrzeganie miejsc w których żyjemy na co dzień. Historia mieszkańców Śląska w samym tylko XX wieku naznaczona jest doświadczeniami dwóch wojen światowych. Stąd narodził się pomysł kolejnego cyklu szkoleniowego poświęconego miejscom pamięci na Śląsku. Na przykładzie kilku takich miejsc pokazano, w jaki sposób wykorzystywać ich obecność w przestrzeni dla uczczenia ofiar i wzmacniania wiedzy o historii lokalnej.

Wybrano następujące miejsca:

- **Szydłowiec Śląski**, w którym znajduje się pomnik poświęcony mieszkańcom wsi poległym na frontach I wojny światowej;
- **Magnuszowiczki**, gdzie wzniesiono pomnik poświęcony robotnikom przymusowym Trzeciej Rzeszy zmarłym podczas budowy autostrady;
- **Łambinowice**, w których można zwiedzić Centralne Muzeum Jeńców Wojennych.

¹⁶ Bł. Maria Luiza Merkert, *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety Prowincja Nyska*: <https://elzbietanki.nysa.pl/zgromadzenie/bl-maria-luiza-merkert> [dostęp: 07.11.2025].

¹⁷ Joanna Schaffgotsch von Schomberg Godulla jest bohaterką licznych publikacji oraz literatury beletrystycznej, np. Siembieda M., (2022), *Kołysanka*, Warszawa: Wydawnictwo Agora.

¹⁸ Pobóg-Lenartowicz A., Starczewska-Wojnar A., Mazur-Kulesza K., *Leksykon Opolanek*, *Zenodo*: <https://zenodo.org/records/14245584> [dostęp: 02.12.2025].

- **Kędzierzyn-Koźle**, gdzie niezwykle zbiory zgromadzono w Izbie Pamięci Lotników 15 Armii Powietrznej USA, Robotników Przymusowych i Jeńców Wojennych II Wojny Światowej w Kędzierzynie-Koźlu prowadzonej przez Stowarzyszenie „Blechhammer 1944”, a także teren po filii obozu koncentracyjnego KL Auschwitz w Sławięcicach;
- **Góra św. Anny**, gdzie warto zwiedzić Muzeum Czynu Powstańczego, zobaczyć Pomnik Czynu Powstańczego czy sięgający lat 30. XX wieku amfiteatr;
- **Katowice**, w których punktem obowiązkowym wydaje się być Muzeum Izba Pamięci Kopalni Wujek.

Każde z tych miejsc ma nieco inny charakter i nawiązuje do innych wydarzeń. Wszystkie jednak składają się na trudną historię Górnego Śląska.

3.4. Obiekty i zabytki militarne na Śląsku

Poznanie historii regionu nie może się obyć bez poznawania najciekawszych obiektów architektonicznych. Te o charakterze militarnym rozbudzają wyobraźnię, zachęcają do eksploracji oraz poszerzania wiedzy. Młodzi ludzie podróżują dziś po całym świecie. Dotykają egipskich piramid, liczą kroki z Forum Romanum do Koloseum lecz często nie znają zabytków znajdujących się na Górnym Śląsku.

Celem kolejnego warsztatu było zapoznanie uczestników z obiektami i zabytkami militarnymi na Śląsku oraz wyposażenie ich w materiał metodyczny, który mogli wykorzystać podczas realizacji zajęć z dziećmi i młodzieżą. W trakcie warsztatów terenowych zwiedzili Gród rycerski w Byczynie, założenie urbanistyczne miasta Byczyna wraz z zachowanymi murami miejskimi, ratuszem oraz izbą pamięci.

W Dobieszowicach zapoznali się z budową i funkcjami Schronu Bojowego nr 52, będącego częścią Obszaru Warownego „Śląsk”. Ważnym elementem tej podróży dydaktycznej był udział w inscenizacji historycznej oblężenia Twierdzy Koźle z 1807 roku. Inscenizacje realizowane przez grupy rekonstrukcyjne stanowią ciekawy i widowiskowy sposób edukowania oglądających je osób. Elementy dramy połączone z narracją historyczną pozwalają na długo utrwalić w pamięci oczekiwane treści.

4. Inspirujące realizacje

Zagadnienia edukacji regionalnej można realizować na każdym przedmiocie szkolnym. Idealnie byłoby, gdyby edukacja regionalna mogła być realizowana w sposób interdyscyplinarny. Wiele

spotkań szkoleniowych stało się inspiracją do tworzenia własnych programów wychowawczych i inspiracji pedagogicznych.

4.1. Znam swoje korzenie – odkrywanie i pielęgnowanie dziedzictwa

Nadrzędnym celem pierwszego warsztatu *Znam swoje korzenie – odkrywanie i pielęgnowanie dziedzictwa*, była znajomość własnych korzeni rodzinnych. W jego trakcie nauczyciele zostali wyposażeni w szereg metod i narzędzi do realizacji tego zagadnienia. Równocześnie otrzymali wsparcie w zakresie pisania innowacji: od podstaw prawnych po kwestie techniczno-edytorskie. Takie kompleksowe podejście do zagadnienia daje nauczycielom poczucie sprawstwa i przekłada się na poszerzanie wiedzy, umiejętności i kompetencji uczniów.

4.2. Literatura i teksty kultury jako fundament budowania tożsamości

Ciekawą formą realizacji edukacji regionalnej i wielokulturowości jest analiza różnych tekstów kultury. Podczas warsztatów *Literatura i teksty kultury jako fundament budowania tożsamości* uczestnicy mierzyli się z treścią lokalnych legend. Wspólnie wypracowywali różnorodne formy pracy z tekstem. Konstruowanie rebusów, kodowanie, szyfrowanie, tworzenie pokoi zagadek w pudełku to tylko niektóre z pomysłów ogniskujących się wokół tematu.

4.3. Debata oksfordzka

W ramach edukacji regionalnej można tworzyć grupy uczniów poszerzających swoje kompetencje. Debata oksfordzka daje ku temu wspaniałą przestrzeń. Uczestnicy szkoleń nabywali wiedzy i umiejętności w posługiwaniu się tą metodą, a następnie budowali w swoich placówkach grupy debatujące. Tematami debat często były społeczne zjawiska związane z regionalizmem i wielokulturowością. Debata regionalna okazała się być nie tylko pomysłem na lekcje, ale inspiracją do organizacji wydarzeń szkolnych i międzyszkolnych.

4.4. Śladami sztuki regionu – Filmowy Śląsk

Czy o Śląsku można opowiadać obrazem? Oczywiście. Szczególnie, gdy obraz jest ruchomy, a filmy zostaną tak dobrane, by dawać jak najszerszy kontekst kultury, obyczajów, sposobu życia w regionie. Warsztaty *Śladami sztuki regionu – Filmowy Śląsk* pokazał uczestnikom jak z pasją i nowocześnie można uczyć o Śląsku.

4.5. Polityczna i militarna batalia o Górny Śląsk w latach 1918–1922

Historia Górnego Śląska naznaczona jest częstymi konfliktami zbrojnymi. Mieszkający tu Niemcy, Polacy, Żydzi i Ślązacy byli w nie uwikłani nierzadko bez ich osobistego emocjonalnego zaangażowania. Niektóre jednak budzą emocje po dziś dzień. Historia powstań śląskich jest jednym z takich zagadnień. Stąd pomysł na warsztat pt. *Polityczna i militarna batalia o Górny Śląsk w latach 1918–1922*.

4.6. Gry i zabawy

W trakcie wszystkich szkoleń uczestnicy bazują na naturalnej zdolności młodych do nauki przez ruch i zabawę. Gry i zabawy edukacyjne kojarzą się dzieciom i młodzieży w sposób pozytywny. Nierzadko dopiero po czasie zauważają, że w ich trakcie nabyli nowej wiedzy i umiejętności. Gry i zabawy w edukacji regionalnej prezentowano m. in. podczas warsztatów:

- *Nowoczesna edukacja regionalna poza budynkiem szkoły – wykorzystanie gier, wycieczek i projektów do nauczania o regionie;*
- *Nowoczesna edukacja regionalna poza budynkiem szkoły: opolskie tajemnice;*
- *Warsztat nowoczesnego regionalisty. Kreatywne i aktywizujące pomysły na zajęcia o historii regionu, w edukacji zdalnej i nie tylko.*

Efektem opisanych szkoleń było stworzenie przez jedną z uczestniczek innowacji „Śląskie ścieżki”, która została wdrożona do realizacji w szkole.

5. Podsumowanie

Program Niwki nieustannie realizuje treści związane z edukacją regionalną i wielokulturowością. Poszerzający się krąg odbiorców wskazuje na to, że jego realizacja jest nadal potrzebna. Powodem do zadowolenia dla instytucji finansujących go oraz dla koordynatorki programu jest jego pozytywny obraz wśród nauczycieli i szeroko pojętego środowiska edukacyjnego. Wielu nauczycieli deklaruje potrzebę wsparcia w zakresie nowoczesnych metod pracy z dziećmi i młodzieżą.

Cieszy fakt, że znakomita większość nauczycieli korzysta z oferty w sposób cykliczny. Świadczy to niewątpliwie o tym, że działania podejmowane w ramach Programu Niwki mają rzeczywiste przełożenie na ich pracę w przedszkolach i szkołach województw opolskiego i śląskiego. Nabyte kompetencje wykorzystują oni do pracy podczas wszystkich zajęć lekcyjnych, które prowadzą w swoich placówkach.

Poddając refleksji dotychczasowe działania Programu Niwki, należy zwrócić uwagę na trzy aspekty jego funkcjonowania: merytoryczny, metodyczny oraz integracyjny.

W arkuszach ewaluacyjnych, uczestnicy działań projektowych bardzo często podkreślają potrzebę uczestniczenia w szkoleniach. Ośrodek Szkoleniowy w Niwkach, gdzie realizowana jest większość szkoleń stacjonarnych, postrzegany jest przez nich jako miejsce o doskonałych walorach edukacyjnych.

Uczestnicy szkoleń podkreślają również fachowość i kompetencje kadry prowadzącej, której trzon tworzą przede wszystkim praktycy, nauczyciele akademicy, nauczyciele konsultanci i metodycy. Dzieląc się wiedzą, doświadczeniem oraz środkami i metodami dydaktycznymi, prowadzący oraz uczestnicy tworzą niezwykłą płaszczyznę wymiany zasobów. Możliwość wymiany doświadczeń okazuje się być dla uczestników szczególnie ważna.

Profesjonalizm przygotowania seminariów, zajęć warsztatowych z symulacjami, wycieczek dydaktycznych, jest również często wskazywany jako wartość szkoleń. Określenia takie jak: „ciekawe”, „motywujące” czy „inspirujące” dają asumpt do tego, by w kolejnych edycjach utrzymać poziom organizatorskiego zaangażowania. Cieszy fakt, że uczestnicy zabierają ze sobą pomysły na „opracowanie autorskich programów zajęć pozalekcyjnych, programu zajęć w ramach projektów edukacyjnych, własne materiały dydaktyczne, konkretne działania w szkole i w środowisku lokalnym”¹⁹.

Scenariusze i konspekty zajęć wypracowane podczas szkoleń w ramach Programu Niwki są inspiracją do realizacji innowacji w ramach edukacji regionalnej, organizowania wycieczek, zajęć dodatkowych oraz imprez lokalnych. Uczestnictwo w Programie to możliwość wzbogacenia własnego warsztatu pracy, podjęcia dyskusji, wymiany doświadczeń z innymi nauczycielami. Program Niwki umożliwia poznanie własnego regionu, poznanie miejsc, ludzi, dziedzictwa własnej małej ojczyzny.

Dla rozwoju młodego człowieka ważnym elementem jest świadomość pochodzenia lub życia w określonym regionie. Tradycje, zróżnicowanie etniczne i kulturowe są dziś niewątpliwie tematami trudnymi dla młodych, tworzą jednak podwaliny ich tożsamości. Warto podejmować wysiłki, by jak najbardziej im je przybliżyć.

¹⁹ Na podstawie ankiet ewaluacji – Opinia uczestników o ukończonej formie doskonalenia (dokumentacja OCE)

Bibliografia

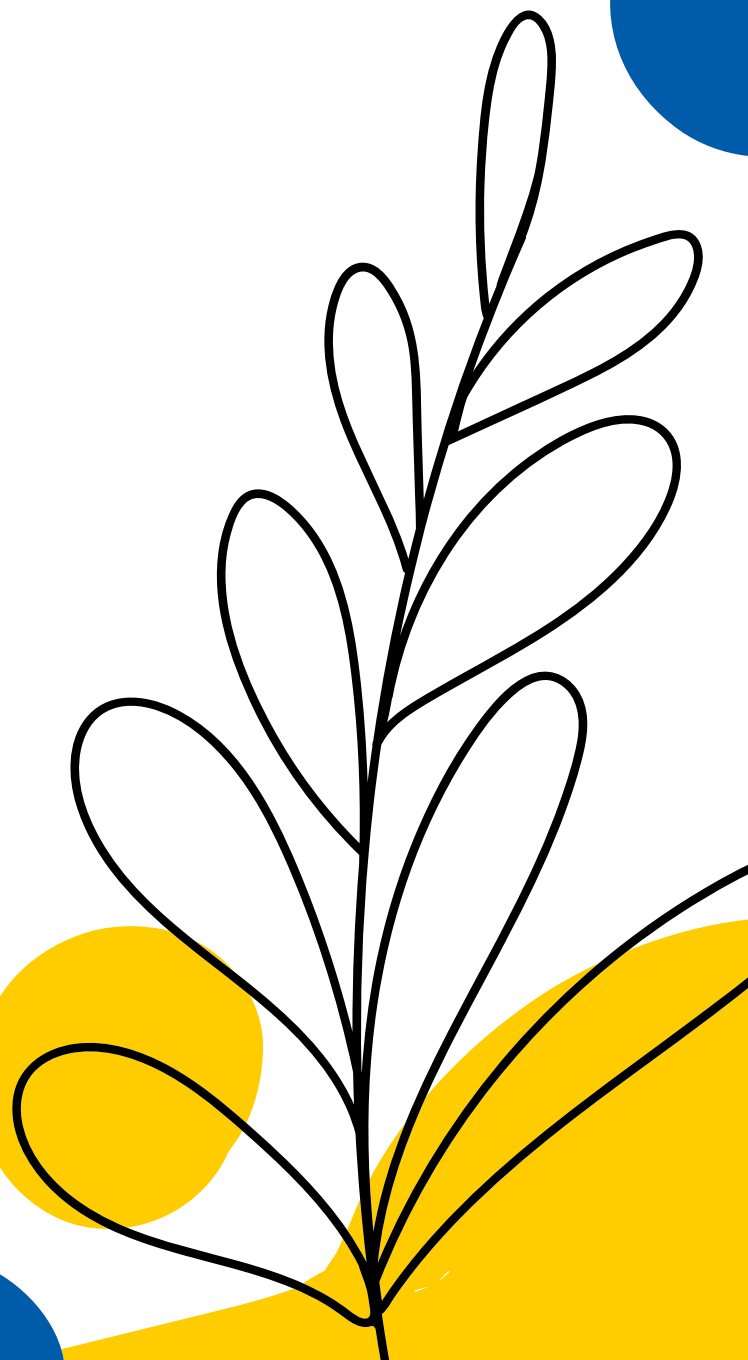
- Bł. Maria Luiza Merkert, *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety Prowincja Nyska*: <https://elzbietanki.nysa.pl/zgromadzenie/bl-maria-luiza-merkert> [dostęp: 07.11.2025].
- Edyta Stein i Uniwersytet Wrocławski, *Uniwersytet Wrocławski*: <https://uwr.edu.pl/edyta-stein-i-uniwersytet-wroclawski> [dostęp: 09.11.2025].
- Gładysz A., (1957), *Jan Dzierżon pszczelarz o światowej sławie*, Katowice: Wydawnictwo Śląsk.
- Jan Cybis, *Culture.pl*: <https://culture.pl/pl/tworca/jan-cybis> [dostęp: 09.11.2025].
- Jan Dzierżon – pionier polskiego pszczelarstwa, *Polonijna Agencja Informacyjna*: https://pai.media.pl/pai_wiadomosci.php?id=36060 [dostęp: 08.11.2025].
- Koch Robert, *Encyklopedia PWN*: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/koch-robot;3923458.html> [dostęp: 09.11.2025].
- Leo Baeck, *Britannica*: <https://www.britannica.com/biography/Leo-Baeck> [dostęp: 09.11.2025].
- O dwóch opolanach – światowej sławy naukowcach, *Radio Opole 4*: <https://radio.opole.pl/398,15,o-dwoch-opolanach-swiatowej-slawy-naukowcach> [dostęp: 09.11.2025].
- O Patronie, *Muzeum im. Jana Dzierżona w Kluczborku*: <https://muzeum.kluczbork.pl/5,o-muzeum> [dostęp: 08.11.2025].
- Pasieka Maciejów: <https://pasieka.maciejow.eu> [dostęp: 09.11.2025].
- Pobóg-Lenartowicz A., Starczewska-Wojnar A., Mazur-Kulesza K., *Leksykon Opolanek*, *Zenodo*: <https://zenodo.org/records/14245584> [dostęp: 02.12.2025].
- Przyjaźni i sztuce. Max Glauer (1867–1935)*, *Muzeum Śląska Opolskiego*: <https://muzeum.opole.pl/Przyjazni-i-sztuce-Max-Glauer-1867-1935> [dostęp: 09.11.2025].
- Siembieda M., (2022), *Kołysanka*, Warszawa: Wydawnictwo Agora.
- Wycieczki regionalne, Program Niwki*: <https://niwki.rcr.opolskie.pl/wp/wycieczki-regionalne> [dostęp: 09.11.2025].

•

Izabela Szczepańska: germanistka, nauczyciel konsultant w Regionalnym Centrum Rozwoju Edukacji w Opolu, koordynatorka Programu Niwki. Od lat zajmuje się tematem wielokulturowości Górnego Śląska, pasjonatka literatury związanej z tym zagadnieniem.

Marcin Husak

**PRUDNIK: NOVA CIVITAS –
NEUSTADT – PRĄDNIK.
TRZY ŹRÓDŁA – JEDNO MIASTO**

Prudnik: jedno miasto

„Prudnik, moje miasto rodzinne, jego nazwa jest dla mnie dlatego tak święta i czcigodna, jak miłość słodka, jego wspomnienie jest szczególnie radosne i to z tym większym uprawnieniem, gdyż jemu łącznie z Bogiem zawdzięczam życie doczesne. Tam także otrzymałem pierwociny pobożności i cnoty, wiedzy i sztuk wyzwolonych”¹.

Tymi słowami Nicolaus Henelius von Hennenfeld (1582–1656) wspominał z rozrzewnieniem rodzinne miasto, stojąc u kresu życia, opromieniony sławą luminarza kultury śląskiej. Nie dziwi zatem, że w swoim fundamentalnym dziele *Silesiographii* (1613) Opolu poświęcił zaledwie cztery linijki, natomiast Prudnikowi szesnaście... Miasto było dla niego wyjątkowe.

Podobną estymą darzył je miejscowy nauczyciel August Pfeiffer, który dał jej wyraz na kartach *Przewodnika po Prudniku i okolicy*² (1927). Jego historyczny opis stanowi jedynie pretekst do pochylecia się nad dziejami Prudnika i spojrzenia na nie z perspektywy ciekawostek, swoistych „naj”, wyróżniających go na tle regionu.

Dość wspomnieć, że Prudnik był jedynym miastem królewskim w księstwie opolsko-raciborskim, którego rada od XVII wieku pobierała stałe wynagrodzenia pieniężne! Regułę stanowiło, pod panowaniem dynastii Habsburgów (1526–1742), pełnienie przez burmistrza i rajców funkcji honorowo, tymczasem prudnickiemu pisarzowi miejskiemu w 1602 roku przypadło 100 talarów.

Natomiast zgodnie z instrukcją z 1618 roku burmistrz otrzymywał rocznie 120 talarów, a ponadto 18 korców żyta, 2 pszenicy, 4 jęczmienia, 5–6 sążni drewna, 6 kop chrustu, 60 kur,

¹ Weltzel A., (2005), *Historia miasta Prudnika na Górnym Śląsku*, przeł. K. Nabzdyk, Opole: Wydawnictwo MS, s. 211.

² Pfeiffer A. (1927), *Stadt und nähere Umgebung*, [w:] *Führer durch Neustadt und Umgegend*, Neustadt, O.-S.: Nestädter Zeitung.

120 jaj, 24 1/2 szynki oraz 4 kapłony, czyli kastrowane koguty. W 1733 roku jego pensja wzrosła dwukrotnie, gdy czeladź zarabiała 2–10 talarów.

Ilustracja 1. Pocztówka z panoramą Prudnika

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka, wydawca: Fr. Keller Nachf, Neustadt O.-S.

W latach 30. XVIII wieku Prudnik był najbardziej prężnym ośrodkiem rzemieślniczym w księstwie opolsko-raciborskim! Określano go mianem „miasta tkaczy i szewców”³. Rękodzielnictwo dawało utrzymanie lwiej części mieszczan (niemalże 70%), a wiodącą rolę odgrywało płóciennictwo. W 1733 roku na 330 mistrzów cechowych aż 140 było tkaczami (przy 24 szewcach), natomiast od 1727 roku działała w Prudniku manufaktura posiadająca monopol na produkcję płótna białego na Górnym Śląsku. W XVI wieku utyskiwali oni, że „ich rzemiosło w mieście stało się liczne i posiada już pewną liczbę mistrzów, lecz czeladnicy nie mają porządnej gospody, gdzie mogliby zachodzić”⁴...

W połowie XVIII wieku „Prudnik uchodził za najbogatsze miasto na Górnym Śląsku”⁵, jego dochody były dziesięciokrotnie większe niż Opola (niem. *Oppeln*)! Nie powinno to dziwić, skoro do miasta należało wówczas 11 wsi: Czyżowice (niem. *Zeiselwitz*), Dębowiec (niem. *Eichhäusel*), Dytmarów (niem. *Dittersdorf*), Jasiona (niem. *Jassen*), Krzyżkowice (niem. *Kröschendorf*), Lubrza (niem. *Leuber*), Piorunkowice (niem. *Schweinsdorf*), Pokrzywna (niem. *Wildgrund*), Skrzypiec (niem. *Kreiwitz*), Szybowice (niem. *Schnellewalde*), Wieszczyzna (niem. *Neudeck*) i część Rudziczki

³ Glensk C., (oprac.), (1962), *Akta miasta Prudnika (1321–1944)*, Opole, s. 2.

⁴ Weltzel A., *Historia...*, s. 142.

⁵ Glensk C., (oprac.), *Akta...*, s. 2.

(niem. *Riegersdorf*). Zniesienie w XIX wieku pańszczyzny, a co za tym idzie uniezależnianie się miejscowości, sprawiło, że źródła dochodów zaczęto upatrywać w racjonalnej gospodarce leśnej. Prudnik posiadał bowiem jeden z największych lasów komunalnych na Górnym Śląsku o powierzchni ponad 1000 hektarów.

W latach 80. XVIII wieku Prudnik był najludniejszym miastem na Górnym Śląsku należącym do Królestwa Prus Według spisu ludności z 1787 roku liczył 3398 mieszkańców i wyprzedzał pod tym względem Racibórz (3272), Opole (2802), a także Białą (2408) i Głogówek (2117). Jednocześnie powiat prudnicki charakteryzowały najwyższy stopień urbanizacji (16,2%) i największa gęstość zaludnienia (61–100 os./km²). Dla porównania najmniejsze miasteczko – Skorogoszcz (niem. *Schurgast*) – zamieszkiwało 341 osób, a zatem bez mała dziesięciokrotnie mniej niż Prudnik. W przededniu wojen śląskich (1740–1763) w księstwie opolsko-raciborskim było 27 miast i 870 wsi.

1. Wieża Woka (niem. *Die Wogendrossel*)

„Stara wieża o wysokości 23 metrów przy Placu Zamkowym (niem. *Schloßplatz*), wcześniej znajdowała się tam drewniana wieża zbudowana przed rokiem 1262 przez rycerza Woka z Rosenberga (czes. *Rožmberk*). W herbie miał ów rycerz różę (niem. *Rose, Rösel, Rössel*). Tak powstała nazwa: *Wok-Rossel, Wokken-Rossel, Woggen-Rossel, Wogendrossel!*”⁶

Ilustracja 2. Pocztaówka z Wieżą Woka

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka, wydawca: Hillebrand, Neustadt, O.-S.

⁶ Pfeiffer A., (1927), *Stadt und nähere Umgebung*, [w:] *Führer durch Neustadt und Umgegend*, Neustadt, O.-S.: „Neustädter Zeitung”, s. 14, [za:] M. Husak, (2018), *Niecodziennik! Prudnik mniej znany...*, przeł. J. Stolarczyk, Prudnik: Agencja Promocji i Rozwoju Gminy Prudnik, Wrocław: Studio Plan, s. 23.

Wieża Woka, zwana również Pogańską, jest „najstarszą w Polsce wieżą ostatecznej obrony na prywatnym zamku”⁷, a co za tym idzie również najstarszym zabytkiem Prudnika. Została wzniesiona między 1255 a 1279 rokiem z inicjatywy Woka z Rosenberga (ok. 1210–1262), od którego imienia warownia, strzegąca północnych granic państwa czeskiego, wzięła swoją nazwę – *Wogendrossel*.

W 1806 roku zamek spłonął, a jego ruiny w latach 40. XIX wieku rozebrano, oszczędzając jedynie stołp, który w 2009 roku poddano renowacji i udostępniono zwiedzającym. Dla porównania Wieża Piastowska w Opolu powstała ok. 1300 roku, a zatem jest co najmniej o dwie dekady młodsza od prudnickiej.

2. Wieża Bramy Dolnej (niem. *Niedertorturm*)

„Według Lutscha pierwsza wzmianka pochodzi z roku 1481. Dzisiejszy wygląd prawdopodobnie z końca XVI wieku. W roku 1879 rada miejska postanowiła o rozbiórce wieży, na co nie zezwoliła rejencja. Mimo tego w roku 1882 rozpoczęto rozbiórkę. Interwencja władz rejencji wymusiła ponowne nadmurowanie czubka hełmu. W roku 1887 wybito wąski przesmyk na chodnik.

Z potężnej czworobocznej podstawy wyłania się ośmioboczna wieża obronna z otworami strzelniczymi zakończona blankami. Osobliwość i historyczna wartość wieży polega na tym, że posiada ona stożkowo-spiczasty, wymurowany, a nie kryty hełm. Całość daje piękny obraz średniowiecznej, zadziornej obronności”⁸.

Prudnik posiadał od XVI wieku trzy bramy: Bramę Dolną – nazywaną karniowską (pol. Karniów, niem. *Jägerndorf*, czes. *Krnov*), Bramę Górną – nyską (pol. Nysa, niem. *Neisse*) oraz Nową – kapucyńską. Analogiczne nazwy nosiły rozpościerające się przed nimi przedmieścia, przy czym dolne położone na zachód od rzeki Prudnik określano mianem Taboru (niem. *Tabor*).

Nazwa Taboru pochodzi z czasów wojen husyckich. Nawiązuje do zbrojnego obozu jednego z kacerskich stronnictw – taborytów. Sprzyjał im pan Prudnika Bolko V Wołoszek (ok. 1400–1460), czyli chwast – „tyran, cudzołożnik i grabieżca kościołów”⁹. Wkraczając na Śląsk w 1428 roku,

⁷ Chorowska M., Drużyłowski E., (2016), *Zamek w Prudniku w świetle badań archeologiczno-architektonicznych z 2010 r.*, [w:] *Prudnik w średniowieczu. Studia nad początkami miasta*, W. Dominiak (red.), Prudnik: Muzeum Ziemi Prudnickiej, s. 21.

⁸ Pfeiffer, A., *Stadt und nähere Umgebung...*, s. 14–16, [za:] M. Husak, (2018) *Niecodziennik...*, s. 27.

⁹ Weltzel A., *Historia...*, s. 47.

„boży wojownicy”¹⁰ dysponowali siłami liczącymi 14 000 zbrojnych pod wodzą Prokopa Wielkiego (ok. 1380–1434), zwanego Gołym, bowiem... golił zarost.

Ilustracja 3. Pocztówka z wieżą Bramy Dolnej

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka, wydawca: A. Polednia, Neustadt, O.-S.

Prudnik, tysięczne miasto, został zajęty i spalony, a ludność prawdopodobnie uprowadzona. Nie dziwi zatem, że lokalna tradycja przechowała pamięć o najeźdźcach, których szlak znaczyły śmierć i zniszczenia.

3. Stara Wieża Wodociągowa (niem. *Die „Alte Wasserkunst”*)

„Poruszając się od dworca do dzielnicy Bramy Dolnej, przekraczamy na wysokości »Bielarni Meiera« (niem. *Meierbleiche*; obok ul. Jana Kochanowskiego) po wąskim betonowym moście rzekę Prudnik. Z tegoż mostu potrójny piękny widok: na zachód kontury fabryki Fränkla z kominami i smugami dymów (szczególnie ładne na tle zachodzącego słońca!!), na wschód stary most oparty na łukach z piękną gotycką poręczą, na południe rzadkiej piękności widok starego miasta.

Dwie bardzo stare wieże, czworoboczne, z romańskim gzymsem łukowym, dawniej należące do umocnień miejskich. Wcześniej zakończone chyba tak samo murowanym hełmem jak

¹⁰ Mika N., (2016), *Prudnik w obliczu zagrożenia i najazdów husyckich*, [w:] *Prudnik w średniowieczu. Studia nad poczynkami miasta*, W. Dominiak (red.), Prudnik: Muzeum Ziemi Prudnickiej, s. 66.

na Wieży Bramy Dolnej. Hełm większej wieży rozebrano i zastąpiono brzydką konstrukcją, wspierającą zbiornik wodociągu. Miejski inżynier budowlany Doering usunął tę konstrukcję, nakrył obie wieże stylowymi dachami i otoczył zespół szczęśliwie pasującym blokiem mieszkalnym. A we wnętrzu głównej wieży urządził schronisko młodzieżowe¹¹.

Ilustracja 4. Poczтівka ze Starą Wieżą Wodociągową

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka, wydawca: Gillebrand, Neustadt, O.-Schl.

Linia rzeki Prudnik, będącej dopływem Osoblógi (niem. *Hotzenplotz*, czes. *Osoblaha*), do 1337 roku wyznaczała granicę Śląska i Moraw. Obecnie rozgranicza żyzny i równinny Płaskowyż Głubczycki od Gór Opawskich, które stanowią „najbardziej na wschód wysunięty fragment Sudetów polskich. (...) Są jedynymi »przedstawicielami« Jesioników w Polsce, jedynymi górami na Opolszczyźnie oraz jedną z dwu grup górskich na Górnym Śląsku (ta druga to Beskid Śląski). Bliżej stąd w Beskidy niż w Karkonosze (Śnieżka – 130 km, Wielka Czantoria – 115 km)¹². Warto pamiętać, że wschodnia część Gór Opawskich rozciąga się na południowy zachód od Głubczycy (niem. *Leobschütz*)..

S. Fränkel Fabrik była w przededniu Wielkiej Wojny (1914–1918) jednym z największych i zarazem najnowocześniejszych przedsiębiorstw tekstylnych nie tylko w Cesarstwie Niemieckim i Europie, ale również na świecie! Doskonale prosperujące przedsiębiorstwo odgrywało wówczas wiodącą rolę na Śląsku, zatrudniając 4000 pracowników, gdy Prudnik liczył niespełna 19 000 mieszkańców. Założycielem rodzinnej spółki był Samuel Fränkel (1801–1881), który

¹¹ Pfeiffer A., *Stadt und nähere Umgebung...*, s. 16, [za:] M. Husak, (2018) *Niecodziennik...*, s. 31.

¹² Sitko M., (1998), *Góry Opawskie. Przewodnik, Głuchołazy*, s. 8.

w 1827 roku osiadł w Prudniku, opuszczając Białą, zwaną „»Makom Cadik« (...), co oznacza – miasto sprawiedliwych, szczęśliwe miasto”¹³. Jedyne w Królestwie Prus, gdzie w 1782 roku przeważała ludność żydowska!

Ilustracja 5. Pocztówka z panoramą Prudnika

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka, wydawca: S. Fränkel Fabrik, H. Rubin & Co., Dresden-Blasewitz

Mieszkający na prudnickim rynku (Rynek 8) Samuel Fränkel był wyjątkowo gospodarny. Jego wnuk – Arthur (1873–1949) przytacza anegdotę, w której senior rodu obdzielał zebranych cząstkami pomarańczy, a gdy ich zabrakło, pechowcy musieli czekać na kolejne spotkanie. Wspominał: „Tak było na samym końcu tego błogosławionego życia, na stole od dawna wielokrotnego milionera! Jak musiała jego oszczędność wyglądać, gdy nie mógł on jeszcze czerpać z pełni swoich zasobów, gdy musiał troszczyć się o każdy następny dzień”¹⁴. Nie przeszkadzała mu ona jednak we wspieraniu prudnickiej gminy żydowskiej, dla której w 1877 roku sfinansował budowę synagogi.

Wnuk Samuela Fränkla – Max Pinkus (1857–1934) był przyjacielem i szwagrem noblistów. Goszczący w Prudniku w 1922 roku laureat literackiej Nagrody Nobla (1912) – Gerhart Hauptmann

¹³ Walerjański D., (2005), *Z dziejów Żydów na Górnym Śląsku do 1847 roku*, „Orbis Interior. Pismo muzealno-humanistyczne” 5, s. 32.

¹⁴ Baron A., (2008), *Max Pinkus (1857–1934). Śląski przemysłowiec i mecenas kultury*, Opole: Wydawnictwo MS, s. 41.

określił Bibliotekę Śląską, dzieło życia Pinkusa, mianem „świątyni”, a jej twórcę „magiem”¹⁵. Zdumiewająca przyjaźń „królewskiego Żyda”¹⁶ i Niemca.

Natomiast Paul Ehrlich, noblista w dziedzinie medycyny (1908), poprzez małżeństwo z Hedwigą Pinkus (1864–1948) został jego szwagrem. Był pierwszym Ślązakiem, spośród jedenastu, który otrzymał ten prestiżowy laur. *Nota bene* z Szybowic wywodził się ojciec Kurta Aldera (1902–1958), który został laureatem Nagrody Nobla z dziedziny chemii (1950).

Prudnicki Arsenał na przestrzeni wieków pełnił co najmniej sześć funkcji, przez co najpewniej nie ma w mieście budowli, która mogłaby się z nim równać. Pochodzące z XV wieku baszty murów miejskich pełniły pierwotnie jedynie funkcje obronne. W następnym stuleciu zaadaptowano je na potrzeby arsenału, więzienia i wieży ciśnień. W 1925 roku w obiekcie urządzono schronisko młodzieżowe. Obecnie mieści się w nim Muzeum Ziemi Prudnickiej. W latach 20. XIX wieku w budynku, służącym wówczas jako areszt, oczekiwał na wykonanie kary śmierci przez łamanie kołem Peter Schöps. Publiczna egzekucja, która odbyła się w 1832 roku, była ostatnią w dziejach Prudnika tego typu karą.

Prudnicki wodociąg po raz pierwszy wzmiankowany został w urbarzu z 1596 roku, a baszta murów miejskich funkcję wieży ciśnień pełniła bez mała przez trzy stulecia do 1893 roku, kiedy to wybudowano nową na Górze Kaplicznej. W tym samym roku oddano w Prudniku do użytku pierwszą nowoczesną oczyszczalnię ścieków na Górnym Śląsku. Korzystano przy jej budowie nie tylko z nowinek technologicznych, ale również odwołano się do róży wiatrów, minimalizując uciążliwe odory. Postępowe rozwiązania wzbudzały ciekawość specjalistów nawet ze Stanów Zjednoczonych. Inicjatorem budowy systemu wodno-kanalizacyjnego był burmistrz Heinrich Engel.

4. Klasztor bonifratrów (niem. *Kloster der Barmherzigen Brüder*)

„Wrocławski brat Probus przybył w roku 1764 z Białej (niem. *Zülz*), gdzie opiekował się chorym hrabią Matuszką, do Prudnika i założył klasztor. Obecny budynek z roku 1783, śliczny kościółek z cennym obrazem w ołtarzu (Piotr i Paweł) i pięknymi malowidłami stropowymi. Rozbudowany podczas wojny światowej”¹⁷.

¹⁵ Schwerin K. (2006), *Max Pinkus, jego „Biblioteka Śląska” i przyjaźń z Gerhartem Hauptmannem*, „Ziemia Prudnicka”, s. 124.

¹⁶ Baron A., *Max Pinkus...*, s. 163–164.

¹⁷ A. Pfeiffer, *Stadt und nähere Umgebung...*, s. 16–18, [za:] M. Husak, (2018) *Niecodziennik...*, s. 45.

Prudnickie założenie klasztorne Braci Miłosierdzia, zwanych również bonifratrami, Braćmi Szpitalnymi, Dobrymi Braćmi (łac. *boni fratres*), jest najstarszym na Górnym Śląsku należącym do Królestwa Prus zespołem budynków klasztornych. Powstało w 1764 roku za sprawą podpułkownika kirasjerów Friedricha Wilhelma von Rödera (1719–1781). Pierwszy konwent bonifratrów na Śląsku powołano w Cieszynie, gdzie w 1696 roku zakonnicy założyli szpital. Na Dolny Śląsk, do Wrocławia (niem. Breslau), Bracia Miłosierdzia przybyli w 1711 roku, a rok później przyjęli pierwszego pacjenta. Następnie osiedli w Pilchowicach (niem. *Pilchowitz*), Ząbkowicach Śląskich (niem. *Frankenstein*) i Katowicach (niem. *Kattowitz*). Obecnie ich Prowincja Polska liczy 16 klasztorów.

Ilustracja 6. Etykieta apteczna z klasztorem bonifratrów.

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka

Do utworzenia, a następnie funkcjonowania prudnickiego konwentu bonifratrów przyczynili się nie tylko katolicy, ale również Żydzi. Friedrich Wilhelm von Röder usilnie zabiegał o sprowadzenie do miasta Braci Miłosierdzia, których wspólnotę do rangi zgromadzenia podniósł papież Pius V (1504–1572) w 1571 roku, nadając mu regułę św. Augustyna (figury w ołtarzu głównym). W 1586 roku papież Sykstus V (1521–1590) zatwierdził Zakon Szpitalny św. Jana Bożego. W 2. poł. XVIII wieku hojnymi dobrodziejami bonifratrów byli radca komercyjny Paul Ernst Weidinger, Johann Casper Böhm i Johann Anton Königer, a na przełomie XIX i XX wieku przedstawiciele żydowskiej rodziny Fränklów.

Obraz w ołtarzu głównym, przedstawiający patronów świątyni, został ufundowany w 2. połowie XVIII wieku przez rodzinę Weidingerów, której członkowi brat Probus Martini (1723–1786) przywrócił zdrowie. Bracia Miłosierdzia niosą bowiem pomoc potrzebującym: opuszczonym, ubogim, cierpiącym, a przede wszystkim chorym, szczególnie umysłowo. Zakonnicy, oprócz trzech podstawowych ślubów (czystości, ubóstwa, posłuszeństwa), składają także

czwarty – szpitalnictwa, zobowiązujący do dożywotniej służby chorym – służby z narażeniem życia i zdrowia. W czasie I wojny światowej bonifratrzy posługiwali na froncie, a w szpitalu urządzono lazaret.

Ilustracja 7. Pocztówka z wnętrzem kościoła bonifratrów

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka, wydawca: Verlag vom Kloster der Barmherzigen Brüder zu Neustadt, O.-S.

Polichromia na sklepieniu świątyni, będąca dziełem Klincka z 1906 roku nawiązuje do zakonnego charyzmatu i przedstawia uczynki miłości oraz miłosierdzia. W lunetach ponad oknami znajdują się sceny z życia św. Jana Bożego (1495–1550) – założyciela bonifraterskiej wspólnoty. W nawie widać: Chrystusa Dobrego Pasterza, wskreszenie Łazarza oraz miłosiernego Samarytanina, natomiast w prezbiterium wyobrażenie Trójcy Świętej w rzadkim ujęciu ikonograficznym „Tron Łaski”, gdzie Bóg Ojciec podtrzymuje ukrzyżowanego Chrystusa, nad którym unosi się Duch Święty. W podziemiach chóru kapłańskiego, w zakonnej krypcie, w 1786 roku jako pierwszy spoczął brat Probus Martini.

Kościół bonifratrów powstał w latach 80. XVIII wieku według projektu Michaela Clementa z Karniowa. Wcześniej wzniesiono klasztor z apteką i szpitalem, konsekwentnie rozbudowywanym do I wojny światowej, a w 1793 roku dobudowano do świątyni wieżę. Probus Martini, będący od 1764 roku pierwszym przeorem prudnickiego konwentu, pisał, że „do nowej budowli nie została wmurowana ani jedna łza”¹⁸. Co ciekawe, zespół dawnego szpitala z kościołem św. Mikołaja w Głogówku, podobnie jak kaplica na Glinianej Górze, przypomina, szczególnie w ukształtowaniu fasad, założenie klasztorne Braci Miłosierdzia w Prudniku.

¹⁸ Wąsik K., (2004), *240 lat oo. bonifratrów w Prudniku*, „Ziemia Prudnicka”, s. 33.

Bonifratrzy nie zostali objęci edyktem sekularyzacyjnym wydanym w 1810 roku przez króla Fryderyka Wilhelma III Hohenzollerna (1770–1840), na mocy którego wszystkie dobra kościelne oraz klasztorne na należącym do Królestwa Prus Śląsku, zarówno katolickie, jak i protestanckie, zostały przejęte przez państwo. Doceniono zasługi braci, a przede wszystkim ich umiejętności medyczne, jakim dali wyraz w czasie wojen śląskich i napoleońskich (1803-1807). Kościelne organy, podobnie jak obrazy z 2. połowie XVII wieku, pochodzą najpewniej z nieistniejącego założenia kapucynów, których konwent rozwiązano. Monarszy akt objął 69 klasztorów!

W klasztorze znajduje się jedna z najcenniejszych, najciekawszych, a przy tym najmniej znanych prudnickich bibliotek. Bonifratrzy mieli nie tylko obowiązek posiadania księgozbioru, podobnie jak inne zakony, ale również jego udostępniania chorym, przede wszystkim osobom świeckim. Obejmuje on literaturę konfesyjną, medyczną, farmaceutyczną, przeznaczoną dla pacjentów, obcojęzyczną i służącą do nauki języków, jak również *polonica* i *silesiana*, a także prasę. W 1. połowie XX wieku biblioteka liczyła około 1377 pozycji książkowych oraz 288 czasopism. Najstarsza publikacja, modlitewnik *Paradisus Animae Christianae*, pochodzi z 1644 roku.

5. Kolumna maryjna (niem. *Mariensäule*)

„Postawiona w roku 1694 przez rajcę Petera Ortmanna na pamiątkę pożaru miasta z roku 1627. Wzorowana na słynnej monachijskiej kolumnie maryjnej. Na cokole cztery anioły: Gabriel (z lilią), Rafał (z rybą), Michał (z mieczem i łańcuchem), Anioł Stróż (z dzieckiem). Cichą nocą nastrojowy widok, kiedy świecą kolorowe latarnie cokołu. Jeszcze ładniej zimą, gdy na głowach i ramionach czterech dużych aniołów spoczywają masy śnieżne, a na smukłej kolumnie Matka Boża dźwiga lśniący płaszcz”¹⁹.

Zgodnie z legendą – kolumna kryje mogiłę ofiar dżumy z 1624 roku, a wzniesiona została dla ich uczczenia. Jedna z największych epidemii w dziejach miasta pochłonęła w latach 20. XVII wieku 892 osoby. Tylko w 1627 roku zmarła 1/5 jego mieszkańców. Klęski elementarne, uważane za dopust boży, nie omijały Prudnika. W 1737 roku zapanował głód spowodowany powodzią, a w ślad za nim tyfus. „Ludzie żywili się trawą, żołądziami i innymi produktami niespożywczymi”²⁰. W XIX wieku śmiertelne żniwo zbierała cholera (1831–1832, 1836) oraz dur (1811, 1848). Zniszczenia siały również pożary (1627, 1731, 1735, 1779, 1806, 1847) i powodzie (1783, 1844, 1847, 1903).

¹⁹ Pfeiffer A., *Stadt und nähere Umgebung...*, s. 18, [za:] M. Husak, (2018) *Niecodziennik...*, s. 59.

²⁰ Kwak J., (1987), *Klęski elementarne w miastach górnośląskich (w XVIII i w pierwszej połowie XIX w.)*, Opole: Instytut Śląski, s. 18.

Ilustracja 8. Pocztówka z kolumną maryjną

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka

Kolumna maryjna symbolizuje nie tylko zwycięstwo dobra nad złem, cnoty nad występkiem, stanowi również „wyraz zwycięstwa i triumfu Kościoła katolickiego nad reformacją”²¹. Matka Boża z Dzieciątkiem depcze pod swoimi stopami węża wyobrażającego szatana. Protestanci, a szczególnie kalwini, nie uznają przy tym kultu maryjnego. Co ciekawe, katolicy w dobie kontrreformacji stronili od nadawania córkom imienia Maria, uważając je za zbyt czcigodne dla śmiertelnika. Stąd szczególną popularnością na przełomie XVII i XVIII wieku na Górnym Śląsku cieszyło się imię Marianna (połączenie Maria i Anna), a także Anna, Helena, Jadwiga i Katarzyna.

6. Fontanna (niem. *Die Wasserkunst*)

„Postawiona w roku 1696, podwójny orzeł przypomina panowanie austriackie. Nad złotą koroną znajdował się dawniej gołąbek z gałązką oliwną. Napis: »Niech ci się, tutejszy ludzie, wiedzie pod skrzydłami austriackiego orła, a wrogie knowania nie będą ci straszne«. – Stara, piękna kamienna skorupa konchy. Ładny widok, gdy w letnią noc w złotej blasze wiekowej cesarskiej korony odbija się księżyc, woda fontanny szmerze i ciurka, a wokół spiczaste szczyty dachów dotykają czernią rozgwieżdżone niebo”²².

²¹ Kwak J., (1991), *Jak budowano miasta górnośląskie i jak się w nich żyło, uczyło i bawiło*, Opole: Instytut Śląski, s. 27.

²² Pfeiffer A., *Stadt und nähere Umgebung...*, s. 18, [za:] M. Husak, (2018) *Niecodziennik...*, s. 65.

Fontanna powstała z fundacji prudnickiej rady miejskiej, której członkiem był wówczas Martin Thannheiser. Polecił on na łożu śmierci swojej córce Dorothei Weiß, aby na zboczach Příkladného vrchu (niem. *Querberg*, pol. Góra Poprzeczna), nieopodal Zlatých Hor (niem. *Zuckmantel*), gdzie przyszedł na świat w czasie wojny trzydziestoletniej (1618–1648), umieściła obraz maryjny. Wykonał go prudnicki malarz Simon Schwarzer, wzorując się na słynącym łaskami wizerunku Matki Bożej, który od 1620 roku znajdował się w kościele kapucynów. Zlatohorskie wyobrażenie *Maria Hilf*, czyli Matki Bożej Wspomożycielki, powstało w 1718 roku, a jego pierwowzór jeszcze w latach 30. XX wieku wisiał w zakrystii prudnickiej fary.

Ilustracja 9. Fotografia z fontanną

Źródło: zbiory Muzeum Ziemi Prudnickiej, wydawca: Dr. Wolff & Tritschler, München

7. Wieża ratuszowa (niem. *Rathausturm*)

„Subtelnie złożona budowla renesansowa ze zgrabnym hełmem. Marmurowa tablica z napisem oraz złota korona na czubku wieży przypominają o odbudowie miasta przez Fryderyka Wielkiego po tym, jak Prudnik został podczas bawarskiej wojny sukcesyjnej ostrzelany i spalony przez Austriaków 28 lutego 1779 roku”²³.

²³ Pfeiffer A., *Stadt und nähere Umgebung...*, s. 18, [za:] M. Husak, (2018) *Niecodziennik...*, s. 69.

Napis na tablicy głosi: „Królewskie miasto Prudnik na Górnym Śląsku, chwalebne i czcigodne, sławne dzięki handlowi, zostało obrócone w popiół i zniszczone 28 lutego 1779 roku w wyniku wściekłej napaści wroga. Spalony został także stary ratusz. Pod hojną opieką wielkiego, dostojnego, niezwykłego króla Prus, Fryderyka II, wyrozumiałego i litościwego, szczęśliwego ojca narodu, miasto odzyskało widoczny teraz blask i powstało szczęśliwie od nowa wraz z wieżą w roku Pańskim 1782”²⁴. Fryderyk II Hohenzollern (1712–1786) wyasygnował na odbudowę miasta 127 500 talarów. Nie dziwi zatem, że był uważany za jego drugiego budowniczego po Woku z Rosenberga.

Ilustracja 10. Pocztówka z wieżą ratuszową

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka, wydawca: Trinks & Co., G. m. b. H., Leipzig

Pamięć o wielkim pożarze Prudnika w 1779 roku na długo pozostała żywa wśród jego mieszkańców, nie tylko z uwagi na skalę zniszczeń... Ślady austriackiego ostrzału artyleryjskiego są bowiem widoczne do dziś. W szczycie Domu Cechu Tkaczy z połowy XVIII wieku zachowały się trzy kamienne kule armatnie, a kolejna jeszcze w latach 50. XX wieku tkwiła w sklepieniu sieni jednej z rynkowych kamienic (Rynek 38). Pastwą płomieni padło wówczas miasto z przedmieściami, a w nim większość domów (ponad 55%), ratusz i szkoła, natomiast kościół parafialny został uszkodzony... „Były to największe zniszczenia miasta w ciągu jego historii”²⁵!

²⁴ Chrząszcz J., (2015), *Historia miasta Prudnika na Górnym Śląsku*, przeł. M. Domino, Prudnik: Starostwo Powiatowe, s. 274–275.

²⁵ Nabzdyk K., (2004), *Pożar miasta w 1779 roku*, „Ziemia Prudnicka”, s. 38.

8. Dom Weidingerów

W Domu Weidingerów, pochodzącym z 1769 roku, znajduje się najstarszy strop w Prudniku. Drewniany pułap pierwszej kondygnacji z polichromowaną dekoracją roślinną został odkryty dopiero w latach 60. XX wieku. Na piętrze z kolei zachował się sufit z bogatą regencyjną dekoracją stiukową.

Ilustracja 11. Pocztówka z domem Weidingerów

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka, wydawca: J.F. Heinisch, Neustadt, O.-S.

Sama kamienica, szczęśliwie ocalała z pożogi w 1779 roku, została wzniesiona w rzadkim stylu saskiego rokoka, nawiązując tym samym do architektury pałacowej. Niecodzienna jest również architektura ratusza, odbudowanego w 1782 roku według projektu Thomasa ze Świdnicy (niem. *Schweidnitz*). Reprezentuje on bowiem styl fryderycjański.

9. Kościół katolicki (niem. *Katholische Kirche*)

„Obecnie pod wezwaniem św. Michała Archanioła, wcześniej kościół mariacki, barokowy. Wymurowany w roku 1730 w miejscu drewnianego poprzednika. Spłonął w roku 1735 i został odbudowany w 1738. Olbrzymie sklepienie kolebkowe z umieszczonym w łuku tęczowym herbem miasta. Dziewięć ołtarzy. Stary obraz ołtarzowy: Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny. Na ołtarzu głównym znajduje się od roku 1922 naturalnej wielkości figura Serca Jezusa autorstwa rzeźbiarza Thamma z Nysy [...]. W zakrystii stary obraz Najświętszej Maryi Panny

pochodzący ze zburzonego w roku 1907 kościołka kapucynów. W prezbiterium cztery figury Ojców Kościoła. Ambona ozdobiona piękną drewnianą snycerką (Kazanie Chrystusa), a po przeciwnej stronie chrzcielnica z wyobrażeniem św. Jana Nepomucena. Stare, duże chorągwie cechowe. Dobre malunki na stropie (Apostołów), ażurowe balustrady na galeriach. W krypcie pochowano kapucynów. Dawniej do parafii należały trzy pustelnie: Św. Józefa w Lesie [...], Góra Kapliczna [...] i Wieszczyzna [...]"²⁶.

Ilustracja 12. Pocztówka z kościołem katolickim

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka

Prudnicka parafia, która, zgodnie z założeniem żyjącego w XVII wieku prudnickiego proboszcza Matthiasa Aloisa Scharkowa, powstała w 1279 roku i przez następne 350 lat należała do dekanatu osobłotkiego (pol. Osobłoga, niem. *Hotzenplotz*, czes. *Osoblaha*) w diecezji ołomunieckiej (pol. Ołomuniec, niem. *Olmütz*, czes. *Olomouc*).

W 1629 roku, na mocy „przyjacielskiego porozumienia”²⁷, zawartego pomiędzy dostojnikami kościelnymi, została włączona do diecezji wrocławskiej znajdującej się pod rządami biskupa Karola Ferdynanda (1613–1655), będącego synem króla polskiego – Zygmunta III Wazy (1566–1632). W 1738 roku utworzono archidiecezję prudnicką, a do godności dziekana wyniesiono Floriana Siegfrieda Weidingera.

²⁶ Pfeiffer A., *Stadt und nähere Umgebung...*, s. 20, [za:] M. Husak, (2018) *Niecodziennik...*, s. 83.

²⁷ Chrzęszcz J., *Historia...*, s. 167.

Prudnicka świątynia (proj. Johann Innozenz Töpfer z Ołomuńca) jest wzorowana na praskim (pol. Praga, niem. *Prag*, czes. *Praha*) kościele pod wezwaniem św. Mikołaja na *Malej Stranie*, dziele Kiliana Ignatza Dientzenhofera (1689–1751), uchodzącego za największego architekta czeskiego baroku. Niegdyś jej wnętrze zdobiła polichromia pędzla Felixa Antona Schefflera (1701–1760), którą strawił pożar w 1735 roku. Zachowała się jedynie w szczątkowej formie w zakrystii (*Adoracja Trójcy Świętej*), kaplicy Miłosierdzia Bożego (*Dusze Czyścące*) oraz ukryta pod obrazami: *Nawiedzenie św. Elżbiety (Wręczenie kluczy św. Piotrowi)* i *Zwiastowanie Najświętszej Maryi Pannie (Nawrócenie św. Pawła)*.

W kościelnej wieży znajdowało się mieszkanie dla strażnika (1853–1857), który wypatrywał pożaru, a jednocześnie, przy użyciu trąbki, sygnalizował upływ czasu. Posadę tę szybko zlikwidowano, tym bardziej, że miasto posiadało od 1694 roku ordynację przeciwpożarową, a pierwsze wzmianki wskazujące na istnienie miejskiego zegara pochodzą z 1534 (nastawienie zegara) i 1769 roku (naprawienie zegara).

Ilustracja 13. Panorama Prudnika z wieżami kościelną i ratuszową

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka, wydawca: Franz Heinisch, Neustadt, O.-S.

Warto przy tym pamiętać, że w XVI–XVIII wieku, w czasie burzy bito w kościelne dzwony, gdyż – według wierzeń – ich dźwięk miał rozpraszać chmury... Nie dziwi zatem, że synod wrocławski w 1580 roku zakazał duchownym „leczenia za pomocą czarów i guseł”²⁸.

Autorem obrazu za ołtarzem głównym, przedstawiającego Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny, jest Philip Christian Bentum (1690–1757) – uczeń Petera Johanna Brandla (1668–1735),

²⁸ Kwak J., *Miasta...*, s. 57.

nazywanego czeskim Rubensem. Obraz został ufundowany w 1740 roku przez Carla von Loena, którego przodkowie przybyli na Śląsk z Niderlandów.

Kompozycyjnie nawiązuje do podwójnego wezwania kościoła (1666–1738): Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (scena centralna) i św. Michała Archanioła (postać z tarczą podtrzymująca Maryję). Wcześniej była to świątynia mariacka (1279-1554), a obecnie patronuje jej św. Michał Archanioł (od 1738).

Ilustracja 14. Pocztówka z wnętrzem kościoła katolickiego

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka, wydawca: Franz Keller, Neustadt, O.-S.

Malowidła na sklepieniu świątyni są dziełem Josefa Krachwitza z Ząbkowic Śląskich. Powstały w latach 1898–1900, przedstawiają nie tylko apostołów (w nawie głównej), ale również św. Michała Archanioła zwyciężającego szatana oraz aniołów (w prezbiterium). Uczniom Chrystusa towarzyszą przy tym święci Paweł (Szaweł) i Łukasz, niebędący apostołami, przez co postaci jest czternaście. Grono Dwunastu tworzyli bowiem święci Piotr (Szymon), Andrzej, Jakub Większy, Jan, Filip, Bartłomiej, Tomasz, Mateusz, Jakub Mniejszy, Tadeusz, Szymon oraz Maciej, który zajął miejsce Judasza po jego samobójczej śmierci.

Pomnik św. Jana Nepomucena (ok. 1350–1393), przypisywany warsztatowi Geoga Leonarda Webera (ok. 1675–1732), stanowił nie tylko wzór godny naśladowania z uwagi na „barokową wirtuozerię w bogactwie ozdób, w bujności kłębiących się rzeźb”²⁹, skrywa również historyczne

²⁹ Chrzanowski T., Kornecki M., (1974), *Sztuka Śląska Opolskiego. Od średniowiecza do końca w. XIX*, Kraków, s. 289–290.

przekłamanie. Patron Śląska, ujęty w rzadkiej klęczącej pozie, został bowiem odziany w strój z okresu kontrreformacji, za której początek przyjmuje się 1563 roku. Tymczasem najstarszy prudnicki wizerunek świętego znajduje się najprawdopodobniej na kolumnie maryjnej. Powstałby zatem przed rozpoczęciem procesu beatyfikacyjnego (1710) i jego kanonizacją (1729).

W świątyni znajduje się sześć krypt, a najbardziej niezwykłą z nich kryją podziemia kaplicy Miłosierdzia Bożego, zwanej również Kaplicą Zmarłych. Prawo do pochówku w niej miało bowiem dwudziestu dwóch przedstawicieli możnej prudnickiej rodziny mieszczańskiej Weidingerów, a pozostali krewni mogli je nabyć za dukata. W grobowcu spoczęli potomkowie Adama Friedricha, Paula Ernsta, a także rajcy Johanna Sigismunda, który w 1718 roku założył w Prudniku skład solny oraz zajmował intratną posadę poczmistrza. Jego imię widnieje na „najbardziej »popisanym« pomniku św. Jana Nepomucena na Śląsku”³⁰, stojącym od 1733 roku na Rynku.

10. Herb Prudnika

Herb Prudnika był nie tylko miejskim znakiem rozpoznawczo-własnościowym. Oddawał również jego aspiracje, stanowiąc przy tym powód do dumy. Godło zostało bowiem w 1607 roku, za sprawą cesarza Rudolfa II Habsburga (1552–1612), „ujęte w formie pełnego herbu szlacheckiego”³¹ (tarcza, hełm, klejnot).

Ilustracja 15. Poczтівka z herbem Prudnika

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka

³⁰ Dereń A., (2017), *Prudnik i okolice. Przewodnik*, Prudnik: Spółka Wydawnicza Aneks, s. 24.

³¹ Tomczyk D., *Herby miast powiatu prudnickiego*, „Ziemia Prudnicka” 2001, s. 16.

Tarcza przedstawiała mur z otwartą bramą i dwiema wieżami, a między nimi czarnego orła w srebrnym polu. Herb nawiązywał do początków miasta, gdy należało ono do Moraw (do 1337), a ziemia prudnicka była najdalej na północ wysuniętym ich terytorium. W ołtarzu bocznym św. Wacław (ok. 907–929), patron Czech, trzyma tarczę z czarnym orłem Przemysłidów.

Prudnik: trzy źródła

Terra Neostadiensis – ziemia prudnicka – to kraina o wielokulturowej tożsamości, czerpiąca z trzech źródeł: czeskiego, niemieckiego i polskiego. Wyznawcy katolicyzmu, protestantyzmu i judaizmu – w duchu wzajemnego szacunku i zrozumienia – pojednali tu różnorodność, a inność – niebędąca obcością – ubogacała, dając asumpt do najpełniejszego ukochania stron rodzinnych.

Ilustracja 16. Pocztówka z mieszkańcami Prudnika

Źródło: zbiory Piotra Kulczyka, wydawca: Verlag Franz Heinisch, Neustadt O.-S.

Specyficzność Śląska – *proprium silesiacum* – znalazła dobitne odzwierciedlenie w pochodzącej z drugiej połowie XIII wieku *Księdze henrykowskiej*, spisanej po łacinie przez Niemca, który przypisał Czechowi wypowiedzenie zdania, uważanego za najstarsze zapisane w języku polskim: „Daj ać ja pobruszę, a ty poczywaj”. Nie dziwi zatem, że do utworzenia w drugiej połowie XVIII wieku, a następnie funkcjonowania prudnickiego konwentu bonifratrów przyczynili się nie tylko katolicy, ale również protestanci i Żydzi, dając wyraz dialogowi między kulturami i wyznaniem.

Bibliografia

- Baron A., (2008), *Max Pinkus (1857–1934). Śląski przemysłowiec i mecenas kultury*, Opole: Wydawnictwo MS.
- Bereszyński Z., (2006), *Biała – historia i zabytki*, „Ziemia Prudnicka”.
- Bereszyński Z., (2009/2010), *Księżę opolsko-głogówecki Bolesław V Wołoszek*, „Ziemia Prudnicka”.
- Blucha V., (2005), *Prudnik i Karniów*, „Ziemia Prudnicka”.
- Bogaczewicz S., (2006), *Organy w kościele św. Michała Archanioła w Prudniku*, „Ziemia Prudnicka”.
- Borkowski M., Kirmiel A., Włodarczyk T., (2008) *Śladami Żydów. Dolny Śląsk, Opolszczyzna, Ziemia Lubuska*, Warszawa: Muzeum Historii Żydów Polskich.
- Chorowska M., Drużyłowski E., (2016), *Zamek w Prudniku w świetle badań archeologiczno-architektonicznych z 2010 r.*, [w:] *Prudnik w średniowieczu. Studia nad początkami miasta*, W. Dominiak (red.), Prudnik.
- Chrzanowski T., (1977), *Głogówek*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Chrzanowski T., Kornecki M., (1974), *Sztuka Śląska Opolskiego. Od średniowiecza do końca w. XIX*, Kraków: Wydawnictwo Literacki.
- Chrzanowski T., Kornecki M. (red.), (1960), *Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. 7: Województwo opolskie, z. 12: Powiat prudnicki*, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk.
- Chrząszcz J., (1912), *Geschichte der Stadt Neustadt in Oberschlesien*, Neustadt, O.-S.: Magistrat Neustadt, O.-S.
- Chrząszcz J., (2015), *Historia miasta Prudnika na Górnym Śląsku*, przeł. M. Domino, Prudnik: Starostwo Powiatowe.
- Dereń A., (2003), *Kamienie graniczne Królewskiego Miasta Prudnika*, „Ziemia Prudnicka”.
- Dereń A., (2006), *Kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła w Prudniku*, „Ziemia Prudnicka”.
- Dereń A., (2009/2010), *Po dwóch wiekach*, „Ziemia Prudnicka”.
- Dereń A., (2023), *Powiat prudnicki według dziewiętnastowiecznego polskiego słownika geograficznego*, „Ziemia Prudnicka”.
- Dereń A., (2017), *Prudnik i okolice. Przewodnik*, Prudnik: Spółka Wydawnicza Aneks.
- Dereń A., (2001), *Zamek w Prudniku*, „Ziemia Prudnicka”.
- Dereń A., Weigt G., (2004), *Święty Jan Nepomucen na ziemi prudnickiej*, „Ziemia Prudnicka”.
- Domska J., (oprac.), (2004), *Cechy miasta Prudnika (1554–1945)*, Archiwum Państwowe w Opolu, sygnatura 126/0.
- Dolny J., (2009/2010), *Profesor doktor Eugen Fraenkel – patolog i bakteriolog z Hamburga*, „Ziemia Prudnicka”.
- Dominiak W., (2009/2010), *Kim był Wok z Rosenberga?*, „Ziemia Prudnicka”.
- Dominiak W., (2008), *Kościół bonifratrów w Prudniku jako zabytek barokowy. Problem datowania ołtarza głównego*, „Ziemia Prudnicka”.
- Glensk C., (oprac.), (1962), *Akta miasta Prudnika (1332–1944)*, Opole.
- Greiner P., (2005), *Nobliści ze Śląska*, Gliwice – Opole: Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej.
- Greiner P., (1999), *Nobliści z Górnego Śląska*, Wrocław: Wydawnictwo RZEKA.
- Hatałska M., (1979), *Sejmik księstwa opolsko-raciborskiego w latach 1564–1742*, Wrocław – Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Heda T., (2009/2010), *Pod krzyżem. O drewnianych krzyżach przy ulicach Prudnika*, „Ziemia Prudnicka”.
- Husak M., (2018), *Niecodziennik! Prudnik mniej znany...*, przeł. J. Stolarczyk, Prudnik: Agencja Promocji i Rozwoju Gminy Prudnik, Wrocław: Studio Plan.
- Janicka-Krzywda U., (1993), *Patron, atrybut, symbol*, Poznań: Pallottinum.

- Kaczorowski W., (2009/2010), *Działalność konwentu i szpitala oo. bonifratrów w Prudniku w pierwszym dziesięcioleciu po zakończeniu I wojny światowej*, „Ziemia Prudnicka”.
- Kaczorowski W., (2005), *Konwent i szpital oo. bonifratrów w Prudniku w czasie I wojny światowej*, „Ziemia Prudnicka”.
- Karp M., (2006), *Muzeum Ziemi Prudnickiej*, „Ziemia Prudnicka”.
- Kawecka A., Kawecki P., (2009/2010), *Gmina Prudnik atrakcyjna dla turysty*, „Ziemia Prudnicka”.
- Kawecki P., (2007), *O oczyszczalniach ścieków w Prudniku*, „Ziemia Prudnicka”.
- Koćwin M., (2009/2010), *Nicolaus Henelius dziejopisarz z Prudnika*, „Ziemia Prudnicka”.
- Kowalski J.M., Kudelski R.J., Sulik R., (2015), *Lista Grundmanna. Tajemnice skarbów Dolnego Śląska*, Warszawa: Melanż.
- Krzyżowska K., (2006), *Biblioteka oo. bonifratrów w Prudniku*, „Ziemia Prudnicka”.
- Kulczyk P., (2007), *Prudnik w okresie wojen śląskich 1740–1763*, „Ziemia Prudnicka”.
- Kwak J., (1991), *Jak budowano miasta górnośląskie i jak się w nich żyło, uczyło i bawiło*, Opole: Instytut Śląski.
- Kwak J., (1987), *Kłęski elementarne w miastach górnośląskich (w XVIII i w pierwszej połowie XIX w.)*, Opole: Instytut Śląski.
- Kwak J., (1977), *Miasta księstwa opolsko-raciborskiego w XVI-XVIII wieku*, Opole: Instytut Śląski.
- Kwak J., (1986), *Obyczajowość mieszkańców miast górnośląskich w XVI-XVIII wieku*, Opole: Instytut Śląski.
- Legendziewicz A., (2009/2010), *Problematyka badawczo-konserwatorska w procesie rewaloryzacji wieży zamkowej (Woka) w Prudniku*, „Ziemia Prudnicka”.
- Legendziewicz A., (2007), *Wieża Bramy Dolnej w Prudniku w świetle najnowszych badań*, „Ziemia Prudnicka”.
- Legendziewicz A., (2008), *Założenie dworskie w Trzebinie*, „Ziemia Prudnicka”.
- Lutogniewski A., (2001), *O garnizonie prudnickim przed rokiem 1945*, „Ziemia Prudnicka”.
- Lutogniewski A., (2003), *O początkach muzeum w Prudniku*, „Ziemia Prudnicka”.
- Lutogniewski A., (2006), *Prudnik 1913*, „Ziemia Prudnicka”.
- Lutogniewski A., (2002), *Sprawa Petera Schöpsa*, „Ziemia Prudnicka”.
- Mika N., (2016), *Prudnik w obliczu zagrożenia i najazdów husyckich*, [w:] *Prudnik w średniowieczu. Studia nad początkami miasta*, W. Dominiak (red.), Prudnik; Muzeum Ziemi Prudnickiej.
- Nabzdyk K., (2005), *Losy kościołów ewangelickich w Prudniku*, „Ziemia Prudnicka”.
- Nabzdyk K., (2008), *Niektóre polskie elementy w „Historii miasta Prudnika” A. Weltzla*, „Ziemia Prudnicka”.
- Nabzdyk K., (2004), *Pożar miasta w 1779 roku*, „Ziemia Prudnicka”.
- Nabzdyk K. Autor, (2007), *Rezultaty wyborów w powiecie prudnickim na początku XX wieku – szkic demograficzny*, „Ziemia Prudnicka”.
- Nabzdyk K., (2003), *Stulecie największej katastrofy powodziowej w powiecie prudnickim*, „Ziemia Prudnicka”.
- Nabzdyk Z., (2003), *Czy Prudnik jest miastem wyklętych?*, „Ziemia Prudnicka”.
- Nabzdyk Z., (2006), *Pamiętając o tych, którzy głosili nam Słowo Boże. Groby księży na prudnickim cmentarzu komunalnym*, „Ziemia Prudnicka”.
- Nabzdyk Z., (2001), *Plebiscyt i Trzecie Powstanie Śląskie na ziemi prudnickiej*, „Ziemia Prudnicka”.
- Nabzdyk Z., (1990), *Przewodnik po naszym kościele*, „Myślmy o Bogu. Informator o życiu i działalności parafii oo. dominikanów”, nr 2(15).
- Neubauerová M., Polách D., (2010), *Raport o niewierze. O historii procesów czarownic Śląska i Północno-Zachodnich Moraw*, Šumperk: Sdružení cestovního ruchu.
- Nowack A., (2006), *O Bonawentura Menzel ostatni śląski ksiądz kapucyński*, „Ziemia Prudnicka”.
- Nowack A., (2003), *Okolice Prudnika w pierwszej wojnie śląskiej (1)*, „Ziemia Prudnicka”.

- Ostowska D., (1963), *Jerzy Leonard Weber rzeźbiarz śląski epoki baroku*, „Roczniki Sztuki Śląskiej”, nr 2.
- Pernal M., (2013), *Spacerownik historyczny. Praga. Miasto magiczne*, Warszawa: Agora.
- Pfeiffer A., (1931), *Heimatkunde des Kreises Neustadt Oberschl.*, Neustadt, O.-S.: „Neustädter Zeitung”.
- Pfeiffer A., (1927), *Stadt und nähere Umgebung*, [w:] *Führer durch Neustadt und Umgegend*, Neustadt, O.-S.: „Neustädter Zeitung”.
- Pielak K., (2003), *Zaznaczyć swój ślad*, „Ziemia Prudnicka”.
- Reimann G. J., (2006), *Krypty i tablice pamiątkowe weteranów wojennych*, „Ziemia Prudnicka”.
- Schwerin K., (2006), *Max Pinkus, jego „Biblioteka Śląska” i przyjaźń z Gerhartem Hauptmannem*, „Ziemia Prudnicka”.
- Sikorski M., (2011), *Nysa. Zabytki i historia*, Nysa: Nyski Dom Kultury.
- Sitko M., (1998), *Góry Opawskie. Przewodnik*, Głucholazy: Księgarnia Zygmunta Raby.
- Staffa M. (red.), (2008), *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, t. 18: *Góry Opawskie*, Wrocław: Wydawnictwo Andrzej Bieroński, Przemysław Bieroński.
- Steć W., Dereń A., (2001), *Grodziska, zamki i pałace ziemi prudnickiej w fotografii*, „Ziemia Prudnicka”.
- Stosiek K., (2001), *A wdzięczni parafianie pochowali go u stóp głównego ołtarza...*, „Ziemia Prudnicka”.
- Szymański R., (2013), *Złota Praga. Miasto nie do opowiedzenia*, Polanica-Zdrój: Press-Forum.
- Szymkowicz P., (2001), *Gdy Prudnik był na Morawach*, „Ziemia Prudnicka”.
- Szymkowicz P., (2014), *Historia księstwa nyskiego – od wojen śląskich do sekularyzacji*, [w:] *Historia lokalna na przykładzie ziemi nyskiej*, A. Bukala, I. Kicak (oprac.), Nysa: Starostwo Powiatowe.
- Szymkowicz P., (2014), *Historia księstwa nyskiego – średniowiecze*, [w:] *Historia lokalna na przykładzie ziemi nyskiej*, A. Bukala, I. Kicak (oprac.), Nysa: Starostwo Powiatowe.
- Tomczyk D., (2001), *Herb miast powiatu prudnickiego*, „Ziemia Prudnicka”.
- Tomczyk D., (1996), *Herby miast Śląska Opolskiego*, Opole: Opolska Oficyna Wydawnicza.
- Tryc S., Zaprucka J. I. (red.), (2013), *Gerhart Hauptmann i śląscy nobliści*, Jelenia Góra: Muzeum Miejskie „Dom Gerharta Hauptmanna”.
- Walerjański D., (2005), *Z dziejów Żydów na Górnym Śląsku do 1847 roku*, „Orbis Interior. Pismo muzealno-humanistyczne”, nr 5.
- Wąs G., (2002), *Dzieje Śląska od 1526 do 1806 roku*, [w:] *Historia Śląska*, M. Czapliński (red.), Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Wąsik K., (2004), *240 lat oo. bonifratrów w Prudniku*, „Ziemia Prudnicka”.
- Weigt A., (2001), *Biały kirkut*, „Ziemia Prudnicka”.
- Weigt A., (2001), *Filip Robota*, „Ziemia Prudnicka”.
- Weigt A., (2002), *Wiek Walerii Nabzdyk*, „Ziemia Prudnicka”.
- Weigt A., (2003), *Życie na kilka życiorysów*, „Ziemia Prudnicka”.
- Weltzel A., (1870), *Geschichte der Stadt Neustadt in Oberschlesien*, Neustadt, O.-S.: Commissionsverlag bei A. Pietsch.
- Weltzel A., (2005), *Historia miasta Prudnika na Górnym Śląsku*, przeł. K. Nabzdyk, Opole: Wydawnictwo MS.
- Witkowska D., Michl-Bernard A., (2015), *Prudnik i Krnov. Miasta nicią budowane...*, Prudnik: Starostwo Powiatowe.
- Wojtucki D., (2003), *Kat miasta Prudnika*, „Ziemia Prudnicka”.
- Wojtucki D., (2005), *Zabytki jurysdykcji karnej od XIV do XIX wieku na ziemi prudnickiej w ujęciu archeologii historycznej*, „Ziemia Prudnicka”.
- Wojtucki D., (2023), *Zabytki jurysdykcji karnej w Prudniku*, „Ziemia Prudnicka”.

Woźny M., (2009/2010), *Przydomki Bolka V opolskiego*, „Ziemia Prudnicka”.

Wrabec J., (2008), *Zależność czy autonomia? Sztuka śląska w czasach baroku oraz jej determinanty*, „Quart. Kwartalnik Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego”, nr 2(8).

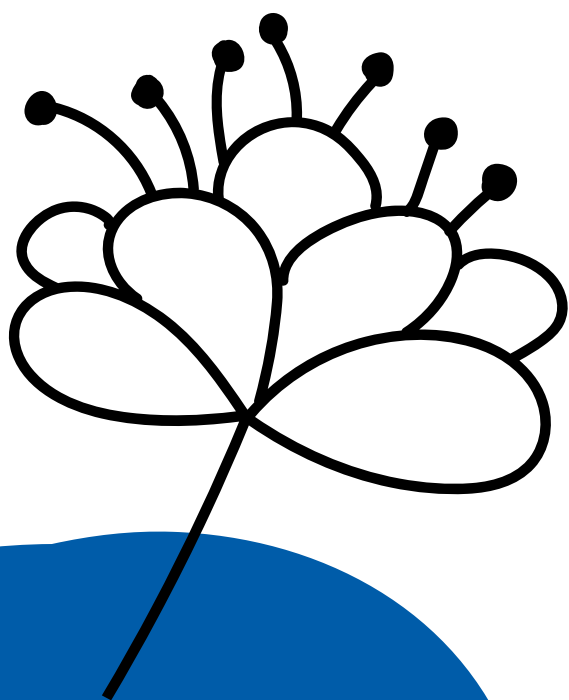
Żmuda G., (2009/2010), *Sanktuarium Panny Maryi Pomocnej w Złoty Horach miejscem pielgrzymowania ludności pogranicza śląskomorawskiego*, „Ziemia Prudnicka”.

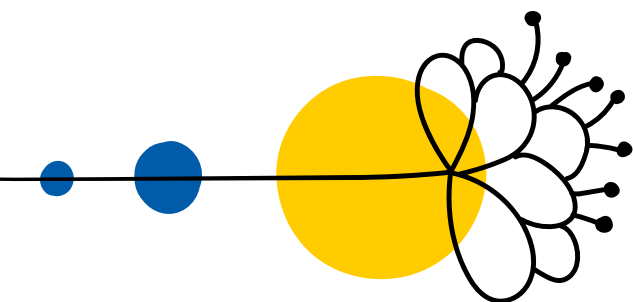
•

Marcin Husak: muzealnik i przewodnik. Absolwent Uniwersytetu Wrocławskiego, dyrektor Muzeum Ziemi Prudnickiej. Autor wystaw i publikacji z zakresu historii regionu, w szczególności ziemi prudnickiej. Popularyzator wiedzy o dziejach Prudnika, o potędze tutejszego przemysłu włókienniczego, a nade wszystko o spuściznie jej twórców: rodów Fränkel i Pinkus. Prudniczanin z urodzenia i z wyboru, muzealnik z zawodu, przewodnik z pasji.

Hanna Franczak

CIEKAWIE I TAJEMNICZO O ŚLĄSKU OPOLSKIM – WEBQUEST

Człowiek z natury jest istotą poszukującą – nieustannie dąży do poznania tego, co nieznanne, do zrozumienia świata i swojego miejsca w nim. Już Arystoteles w *Metafizyce* pisał, że „wszyscy ludzie z natury pragną wiedzy”.¹ Ciekawość poznawcza, będąca jednym z podstawowych mechanizmów rozwoju intelektualnego i kulturowego człowieka, odgrywa szczególną rolę w procesie poznawania najbliższego otoczenia. Gdy przedmiotem tego poznania staje się własna „mała ojczyzna” – region, z którego pochodzimy, w którym żyjemy i którego historię współtworzymy – ciekawość ta nabiera wymiaru osobistego i emocjonalnego. W psychologii poznawczej ciekawość określa się jako „motywację epistemiczną”, czyli wewnętrzny popęd do poszerzania wiedzy i redukowania niepewności². Tajemnica zaś jest tym, co tę ciekawość uruchamia – prowokuje pytania, budzi wyobraźnię, zmusza do refleksji. Badacze kultury podkreślają, że to właśnie element nieznanego, ukrytego i intrygującego buduje relację człowieka z przestrzenią³.

1. Śląsk Opolski jako przestrzeń odkrywana w... przestrzeni cyfrowej

Na Śląsku Opolskim element tajemniczości splata się z codziennością w sposób szczególny. Region ten, leżący na pograniczu państw a tym samym kultur – polskiej, niemieckiej i czeskiej – nosi w sobie ślady różnych tradycji, języków i obyczajów⁴. W rezultacie staje się on swoistym palimpsestem kulturowym, miejscem, gdzie historia, legenda i współczesność tworzą nieustanny dialog. Prowadzenie takiego dialogu na co dzień i w sposób uświadomiony nie jest łatwym zadaniem.

¹ Arystoteles, (1983), *Metafizyka* (łac. *Meta physica*), tłum. pol. Warszawa: PWN (pierwsze zdanie z I rozdziału, księgi pierwszej).

² Berlyne, D.E., (1960), *Conflict, Arousal, and Curiosity*, Nowy Jork: McGraw-Hill.

³ Eliade M., (1996), *Sacrum i profanum. O istocie religijności*, Warszawa: PIW.

⁴ Czapliński M., (2002), *Historia Śląska*, Wrocław: Ossolineum.

Rozwój technologii cyfrowych i dostępność internetu w znaczący sposób zmienia sposób, w jaki możemy poznawać i doświadczać dziedzictwa kulturowego regionu. Bezsprzecznie go ułatwia. Śląsk Opolski jako obszar o bogatej historii, zróżnicowanej kulturze i wielowiekowej tradycji, daje nam nieograniczony zasób tematów i zagadnień do prowadzenia edukacji z wykorzystaniem narzędzi cyfrowych. Dzięki ich użyciu możemy znakomicie wspierać edukację regionalną oraz inicjować aktywne poszukiwanie wiedzy.

Te dwa na pozór odległe światy można połączyć, przygotowując zajęcia dydaktyczno-wychowawcze o Pałacu w Mosznej. Zajęcia o tematyce historycznej, które – dzięki współczesnym narzędziom i możliwościom – łączą elementy poznawcze, kulturowe z tak niezbędnymi dziś kompetencjami społecznymi „ubranymi” w zabawę.

Warto do tego wykorzystać WebQuest (WQ) – innowacyjną metodę dydaktyczną opartą na aktywnym, problemowym uczeniu się w środowisku sieciowym. Została ona opracowana przez Bernarda D. Cabla oraz Marka Lehmana w 1995 roku i stanowi przykład konstruktywistycznego podejścia do edukacji, w którym uczeń staje się aktywnym uczestnikiem procesu poznawczego, a nauczyciel pełni rolę przewodnika i facylitatora.

WebQuesty opierają się na założeniu, że wiedza jest konstruowana przez ucznia w interakcji z informacjami dostępnymi w sieci. Materiały przygotowane w tym narzędziu są selektywnie dobrane tak, aby stymulować krytyczne myślenie i samodzielne dochodzenie do wniosków. Metoda ta pozwala na optymalne wykorzystanie umiejętności i wiedzy uczniów, daje możliwość każdemu uczniowi na zdobycie sukcesu na miarę własnych możliwości.

Dzięki internetowi uczniowie mają dostęp do cyfrowych archiwów i bibliotek, w których zgromadzone są zarówno dokumenty historyczne, jak i fotografie czy mapy dotyczące regionu. Mogą poszukiwać w nich śladów historii, dokumentów historycznych, informacji o dziedzictwie materialnym i kulturowym regionu (opowieści ludowych i legend). Dzięki takim zasobom, mogą odkrywać historię miast i wsi Śląska Opolskiego, poznawać losy zabytków architektonicznych, analizować zmiany demograficzne i polityczne regionu oraz badać źródła pisane i ikonograficzne z XI i XX wieku.

Platformy cyfrowe, takie jak Śląska Biblioteka Cyfrowa⁵ czy biblioteki muzealne, umożliwiają dostęp do skanów rękopisów, planów urbanistycznych, a także do dokumentacji muzealnej dotyczącej sztuki sakralnej i świeckiej. Uczniowie mogą poznać lokalne legendy, podania i opowieści, które od wieków funkcjonują w świadomości mieszkańców. Przykładem są opowieści

⁵ Śląska Biblioteka Cyfrowa, <https://sbc.org.pl/dlibra> [dostęp: 09.11.2025].

o Karolinie z Gogolina⁶, legenda o księżnej Ofce⁷, *Kamienny lew w Pokoju*⁸ czy historie związane z Pałacem w Mosznej⁹. Takie lokalne opowieści pełnią rolę narracji tożsamościowych, wzmacniających więź z miejscem i jego dziedzictwem.

Dzięki stronom poświęconym folklorowi, legendom, nagraniom audio i wideo zawierającym wywiady z mieszkańcami, każdy użytkownik Internetu może poznać lokalne narracje i zestawić je z faktami historycznymi, tworząc własną mapę kulturowych inspiracji. Cyfrowe archiwa muzyczne (np. Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej¹⁰) i platformy streamingowe umożliwiają odkrywanie repertuaru pieśni ludowych Śląska Opolskiego. Uczniowie mogą odsłuchiwać nagrania z dawnych zbiorów etnograficznych, poznawać teksty i melodie, a także analizować ich funkcję w obrzędach i świętach regionalnych. Takie działania pozwalają nie tylko na wgląd w tradycyjną kulturę muzyczną, lecz także na rozwój własnej wrażliwości muzycznej oraz rozumienie powiązań między tekstem, melodią a funkcją społeczną pieśni.

W internecie uczniowie mają dostęp do materiałów dotyczących obyczajów, rytuałów i świąt charakterystycznych dla Śląska Opolskiego. W formie tekstowej, fotograficznej i wideo, użytkownicy mogą badać lokalne zwyczaje weselne, karnawałowe czy pielgrzymkowe, a także codzienne praktyki związane z pracą w gospodarstwie, rzemiosłem i handlem regionalnym. Platformy edukacyjne i portale lokalne udostępniają także poradniki i relacje z obchodów tradycyjnych (np. Wodzenie Niedźwiedzia¹¹, Babski Comber¹²). Pozwala to na symulację doświadczeń kulturowych i refleksję nad ich znaczeniem w kontekście tożsamości regionalnej.

Również kuchnia Śląska Opolskiego, będąca połączeniem tradycji polskiej, niemieckiej i czeskiej, może podlegać eksploracji w przestrzeni cyfrowej. Receptury ludowe, instrukcje kulinarne, przepisy świąteczne oraz nagrania wideo z przygotowywania tradycyjnych potraw takich jak rolady, kluski czy ciasta regionalne dostępne są na portalach tematycznych i blogach kulinarnych. Poznawanie lokalnej kuchni poprzez internet pozwala użytkownikom nie tylko

⁶ *Historia prawdziwa o Karolinie i Karliczku*, *Opolskie Dziouchy*: <https://opolskiedziouchy.pl/historia-prawdziwa-o-karolinie-i-karliczku/> [dostęp: 09.11.2025]

⁷ *5 najciekawszych legend o Opolu*, *Opole z Sercem*: <https://www.opolezsercem.pl/2018/07/5-najciekawszych-legend-o-opolu.html> [dostęp: 09.11.2025].

⁸ *Kamienny lew w Pokoju*, *Polska tradycja*: <https://www.polskatradycja.pl/legendy/slaskie/kamienny-lew-z-pokoju.html> [dostęp: 09.11.2025].

⁹ *Moszna Zamek*: <https://mosznazamek.pl/historia-zamku/> [dostęp: 09.11.2025].

¹⁰ *Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej*, *Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego w Katowicach*: <https://am.katowice.pl/informacje/archiwum-slaskiej-kultury-muzycznej-62> [dostęp: 09.11.2025].

¹¹ *Wodzenie Niedźwiedzia w Kępie. Tradycja integruje mieszkańców*, *YouTube*: <https://www.youtube.com/watch?v=Kfx3XgdLgdo> [dostęp: 09.11.2025].

¹² *Comber (zwyczaj)*, *Wikipedia*: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Comber_\(zwyczaj\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Comber_(zwyczaj)) [dostęp: 09.11.2025].

zdobywać wiedzę teoretyczną, lecz także aktywnie uczestniczyć w jej praktycznym odtworzeniu, co stanowi formę edukacji interaktywnej i sensorycznej.

Przestrzeń internetu jest dla współczesnego młodego człowieka środowiskiem naturalnym. Czerpiąc z niego określone dane i poddając je analizie, uczniowie mogą budować teorie, dochodzić do własnych wniosków i uogólnień. Pracując z materiałem i realizując zadania w grupie, wymieniają się własnymi spostrzeżeniami i sprawdzają, czy wysnute wnioski są zasadne.

Wykorzystując metodę WebQuestu, uczniowie poprzez zabawę, współpracę i w oparciu o naturalną potrzebę odkrywania tajemnic, dyskusje i merytoryczne argumentacje, zapominają, że proces uczenia się bywa ciężki, żmudny i nudny. Doskonale się bawią, czas im szybko mija, a wiedza „mimoходом wchodzi do głowy”. Taki sposób poznawania świata pozwala na łączenie teorii z praktycznym doświadczaniem, a w procesie nauczania i uczenia się o taki efekt synergii właśnie chodzi.

2. Jak przygotować WebQuest

Przygotowując zajęcia dydaktyczno-wychowawcze z wykorzystaniem zasobów internetu, warto wziąć pod uwagę kilka aspektów organizacyjnych.

1. Wymiar treściowy, czyli wybór zagadnień związanych np. ze Śląskiem Opolskim, takich jak: wielokulturowość regionu, historia przemian granic, tradycje ludowe, dziedzictwo językowe i kulturowe, a także współczesne aspekty rozwoju regionalnego. Zastanowić się nad tematyką i celami, jakie chcemy za pomocą takich zajęć zrealizować. Zaletą tego typu zajęć jest ich interdyscyplinarność. Możemy więc za ich pomocą realizować zagadnienia z zakresu podstawy programowej różnych przedmiotów. Staranie wyszukać wiarygodne, ciekawe i sprawdzone strony WWW, przygotować listę tych zasobów, aby móc pokierować uczniami w poszukiwaniu informacji. Oczywiście inwencja uczniów, których w dzisiejszych czasach można nazwać digitalnymi nomadami ceniącymi sobie wolność życia i nauki w dowolnym miejscu, jest jak najbardziej pożądana, jednakże, warto być przygotowanym na ewentualne wykorzystanie listy. W tym kontekście nauczyciel pełni rolę moderatora procesu poznawczego, który ukierunkowuje uczniów na samodzielne odkrywanie znaczeń kulturowych i historycznych.

2. Wymiar metodyczny zakłada opracowanie struktury WebQuestu zgodnie z modelem zaproponowanym przez Bernie Dodge'a: „wprowadzenie (ang. Introduction), zadanie (ang. Tasks), proces (ang. Process), źródła (ang. Resources), ewaluacja (ang. Evaluation)”¹³. Wprowadzenie

¹³ Tacjana Niksa (2014), *Webquest – dobra praktyka w e-learningu*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Elektroniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej”, nr 37: [Biblioteka Nauki](https://bibliotekanauki.pl/articles/267548): <https://bibliotekanauki.pl/articles/267548> [dostęp: 09.11.2025].

powinno wprowadzać element „tajemnicy” – np. zagadkę badawczą typu: „Jakie ślady dawnej wielokulturowości można odnaleźć w przestrzeni Śląska Opolskiego?” – co wzbudza ciekawość poznawczą i motywuje do dalszych działań¹⁴.

3. Wymiar technologiczny obejmuje dobór narzędzi cyfrowych wspierających proces badawczy. Mogą to być platformy edukacyjne (np. Genially, Padlet), mapy cyfrowe, archiwa multimedialne (np. Śląska Biblioteka Cyfrowa) czy narzędzia do współpracy zespołowej (np. Google Workspace). Ich zastosowanie rozwija kompetencje cyfrowe uczniów i uczy selekcji wiarygodnych źródeł informacji¹⁵.

Ze względu na specyfikę zajęć i dostęp do internetu, warto zorganizować zajęcia w sali komputerowej, którą wcześniej należy przygotować zgodnie z regulaminem użytkowania sali komputerowej obowiązującym w danej szkole. Warto sprawdzić stan komputerów – czy właściwie działają i czy są podłączone do internetu. Przed rozpoczęciem pracy na komputerach należy zapoznać uczniów z tym regulaminem. Będą wiedzieli, jak mają się zachowywać w sali komputerowej, jak bezpiecznie korzystać z dostępnego tu sprzętu i czego nie powinni robić – co znacząco wpłynie na bezpieczeństwo realizacji zadań.

Alternatywą komputerów mogą być telefony komórkowe uczniów z dostępem do internetu. Warto jednak najpierw sprawdzić, czy limity dostępu do sieci w poszczególnych urządzeniach pozwolą nam na realizację zadania.

Następnym krokiem w realizacji WebQestu jest organizacja pracy uczniów. Uczniowie powinni być podzieleni na zespoły badawcze, z których każdy odpowiada za inny aspekt tematu.

- Zespół I – Strażnicy Historii
- Zespół II – Poszukiwacze Legend
- Zespół III – Muzyczni Odkrywczy
- Zespół IV – Kronikarze Zwyczajów
- Zespół V – Smaki Śląska

Taki podział sprzyja uczeniu się przez współpracę. Ułatwia też prezentację wyników (np. w formie prezentacji multimedialnej, wystawy wirtualnej, podcastu czy przedstawienia), która umożliwi uczniom rekonstrukcję wiedzy w ujęciu konstruktywistycznym.

¹⁴ Klus-Stańska D., (2010), *Paradygmaty współczesnej dydaktyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN.

¹⁵ Targowski A., (2021), *Kompetencje cyfrowe w edukacji: perspektywy i wyzwania*, Lublin: Wydawnictwo Naukowe UMCS.

Końcowym etapem realizacji WebQestu są podsumowanie, ewaluacja i refleksja. Warto, żeby ocena w WebQueście miała charakter formatywny, obejmujący nie tylko efekt końcowy, ale także proces pracy: zaangażowanie, selekcję źródeł, krytyczne myślenie i współpracę zespołową. Pomocne są tu zasady oceniania, które nauczyciel opracowuje w oparciu o cele operacyjne. Właściwe podsumowanie i refleksja końcowa podkreślą sukcesy każdego ucznia i będzie zachęcać do samodzielnego formułowania pytań badawczych dotyczących ich regionu i roli tożsamości lokalnej w kontekście globalnym.

3. Temat: WebQuest Ciekawie i tajemniczo o Śląsku Opolskim

Zajęcia w oparciu o metodę WebQestu warto poprzedzić małą powtórką z poprzednich zajęć lub wycieczką połączoną ze zwiedzaniem Pałacu w Mosznej. Świetnym wprowadzeniem do tematu, dodatkowo zapewniającym luźny, zabawny klimat, może być miniquiz wprowadzający: *Czy znasz swój Śląsk Opolski?* Aktywizacja uczniów już na początku zajęć umożliwi im szybki start w realizację zadania, nada tempo pracy, zachęci i zaciekawi, a dla nauczyciela będzie diagnozą wstępną wiedzy i interesującym wprowadzeniem w temat. WebQuest w formie mini można przeprowadzić w formie ustnej, z wykorzystaniem aplikacji Kahoot lub Wordwall, czy też Mentimeter. Słowo „mini” odnosi się do krótkiej formy i czasu przeprowadzenia zadania – maksimum pięć minut. Quiz można także wyświetlić multimedialnie z punktacją.

Nauczyciel podaje zasady uczestnictwa w miniquizie:

„Przeczytam pytanie i podam trzy odpowiedzi, z których tylko jedna jest prawidłowa. Waszym zadaniem jest podać właściwą odpowiedź. Odpowiedzi na pytanie udzieli ten z uczniów, który pierwszy podniesie rękę, sygnalizując chęć udzielenia odpowiedzi i zostanie mu udzielony głos. Po każdej poprawnej odpowiedzi powiem wam ciekawostkę. Oto pytania”.

1. Jakie miasto jest stolicą województwa opolskiego?

- Gliwice
- Opole ✓
- Kędzierzyn-Koźle

Ciekawostka: Opole to jedno z najstarszych miast w Polsce, z ponad tysiącletnią historią.

2. Z jakim festiwalem muzycznym kojarzone jest Opole?

- Festiwalem Piosenki Harcerskiej
- Krajowym Festiwalem Piosenki Polskiej ✓
- Festiwalem Muzyki Ludowej

Ciekawostka: Pierwszy festiwal odbył się w 1963 roku w Amfiteatrze Opolskim.

3. Jak ma na imię słynna bohaterka śląskiej pieśni ludowej, która „poszła do Gogolina”?

- Karolina
- Karolinka ✓
- Karolka

Ciekawostka: Pomnik Karolinki i Karlika stoi w centrum Gogolina i jest symbolem regionu.

4. Jak nazywa się zamek w Mosznej, znany z 99 wież i 365 pomieszczeń?

- Zamek Książ
- Pałac w Mosznej ✓
- Zamek Czocha

Ciekawostka: Według legendy w zamku straszy duch dawnego właściciela, hrabiego von Tiele-Wincklera.

5. Która potrawa nie pochodzi ze Śląska Opolskiego?

- kluski śląskie
- rolada
- gołąbki po rzeszowsku ✓

Ciekawostka: Kluski śląskie to symbol regionu – z charakterystycznym wgłębieniem na sos.

6. Jak nazywa się rzeka przepływająca przez Opole?

- Wisła
- Odra ✓
- Nysa Kłodzka

Ciekawostka: Wyspy na Odrze nadają Opolu przydomek „Polskiej Wenecji”.

7. Jakim językiem lub gwarą posługiwali się dawni mieszkańcy regionu?

- kaszubskim
- śląskim ✓
- zazowieckim

Ciekawostka: Gwara śląska zawiera wiele germanizmów, ale też archaizmów z dawnej polszczyzny.

8. Jakie miasto na Opolszczyźnie słynie z corocznego Jarmarku Bożonarodzeniowego i Wieży Piastowskiej?

- Opole ✓
- Prudnik
- Strzelce Opolskie

Ciekawostka: Wieża Piastowska to jedna z najstarszych budowli tego typu w Polsce.

9. Co symbolizuje kolor niebieski w herbie województwa opolskiego?

- niebiosa
- rzeki regionu i wierność ✓
- rolnictwo

Ciekawostka: Herb Opolszczyzny nawiązuje do historycznego orła Piastów Opolskich.

10. Jak brzmi hasło promujące region?

- „Opolskie – pełne życia” ✓
- „Śląsk – nasza siła”
- „Opolskie – tu się śpiewa”

Ciekawostka: W promocji regionu podkreśla się zarówno tradycję, jak i nowoczesność.

Po quizie nauczyciel może podsumować dotychczasowe działanie, pochwalić i zaprosić do realizacji WebQuestu, przedstawiając jego instrukcję:

„Świetnie! Jak widzicie, Śląsk Opolski to region bogaty w historię, kulturę, muzykę i tradycje. Dzisiaj zostaniecie odkrywcami tajemnic Śląska Opolskiego. Waszym zadaniem będzie poznanie jego historii, legend, muzyki, tradycji i kuchni.

Każda grupa stanie się zespołem badawczym, który opracuje własny fragment regionalnej opowieści. Będziemy pracować w sali komputerowej, ponieważ zadania będziemy wykonywali z wykorzystaniem zasobów internetu.

Przed wejściem na zajęcia zapoznaliśmy się z regulaminem bezpieczeństwa w sali komputerowej. Proszę was o przestrzeganie zasad. Zadanie będą interdyscyplinarne, zarówno z zakresu historii, języka polskiego, wiedzy o społeczeństwie, informatyki, muzyki i plastyki.

Będziemy pracowali w 5-osobowych grupach. Na koniec przedstawiciel każdej zaprezentuje efekty pracy. Metoda, którą będziemy pracowali, nazywa się WebQuest. Jest nowoczesnym projektem badawczym, dlatego pomocne w pracy będą nie tylko zasoby internetu, ale także burza mózgów, analiza źródeł cyfrowych, drama edukacyjna, mapa myśli. Korzystajcie z internetu, cyfrowych bibliotek i muzeów, ale pamiętajcie, by wybierać źródła rzetelne i wiarygodne.

Wyniki swojej pracy przedstawicie w formie multimedialnej prezentacji, inscenizacji lub plakatu cyfrowego.

Utworzymy teraz pięć 5-osobowych zespołów. Każdy otrzyma temat badawczy. Proszę wszystkich członków grupy o zaangażowanie w realizację zadania. Przydzielcie każdej osobie rolę, którą będzie pełniła w zespole. Do wyboru są następujące:

- 1) **Lider** (koordynator projektu) – planuje etapy pracy, rozdziela zadania, czuwa nad harmonogramem i kontaktem z nauczycielem.
- 2) **Badacz** (analityk źródeł) – wyszukuje i ocenia źródła, przygotowuje notatki i bibliografię.
- 3) **Projektant** (twórca prezentacji) – odpowiada za opracowanie graficzne i multimedialne efektu końcowego.
- 4) **Ekspert merytoryczny** (interpretator) – opracowuje wnioski, łączy fakty, formułuje spójną narrację.
- 5) **Rzecznik grupy** (prezenter) – przygotowuje wystąpienie ustne i reprezentuje grupę podczas prezentacji.

Każdy zespół ma swoją nazwę, która widnieje na karcie pracy. Na karcie pracy również wpisane są zadania i polecenia, które należy wykonać. Pod koniec zajęć każdy zespół zaprezentuje efekty swojej pracy”.

4. WebQuest *Dziedzictwo kulturowe Śląska Opolskiego* – ujęcie naukowe

Projekt edukacyjny został podzielony na zadania pięciu zespołów badawczych, z których każdy analizuje inny aspekt dziedzictwa kulturowego Śląska Opolskiego. Zakres zadań obejmuje zarówno studia historyczne i kulturowe, jak i analizę materiałów ikonograficznych, tekstowych oraz muzycznych. Wszystkie grupy pracują z wykorzystaniem metod właściwych humanistyce cyfrowej, w tym krytycznej analizy źródeł, syntezy wiedzy oraz tworzenia materiałów multimedialnych.

Zespół I – Strażnicy Historii: Historia regionu i Pałac w Mosznej

Zespół pierwszy koncentruje się na rekonstrukcji procesu dziejowego Śląska Opolskiego od średniowiecza do XX wieku. Obejmuje to identyfikację kluczowych etapów rozwoju regionu, zmian politycznych oraz przeobrażeń społeczno-kulturowych. Szczególne miejsce zajmuje w tej syntezie historia Pałacu w Mosznej – jednego z najbardziej rozpoznawalnych obiektów architektonicznych w regionie. Badacze analizują jego styl architektoniczny, zmieniające się funkcje użytkowe, dzieje rodów właścicielskich oraz towarzyszące budowli legendy i narracje mityczne.

Praca obejmuje również pozyskanie materiałów ikonograficznych, takich jak fotografie, ryciny czy historyczne plany. Na tej podstawie zespół formułuje pytanie problemowe dotyczące symbolicznej roli zamku: „Jak Pałac w Mosznej stał się symbolem tajemniczości regionu?”.

Wyniki badań zostaną przedstawione w postaci prezentacji multimedialnej bądź cyfrowej mapy historycznej, wzbogaconej o legendy i opisy wydarzeń.

Zespół II – Poszukiwacze legend: Dziedzictwo narracyjne regionu

Grupa druga zajmuje się analizą literatury ludowej, ze szczególnym uwzględnieniem legend funkcjonujących w różnych częściach Śląska Opolskiego. Przedmiotem badań są co najmniej trzy opowieści, m.in. legenda o Karolinie z Gogolina, historie związane z księżną Ofką czy podanie o Kamiennym Lwie. Badacze dokonują streszczeń tekstów oraz ich analizy literaturoznawczej, koncentrując się na symbolice fabuły, bohaterach oraz motywach aksjologicznych.

Zespół identyfikuje wspólne motywy charakterystyczne dla narracji regionalnych – takie jak konflikt dobra ze złem, silna tożsamość lokalna, przywiązanie do ziemi przodków czy heroizacja postaci.

Punktem kulminacyjnym badań jest odpowiedź na pytanie badawcze: „Jakie wartości i postawy mieszkańców regionu utrwalają te opowieści?”. Wyniki mogą przybrać formę inscenizacji, słuchowiska, krótkiego filmu bądź prezentacji wzbogaconej o ilustracje.

Zespół III – Muzyczni Odkrywczy: Pieśni i muzyka ludowa Śląska Opolskiego

Trzecia grupa prowadzi analizę pieśni ludowych charakterystycznych dla regionu, takich jak *Poszła Karolinka do Gogolina* czy *Szła dziewczeczka do lasa*. Badanie obejmuje zarówno analizę tekstologiczną i muzykologiczną, jak i kontekst wykonawczy: sytuacje obrzędowe, świąteczne, rodzinne oraz społeczne, w których dana pieśń była tradycyjnie wykonywana.

Częścią pracy jest również pozyskanie nagrań archiwalnych lub współczesnych interpretacji, co umożliwi porównanie wariantów melodycznych i stylistycznych. Zespół formułuje odpowiedź na pytanie: „W jaki sposób muzyka ludowa utrwała tożsamość kulturową Śląska Opolskiego?”.

Efekt końcowym jest interpretacja wokalna lub instrumentalna pieśni wraz z komentarzem badawczym – w formie nagrania, filmu albo minikoncertu.

Grupa IV – Kronikarze Zwyczajów: Tradycje, obrzędy i rytuały

Czwarty zespół bada obyczajowość i rytuały charakterystyczne dla społeczności Śląska Opolskiego. Analizie podlegają m.in. Wodzenie Niedźwiedzia, Babski Comber czy Dożynki Opolskie.

Zadaniem badaczy jest zebranie zarówno ikonografii, jak i opisów pochodzących ze źródeł muzealnych, zapisów etnograficznych czy lokalnych przekazów rodzinnych.

Zespół wyjaśnia społeczne i kulturowe funkcje analizowanych zwyczajów, w tym ich rolę w integracji wspólnoty, podtrzymywaniu pamięci zbiorowej i kształtowaniu tożsamości regionalnej.

Rezultatem prac jest odpowiedź na pytanie: „W jaki sposób dawne obrzędy wpływają na poczucie wspólnoty mieszkańców dziś?”. Wyniki badań mają zostać przedstawione w formie cyfrowej wystawy lub interaktywnej infografiki.

Grupa V – Smaki Śląska: Dziedzictwo kulinarne regionu

Piąty zespół zajmuje się analizą kuchni regionalnej jako istotnego elementu niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wybrane zostały trzy charakterystyczne potrawy, m.in. kluski śląskie, rolada, kołocz śląski czy makówki. Badacze wyszukują przepisy oraz opisy związanych z nimi tradycji, analizują funkcje potraw w życiu codziennym i odświętnym, a także określają ich znaczenie symboliczne w kulturze regionalnej.

Na podstawie zebranego materiału zespół opracowuje mini-przewodnik kulinarny, zawierający fotografie, opisy oraz ciekawostki związane z genezą potraw.

Efektom badań jest odpowiedź na pytanie: „Co kuchnia regionalna mówi o historii i wielokulturowości Śląska Opolskiego?”. Przewodnik może przybrać formę plakatu, e-broszury, prezentacji lub filmu kulinarnego.

5. Podsumowanie

Podsumowanie i zakończenie w pracy dydaktycznej, naukowej czy projektowej jest momentem scalenia efektów pracy grup w spójną narrację. Na tym etapie następuje zamknięcie wątków, uporządkowaniem refleksji i pokazanie sensu całego wysiłku. Tak jak po rozmowie warto dojść do zgody, tak po pracy warto osiągnąć zrozumienie i spokój poznawczy.

W aspekcie metodycznym szczególnie wartościowe okazuje się połączenie edukacji regionalnej z narzędziami cyfrowymi. Warto rozbudować omówiony projekt o komponent terenowy (np. wizytę w muzeum lub wywiad z mieszkańcami), aby połączyć przestrzeń cyfrową z doświadczeniem bezpośrednim.

Zastosowanie metody WebQuestu potwierdza jej skuteczność w rozwijaniu samodzielności poznawczej i motywacji wewnętrznej uczniów. Uczniowie chętnie angażują się w poszukiwanie informacji, a praca w małych zespołach sprzyjała integracji i współpracy. Wysoki poziom kreatywności w prezentacjach końcowych dowodzi, że uczniowie nie tylko przyswoili wiedzę o regionie, ale i potrafili ją twórczo przetworzyć.

Zauważalne było także zwiększenie świadomości tożsamości lokalnej – młodzi badacze zaczęli dostrzegać wartość kulturową i historyczną swojej małej ojczyzny. Nie tylko odkryli bogactwo historii, tradycji i kultury swojego regionu, ale również nauczyli się współpracy, krytycznego myślenia i odpowiedzialności za wspólne dzieło. Każdy z nich dołożył swoją cegiełkę do większej całości – obrazu małej ojczyzny, która, choć znana, wciąż potrafi zaskakiwać i inspirować.

Takie zakończenie to nie koniec nauki, lecz początek – rozbudzenie ciekawości. Dla uczestników WebQuestu odkrywanie tajemnic Śląska Opolskiego dopiero się zaczyna.

Bibliografia

- Archiwum Śląskiej Kultury Muzycznej, Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego w Katowicach: <https://am.katowice.pl/informacje/archiwum-slaskiej-kultury-muzycznej-62> [dostęp: 09.11.2025].
- Arystoteles, (1983), *Metafizyka (łac. Meta physica)*, tłum. pol., Warszawa: PWN.
- Berlyne, D.E. (1960), *Conflict, Arousal, and Curiosity*, Nowy Jork: McGraw-Hill.
- Comber (zwyczaj), Wikipedia: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Comber_\(zwyczaj\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Comber_(zwyczaj)) [dostęp: 09.11.2025].
- Czapliński M., (2002), *Historia Śląska*, Wrocław: Ossolineum.
- Eliade M., (1996), *Sacrum i profanum. O istocie religijności*, Warszawa: PIW.
- Historia prawdziwa o Karolinie i Karliczku, Opolskie dziouchy*: <https://opolskiedziouchy.pl/historia-prawdziwa-o-karolinie-i-karliczku> [dostęp: 09.11.2025].
- Kamienny lew z Pokoju, Polska tradycja*: <https://www.polskatradycja.pl/legendy/slaskie/kamienny-lew-z-pokoju.html> [dostęp: 09.11.2025].
- Klus-Stańska D., (2010), *Paradygmaty współczesnej dydaktyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Moszna Zamek: <https://mosznazamek.pl/historia-zamku/> [dostęp: 09.11.2025].
- Śląska Biblioteka Cyfrowa, <https://sbc.org.pl/dlibra> [dostęp: 09.11.2025].
- Targowski A., (2021), *Kompetencje cyfrowe w edukacji: perspektywy i wyzwania*, Lublin: Wydawnictwo Naukowe UMCS.
- Wodzenie Niedźwiedzia w Kępie. Tradycja integruje mieszkańców*, YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=Kfx3XgdLgdo> [dostęp: 09.11.2025].
- 5 najciekawszych legend o Opolu, Opole z Sercem*: <https://www.opolezsercem.pl/2018/07/5-najciekawszych-legend-o-opolu.html> [dostęp: 09.11.2025].

Hanna Franczak: nauczycielka nauczania początkowego, polonistka, mediator sądowy, specjalistka w zakresie kompetencji miękkich, skutecznego porozumiewania się i nowoczesnych technologii w edukacji. Autorka projektów edukacyjnych, programów nauczania i artykułów metodycznych (specjalizuje się w wykorzystaniu WebQuestów, technologii informatycznych w edukacji, metod aktywizujących w nauczaniu wczesnoszkolnym, mediacji).

Katarzyna Pawluk

GAWĘDA O LUDZIACH ZE ŚLĄSKA OPOLSKIEGO NA KARTACH ZAPISANA¹ – PROPOZYCJA WARSZTATÓW

¹ Pośpiech J., (1988), *O pobycie Stanisława Wasylewskiego na Śląsku Opolskim w 1935 r.*, „Kwartalnik Opolski”, nr 3–4, s. 79.

Niewielki region, jakim jest Śląsk Opolski – Opolszczyzna, ma wiele do zaoferowania, jego bogata wielokulturowość i długa nieprosta historia mogą odkryć ciekawe fakty, obiekty, zwyczaje czy obrzędy niespotykane w pozostałej części kraju.

Za punkt wyjścia do poznania kultury i ludzi Śląska Opolskiego może nam posłużyć książka Stanisława Wasylewskiego *Na Śląsku Opolskim*, wydana w 1937 roku². Monografia, która ma już 88 lat, pomoże zwrócić uwagę na ważne dla tego regionu zdarzenia historyczne i ułatwi porównanie dzisiejszego dnia z już dawno minionym na tych ziemiach.

Na początek spotkania zapraszamy uczniów do odczytania pierwszego kodu QR i uzupełnienia zaadresowanego do nich listu. To sposób na atrakcyjne zapoznanie uczniów z celami i planem zajęć. Wykorzystana zostanie tu strona, na której do rozwiązania będą jeszcze inne zadania³.

1. Baza wiedzy o Opolszczyźnie

Pisarz Stanisław Wasylewski na początku lat 30. XX wieku trzykrotnie odwiedził Śląsk Opolski. Mieszkał wówczas w Poznaniu, ale problemy Śląska nie były mu obce. Odbił wiele podróży reporterskich do „najcichszego” i „najmniej się rozgłaszającego” Śląska, tzw. białego, czy biało-zielonego Opolskiego. Na Opolszczyźnie był gościem Centrali Związków Polaków w Niemczech. Opiekunami pisarza byli zaś działacze I Dzielnicy Związku, która mieściła się w Opolu. Z nimi to jeździł po regionie, od nich otrzymywał materiały i dokumenty, nie stronił też od baczego obserwowania i licznych rozmów z autochtonami. Atutem publikacji, która zrodziła się po tych podróżach, bez wątpienia jest również imponująca liczba 354 zdjęć, które są znakomitym uzupełnieniem tekstu.

² Wasylewski S., (1937), *Na Śląsku Opolskim*, Katowice, Warszawa: Nasza Księgarnia.

³ [LearningApps](https://learningapps.org): <https://learningapps.org> [dostęp: 05.12.2025].

„Jeździ się po Opolszczyźnie wszerek i wzdłuż, wśród setki drewnianych kościółków, pośród baśni i pieśni ożywionej – jak po starobliwym rezerwacie mowy, obyczajów, temperamentu. I ogląda się w najczulszym zadziwieniu ten kresowy południowo-zachodni spłacheć macierzysty, zamieszkały w tak przeważnej większości przez autochtonów-Polaków⁴ – tak pisał Stanisław Wasylewski we wstępie wspomnianej książki.

Za uzupełnienie przybliżające specyfikę Opolszczyzny mogą nam posłużyć liczne materiały dostępne na stronie Federacji Bibliotek Cyfrowych (FBC)⁵. Odnotować można tam ponad 100 tysięcy różnych dokumentów. Jednym z nich jest książka *Śląsk Opolski* Stanisława Kudlickiego z 1946 roku, w której przeczytamy: „najcenniejszy i najbogatszy jest Śląsk Opolski. Najcenniejszy, ponieważ ziemia ta zamieszkała jest przez milion ludności polskiej, która mimo 600-letniej przynależności do obcych organizmów państwowych i bezprzykładnej, dwieście lat trwającej, akcji germanizacyjnej rządu pruskiego, zachowała nie tylko wiarę, język i obyczaje polskie, ale posiada ponadto pełną świadomość narodową⁶. Te informacje możemy zweryfikować we wcześniejszych i późniejszych publikacjach na temat Opolszczyzny.

2. Na Śląsku Opolskim Stanisława Wasylewskiego – kopalnia pomysłów na zajęcia z młodzieżą

Każdy z 33 esejów zamieszczonych w publikacji Stanisława Wasylewskiego można potraktować jako odrębny temat lekcji, który połączy religię, historię, literaturę czy folklor ziemi śląskiej. Tematy mogą się przenikać. Mogą także np. stanowić bazę do analizy dzisiejszej wielokulturowości regionu.

Jednym z poruszonych na zajęciach tematów może być piękna tradycja architektury ludowej i drewnianych kościółków na Śląsku Opolskim, przedstawiona w eseju *84 kościółków drewnianych* wspomnianego autora. Jak pisał: „Wzruszający jest kult, jakim wieś otacza te stare pomniki swej twórczości. Szanowane są jak relikwie”⁷.

Na szczególną uwagę zasługuje kościół odpustowy pod wezwaniem Św. Anny w Oleśnie. Autor – zauważony oryginalnością budowy – przybliży nam historię tego obiektu i opowiada o mistrzu Marcynie Snopku z Gliwic, odpowiedzialnym za jego niepowtarzalność. Przekazane

⁴ Wasylewski S., (1937), *Na Śląsku Opolskim*, Katowice, Warszawa: Nasza Księgarnia, s. VIII–IX.

⁵ *Śląsk Opolski*, Federacja Bibliotek Cyfrowych: <https://fbc.pionier.net.pl/results?action=AdvancedSearchAction&type=-3&p=0&val1=q:%C5%9A%C4%85sk%20Opolski> [dostęp: 13.10.2025].

⁶ Kudlicki S., (1946), *Śląsk Opolski*, Warszawa: Światowy Związek Polaków z Zagranicy.

⁷ Wasylewski S., (1987), *Na Śląsku Opolskim*, Opole: Wydawnictwo Instytut Śląski, s. 201.

informacje o tym wyjątkowym kościółku w eseju możemy uzupełnić i odnieść do współczesności. Na stronie Zabytek.pl⁸ zapoznamy się ze spisana historią i obejrzymy film ukazujący dzieje tego wyjątkowego obiektu, który w grudniu 2018 roku – rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej – został uznany za pomnik historii.

Stanisław Wasylewski podkreśla w kilku esejach, jak ważnymi sprawami na tych ziemiach były posługiwanie się językiem polskim i przywiązanie do polskości. Jednak my zwrócimy uwagę na tekst zatytułowany *Klasztory walczą*, w którym autor – nie po raz pierwszy – pisze o klasztorze w Czarnowasach. Autor książki *Klasztor i kobieta*⁹ już w roku 1921 w „Słowie Polskim” wspominał o buncie panien, zakonnice z tego klasztoru, który dotyczył właśnie języka polskiego¹⁰. W eseju powraca do tematu i mocniej się nad nim pochyla, ukazując historię klasztorów na tych ziemiach.

Tekst kończy dość nietypowo, wspominając inne zdarzenia związane z Czarnowasami, w których nadal znajduje się klasztor: „Olśnił mnie ten dźwięk przypomnienia Jana Kasprowicza, który wszak w Opolu do gimnazjum chodził i wyleciał zeń za głośne mówienie po polsku. A do Czarnowasów, wiadomo, robił częste wycieczki. Więc nie od wspomnienia tej właśnie »harendy« poszła potem nazwa siedziby jego pod Tatrami?”¹¹.

Miejscowość, kiedyś usytuowana za Opolem, dzisiaj stanowi część tego miasta. Dzięki Federacji Bibliotek Cyfrowych (FBC) można przyjrzeć się prospektowi klasztoru z 1751 roku, a dzięki Opolskiej Bibliotece Cyfrowej (OBC)¹² – obejrzeć pocztówkę z 1907 roku, ukazującą Czarnowasy: zamek, sierociniec w klasztorze norbertanek i willę Gabriel¹³. Z zamieszczonego w wirtualnych bibliotekach rewersu karty dowiemy się również, do kogo była adresowana.

Warto przy tej okazji wspomnieć, że słowo „pocztówka” do popularnego obiegu weszło po konkursie na tę formę wymiany korespondencji, a słowo zaproponował nie kto inny, jak Henryk Sienkiewicz. Możemy również przyjrzeć się obiektom na pocztówce i przeanalizować, czy istnieją jeszcze dzisiaj – w jakim są stanie, na jakiej ulicy się mieszczą, te, które przetrwały, lub gdzie stały te, których już nie ma. To także pomysł na krótką wycieczkę lub grę terenową, a wszystko z myślą o poszerzeniu wiedzy o lokalnej ojczyźnie.

⁸ *Olesno – kościół odpustowy pw. św. Anny*, [Zabytek.pl](https://zabytek.pl/pl/obiekty/olesno-kosciol-odpustowy-pw-sw-anny-2): <https://zabytek.pl/pl/obiekty/olesno-kosciol-odpustowy-pw-sw-anny-2> [dostęp: 13.10.2025].

⁹ Wasylewski S., (1957), *Klasztor i kobieta*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.

¹⁰ Wasylewski S., (1921), *Wszędzie!...*, „Słowo Polskie”, nr 131.

¹¹ Tenże, (1987), *Na Śląsku Opolskim – reprint*, Opole: Wydawnictwo Instytut Śląski, s. 87.

¹² *Opolska Biblioteka Cyfrowa*: <https://obc.opole.pl/dlibra> [dostęp: 10.10.2025].

¹³ *Czarnowasy: zamek, sierociniec, Villa Gabriel*, *Opolska Biblioteka Cyfrowa*: <https://obc.opole.pl/dlibra/publication/4974/edition/4015/content> [dostęp: 13.10.2025].

Jak sugeruje nazwa kolejnego eseju Stanisława Wasylewskiego, uczniowie pochylić się będą nad lokalnymi obrzędami, których wiele na Śląsku. Niektóre z nich nie są znane w pozostałej części kraju. Esej *Marzanna i inne obrzędy*¹⁴ skupia się głównie na tradycjach dorocznych i weselnych. Najbardziej rozpowszechnionym zwyczajem okresu zimowo-wiosennego, jak zauważa autor eseju, jest swoistego rodzaju fenomen marzanny. Dowiadujemy się, jak wyglądały przygotowywana, w jakich regionach Śląska Opolskiego towarzyszyła temu przyśpiewka. Wszystko to możemy odnieść do dzisiejszych obchodów pożegnania zimy.

Eseista przytacza również krótkie opisy uroczystości – gaika, palenia żuru, żniwnioka. Przedstawia również najbardziej popularny taniec na tym terenie, jakim jest trojak. Przebogata obrzędowość, z czasem nieco zapomniana, na opolskich wsiach na nowo budzi się do życia, Pogrzeb basa, babski comber, wodzenie niedźwiedzia – to tylko niektóre z popularnych zwyczajów.

Przy prezentacji tego rozdziału książki można wykorzystać dwie zabawy – gry, które sprawdzają znajomość lokalnych obrzędów i je tłumaczą. Pierwsze zadanie przygotowane jest na wspomnianej platformie – dostępne po zeskanowaniu kolejnego kodu QR. Druga zabawa nie wykorzystuje nowych technologii. Polega na łączeniu przygotowanych wcześniej kart w pary – do nazwy trzeba dobrać odpowiedni opis z drugiej karty. Niezrozumiałe (pozostawione bez pary) obrzędy można dodatkowo wyjaśnić, korzystając m.in. ze współczesnej literatury znawców i badaczy folkloru śląskiego. (Jerzy Pośpiech – *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*¹⁵; Dorota Simonides – *Najpiękniejsze zwyczaje i obrzędy górnośląskie*¹⁶ czy tejże – *Od kolebki do grobu*¹⁷; *Tradycyjne zwyczaje i obrzędy śląskie* – oprac. Teresa Smolińska¹⁸). Możemy również wspólnie odszukać przykładowe zdjęcia z obrzędowych zabaw czy filmiki ukazujące śląskie tradycje w internecie.

W swojej książce Stanisław Wasylewski nie wspomina o historii opolskiej kroszonki, która obecnie przeżywa swój renesans i wpisuje się w krajobraz opolskiego folkloru. Tu z pomocą przychodzi dostępna w internecie publikacja *Kolorowanka opolska*¹⁹, w której – oprócz podstawowych wiadomości o zdobieniu jaj – dowiedzieć się możemy, że i kolor kroszonki miał ogromne znaczenie. Obdarowany mężczyzna – duży czy mały – poznawał przekaz panny bez słów. Obok krótkich informacji o hafcie śląskim czy „nowej tradycji”, jaką jest zdobienie porcelany opolskim

¹⁴ Wasylewski S., (1987), *Na Śląsku Opolskim*, Opole: Wydawnictwo Instytut Śląski, s. 162–172.

¹⁵ Pośpiech J., (1987), *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*, Opole: Wydawnictwo Instytut Śląski.

¹⁶ Simonides D. (1995), *Najpiękniejsze zwyczaje i obrzędy górnośląskie*, Katowice: Wojewódzka Biblioteka Publiczna.

¹⁷ Tejże, (1988), *Od kolebki do grobu*, Opole: Wydawnictwo Instytut Śląski.

¹⁸ Smolińska T. (oprac.), (2003), *Tradycyjne zwyczaje i obrzędy śląskie*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

¹⁹ *Kolorowana opolska*: <https://share.google/qWBd5ULPTNHJZzRRe> [dostęp: 05.12.2025].

wzorem, mamy kilkanaście stron do pokolorowania. Praca i zabawa z książką rozwija sprawność manualną, relaksuje i jednocześnie przybliża detale wzoru oraz znaczenie używanych kolorów wykorzystywanych w zdobieniu opolskiej ceramiki. Nie tylko ceramiki, wzór bowiem przeniknął na koszulki, zeszyty, chusty. Staje się znakiem rozpoznawczym między innymi dzięki pracy i zaangażowaniu młodych Opolanek z Fundacji Opolskie Dziouchy²⁰.

Ostatni wybrany esej przedstawia sylwetkę nietuzinkowej osoby. „O rok starszy od Mickiewicza, a zmarły w dwa miesiące po wybuchu powstania styczniowego, ogarnął Józef Lompa całą epokę swym życiem, a dla Śląska stanowi też epokę”²¹. Ten urodzony w Oleśnie pionier oświaty ludowej, samouk, autor podręczników nie miał łatwego życia. Wasylewski – zaintrygowany osobą Lompy – w eseju, jak i w jednym z artykułów z 1947 roku²² podnosi problem jego nazwiska. „Uważał się za lampę, której światło ma rozproszyć mroki uświadczenia polskiego w ludzie śląskim, która »nie zmożła choć skąpo oleju jej dodawano« (Widział w swym nazwisku błędne »a« pochylone podobnie, jak w postaciach Gorzołka lub Poloczek. Tymczasem wyraz Lompa pochodzi raczej, zdaniem lingwistów, od »lumpa« = zuchwalec, utracjusz)”²³.

Zaangażowanie Lompy w ogłaszanie praktycznych podręczników nie tylko dla dzieci, zainteresowanie przeszłością Śląska, zbieranie legend i podań miało ogromny wpływ na budowanie tożsamości i rozwój folklorystyki. Jak zauważa autor monografii, Lompę bolała nierówność zainteresowań i krzywda, jaką nieświadomie (już wówczas w połowie XIX wieku) czyniła ludność polska, interesując się tylko wybranymi regionami Śląska²⁴.

Józef Lompa był także poetą i z wierszem jego autorstwa związane jest kolejne zadanie dla uczniów, które polegać będzie na ułożeniu wersów utworu w kolejności. Fragment wiersza *Pytania i odpowiedzi*²⁵ w jego pierwotnej formie, pisany dawnym językiem, dla ułatwienia dostępny będzie na stronie biblioteki cyfrowej Polona.

Prezentowana książka kończy się wymownym zdaniem: „Śląsko Opolskie! Ludkowie złości! Trzym się, nie zapom!” które jest dowodem na zaangażowanie się Stanisława Wasylewskiego w sprawę autochtonów. Książka w czasach jej pierwszej publikacji nie odniosła wielkiego

²⁰ Fundacja, *Opolskie Dziouchy*: <https://opolskiedziouchy.pl/fundacja> [dostęp: 20.10.2025].

²¹ Wasylewski S., *Na Śląsku Opolskim...*, s. 109.

²² Szafraniec T., (1947), *Lampa czy lump?*, „Słowo Polskie. Bezpartyjny Dziennik Ziemi Zachodnich”, nr 243, s. 3, *Śląska Biblioteka Cyfrowa*: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/edition/791968> [dostęp: 15.10.2025].

²³ Wasylewski S., (1987), *Na Śląsku Opolskim...*, s. 109.

²⁴ Tamże, s. 113

²⁵ Lompa J., (1841), *Zbiór wierszy*. Z. 1., Opole: E. Raabe, *Polona*: <https://polona.pl/item-view/3638587e-7126-4d41-94c0-f18f10doc42f?> [dostęp: 20.10.2025].

rozgłosu, niemniej jednak po II wojnie światowej i osiedleniu się w Opolu jej autor wrócił do niej. Już w pierwszej połowie 1947 roku rozpoczął prace nad jej uzupełnieniem. Zmieniona wersja eseistyczno-reporterska książki miała jeszcze lepiej służyć umacnianiu polskości ziem śląskich. Autor dodał wiele i sporo poprawił – wziął bowiem do serca wcześniejsze krytyczne głosy, poszukiwał kontaktów z bohaterami przedwojennej edycji.

Niestety, do publikacji nowego *Na Śląsku Opolskim* nie doszło. Tajemnicze zaginięcie złożonego do druku maszynopisu – efektu tytanicznej pracy – do dziś nie jest wyjaśniane. Dopiero po 50. latach, w 1987 roku, ukazało się drugie wydanie książki – w odświeżonej wersji z 1937 roku, wykonane w tej samej Drukarni Narodowej w Krakowie. Ukazało się dzięki staraniom Instytutu Śląskiego w Opolu²⁶. Sam Stanisław Wasylewski pośmiertnie został odznaczony Medalem Rodła²⁷.

3. Jak odnieść wiedzę historyczną o regionie do współczesności

Aby odnieść książkę Stanisława Wasylewskiego i jego stosunek do Ślązaków i Śląska Opolskiego do czasów współczesnych, ale też tuż powojennych – warto odnieść się do publikacji Andrzeja Brożka *Po pięćdziesięciu latach. Wokół Stanisława Wasylewskiego i jego „Na Śląsku Opolskim”*, wydanej w 1995 roku²⁸.

Uzupełnieniem warsztatu zajęć, które mogą stać się początkiem zainteresowań regionem i dziedzictwem kulturowym oraz folklorem, mogą być również inne publikacje – dostosowane do wieku i możliwości percepcyjnych odbiorcy.

Najmłodszych może zainteresować książka powstała w ramach zadania *Kwiaty mojej mamy – o wzorze opolskim*²⁹, przygotowana przez Miejską Bibliotekę Publiczną w Opolu. W niewielkiej publikacji tajniki sztuki malowania opolskim wzorem porcelany przybliżają Magdalena Schatt-Skotak (tekst) oraz Ewa Sumlińska (ilustracje). Dla starszych uczniów, ale i dla dorosłych, chcących poznać opolskie tradycje, znakomitą pozycją będzie dostępna na stronie internetowej

²⁶ Pośpiech J., (1988), *O pobycie Stanisława Wasylewskiego na Śląsku Opolskim w 1935 r.*, „Kwartalnik Opolski”, nr 3–4, s. 79.

²⁷ Kossakowska-Karosz K., (1990), *Uroczysta promocja reedycji „Na Śląsku Opolskim” Stanisława Wasylewskiego*, „Studia Śląskie”, t. 48, s. 262–263.

²⁸ Brożek A., (1995), *Po pięćdziesięciu latach. Wokół Stanisława Wasylewskiego o jego „Na Śląsku Opolskim”*, Opole: Instytut Śląski.

²⁹ Schatt-Skotak M. (tekst), Sumlińska E. (il.), (2024), *Kwiaty mojej mamy: o opolskiej porcelanie*, Opole: Miejska Biblioteka Publiczna w Opolu.

publikacja *Tożsamość kulturowa skarbem Kaszub i Opola – Kolorowanka opolska*³⁰, która oprócz tekstu ma również wzory do kolorowania, stając się tym samym świetnym materiałem do relaksacji czy pracy nad dbałością o detal. *Kraina tradycją malowana. Ludowy kwiat przeobrażony w nieuchwytny kształt*³¹ to kolejna folkowa kolorowanka, przy której można się na chwilę zatrzymać i wyciszyć.

Jeszcze jeden materiał dostępny w internecie – *Opolskie w oczach Dziecka*³². Niewielka książka, która zaprasza do zwiedzenia najpopularniejszych miejsc Opolszczyzny. „Kotkowa książeczka” jest publikacją dla młodego odbiorcy pobudzając jego kreatywność i chęć nauki przez zabawę.

Dla starszych uczniów pomocny może być *Leksykon mitów, symboli i bohaterów Górnego Śląska XIX–XX wieku*³³, wydany tradycyjnie, ale i dostępny w internecie – na stronie Instytutu Śląskiego w Opolu. Publikacja jest znakomitym źródłem informacji o ludziach i zdarzeniach Śląska Opolskiego. Dzięki niej możemy na przykład dowiedzieć się, że osoba o dość egzotycznym nazwisku – Emin Pasza – urodziła się w Opolu.

Zaproszenie do przygotowania wirtualnej książki na stronie StoryJumper³⁴, będzie niecodziennym sposobem podsumowania projektu *Serce Polski – Śląsk Opolski*.

Bibliografia

- Author a brighter future*, StoryJumper: <https://www.storyjumper.com/> [dostęp: 05.12.2025].
- Brożek A., (1995), *Po pięćdziesięciu latach. Wokół Stanisława Wasylewskiego i jego „Na Śląsku Opolskim”*, Opole: Instytut Śląski.
- Czarnowąsy, *Opolska Biblioteka Cyfrowa*: <https://obc.opole.pl/dlibra/publication/4974/edition/4015/content> [dostęp: 13.10.2025].
- Fundacja, *Opolskie Dziouchy*: <https://opolskiedziouchy.pl/fundacja/> [dostęp: 20.10.2025].
- Kolorowana opolska*, <https://share.google/qWBd5ULPTNHjZzRRe> [dostęp: 05.12.2025].
- Kossakowska-Karosz K., (1990), *Uroczysta promocja reedycji „Na Śląsku Opolskim” Stanisława Wasylewskiego*, „Studia Śląskie”, t. 48.

³⁰ *Tożsamość kulturowa skarbem Kaszub i Opolan. Kolorowanka opolska*: <https://share.google/BH8im4iYVJGMf5enj> [dostęp: 20.10.2025].

³¹ Piłat E.M., Koźba S., (2018), *Kraina tradycją malowana: ludowy kwiat przeobrażony w nieuchwytny kształt*, Krapkowice: Stowarzyszenie Kraina św. Anny, materiał z zasobów Śląskiej Biblioteki Cyfrowej: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/edition/479673> [dostęp: 06.12.2025]

³² *Opolskie w oczach Dziecka*, ROPS Opole: <https://rops-opole.pl/wp-content/uploads/publikacje/Kolorowanka%20opolskie%20w%20oczach%20dziecka.pdf> [dostęp: 20.10.2025].

³³ *Leksykon mitów symboli i bohaterów Górnego Śląska XIX–XX wieku*, Instytut Śląski: <https://instytutslaski.pl/leksykon-mitow-symboli-i-bohaterow-gornego-slaska> [dostęp: 20.10.2025]

³⁴ *Author a brighter future*, StoryJumper: https://www.storyjumper.com [dostęp: 05.12.2025].

- Leksykon mitów symboli i bohaterów Górnego Śląska XIX-XX wieku*, Instytut Śląski: <https://instytutslaski.pl/leksykon-mitow-symboli-i-bohaterow-gornego-slaska> [dostęp: 20.10.2025].
- Lompa J., (1841), *Zbiór wierszy*. Z. 1., Opole: E. Raabe, [zasób serwisu Polona](https://polona.pl/item-view/3638587e-7126-4d41-94co-f18f10doc42f): <https://polona.pl/item-view/3638587e-7126-4d41-94co-f18f10doc42f> [dostęp: 20.10.2025].
- Olesno – kościół odpustowy pw. św. Anny*, [Zabytek.pl](https://zabytek.pl/pl/obiekty/olesno-kosciol-odpustowy-pw-sw-anny-2): <https://zabytek.pl/pl/obiekty/olesno-kosciol-odpustowy-pw-sw-anny-2> [dostęp: 13.10.2025].
- Opolska Biblioteka Cyfrowa: <https://obc.opole.pl/dlibra> [dostęp: 10.10.2025].
- Opolskie w oczach dziecka*, Opole: Samorząd Województwa Opolskiego, [ROPS Opole](https://rops-opole.pl/wp-content/uploads/publikacje/Kolorowanka%20opolskie%20ow%20oczach%20dziecka.pdf): <https://rops-opole.pl/wp-content/uploads/publikacje/Kolorowanka%20opolskie%20ow%20oczach%20dziecka.pdf> [dostęp: 20.10.2025].
- Pośpiech J., (1988), *O pobytku Stanisława Wasylewskiego na Śląsku Opolskim w 1935 r.*, „Kwartalnik Opolski”, nr 3–4.
- Pośpiech J., (2001), *Siedem opolskich lat Stanisława Wasylewskiego*, „Kwartalnik Opolski”, nr 1.
- Pośpiech J., (1987), *Zwyczaj i obrzędy doroczne na Śląsku*, Opole: Wydawnictwo Instytut Śląski.
- Schatt-Skotak M. (tekst), Sumlińska E. (il.), (2024), *Kwiaty mojej mamy: o opolskiej porcelanie*, Opole: Miejska Biblioteka Publiczna w Opolu.
- Simonides D. (1995), *Najpiękniejsze zwyczaje i obrzędy górnośląskie*, Katowice: Wojewódzka Biblioteka Publiczna.
- Simonides D., (1988), *Od kolebki do grobu*, Opole: Wydawnictwo Instytut Śląski.
- Smolińska T. (oprac.), (2003), *Tradycyjne zwyczaje i obrzędy śląskie*, Opole: Wydaw. Uniwersytetu Opolskiego
- Szafraniec T., (1947), *Lampa czy lump?*, „Słowo Polskie. Bezpartyjny Dziennik Ziem Zachodnich”, nr 243, s. 3, [Śląska Biblioteka Cyfrowa](https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/edition/791968): <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/edition/791968> [dostęp: 15.10.2025]
- Śląsk Opolski*, [Federacja Bibliotek Cyfrowych](https://fbc.pionier.net.pl/results?action=AdvancedSearchAction&type=-3&p=0&val1=q:%C5%9A%C4%85sk%20Opolski): <https://fbc.pionier.net.pl/results?action=AdvancedSearchAction&type=-3&p=0&val1=q:%C5%9A%C4%85sk%20Opolski> [dostęp: 13.10.2025].
- Tożsamość kulturowa skarbem Kaszub i Opolan*. [Kolorowanka opolska](https://share.google/BH8im4iYVJGMf5enj): <https://share.google/BH8im4iYVJGMf5enj> [dostęp: 20.10.2025].
- Wasylewski S., (1957), *Klasztor i kobieta*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Wasylewski S., (1937), *Na Śląsku Opolskim*, Katowice, Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Wasylewski S., (1987), *Na Śląsku Opolskim*, Opole: Wydawnictwo Instytut Śląski.
- Wasylewski S., (1921), *Wszędzie!...*, „Słowo Polskie”, nr 131.

Zadania

- 1) **List do ucznia** / zadanie z lukami – Uzupełnij tekst.

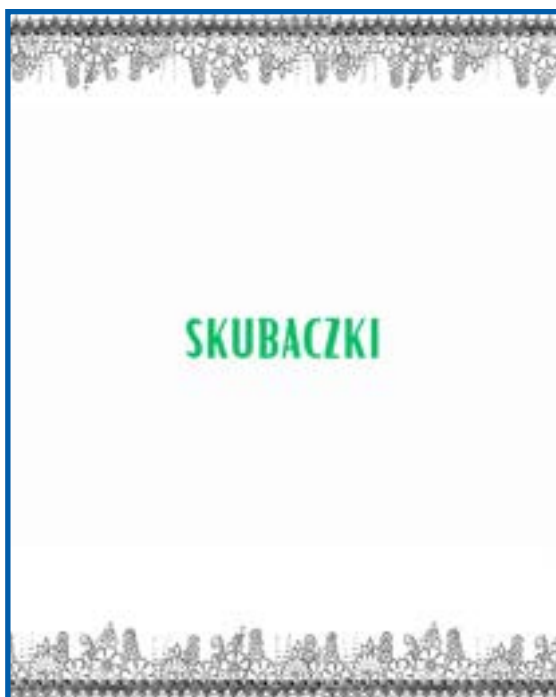
2) **Zwyczaje i obrzędy na naszym regionie** / wykreślanka – Wyszukaj cztery charakterystyczne obrzędy.

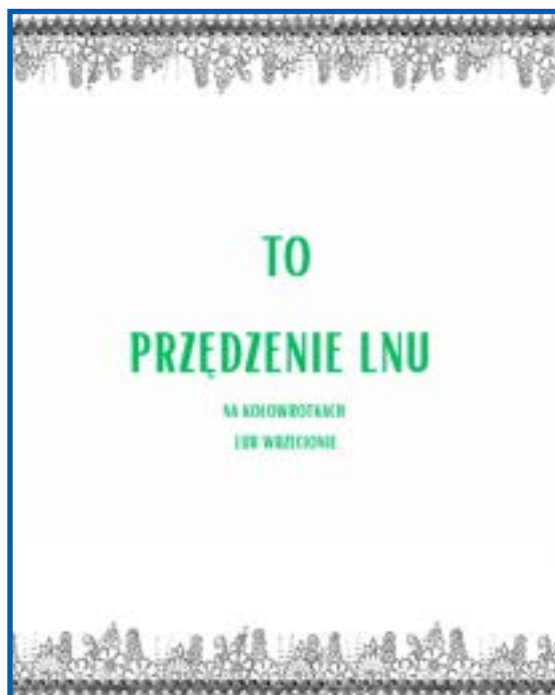
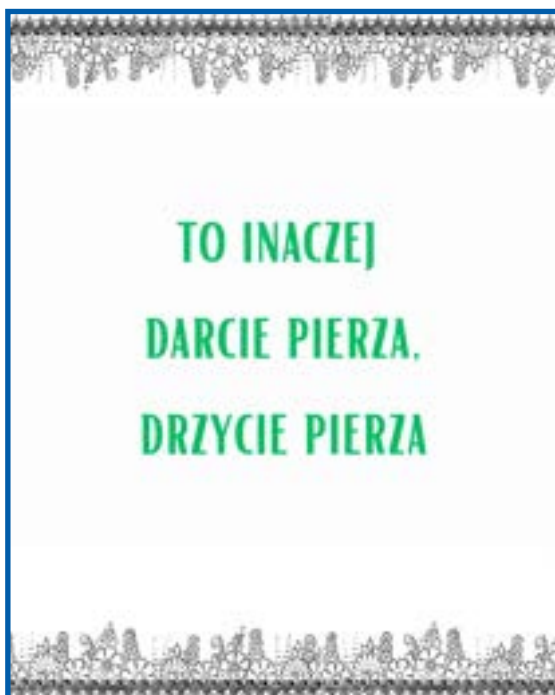

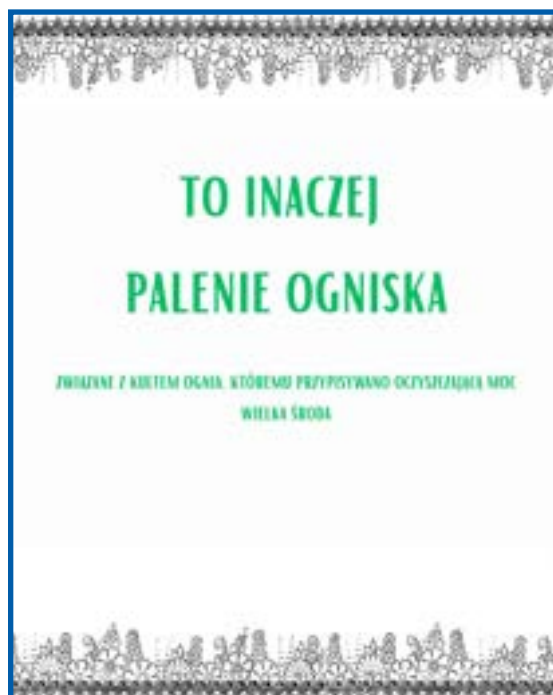
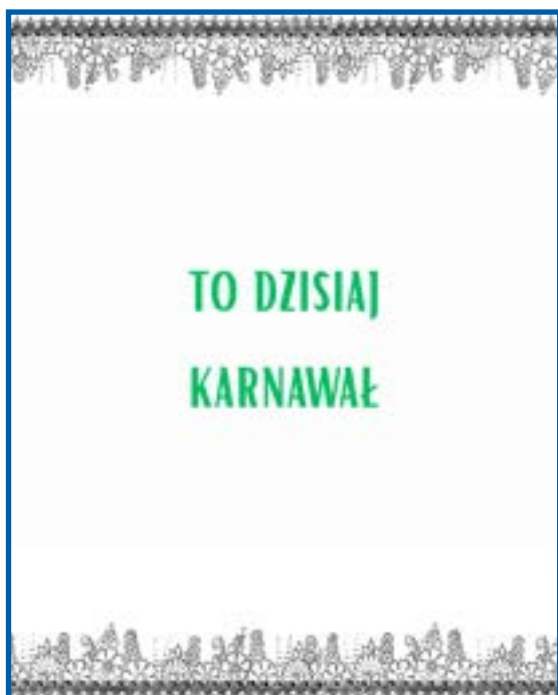
3) **Lompa** / pytania i odpowiedzi (pomoc w serwisie Polona: <https://polona.pl/item-view/3638587e-7126-4d41-94co-f18f10doc42f>, Lopma J., (1841), *Zbiór wierszy*. Z. 1, Opole: drukowano w Drukarni E. Raabe) – Uporządkuj wersy w kolejności.

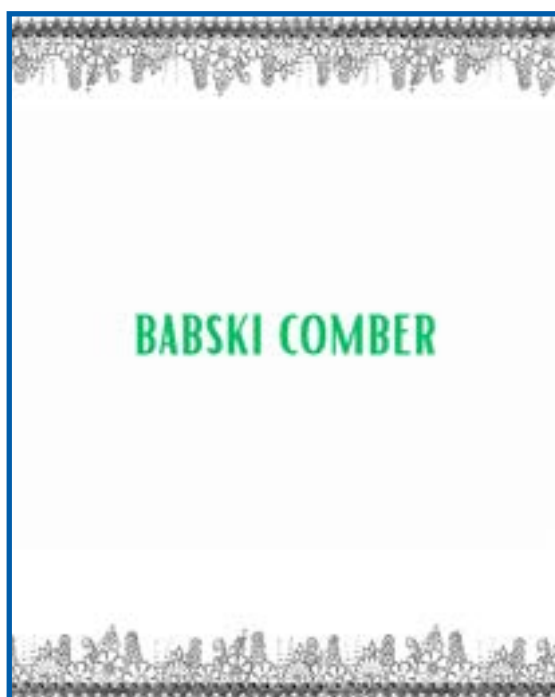
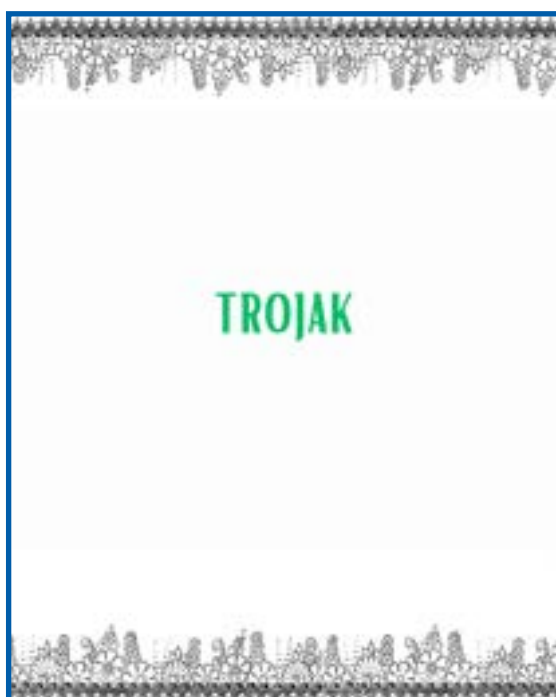
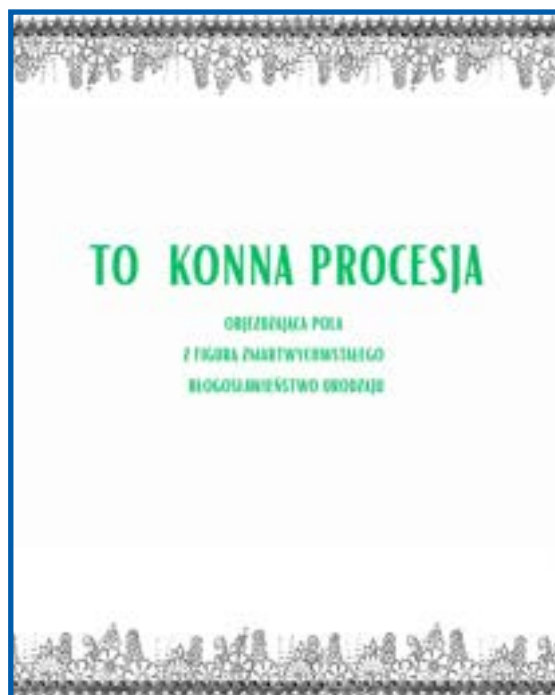
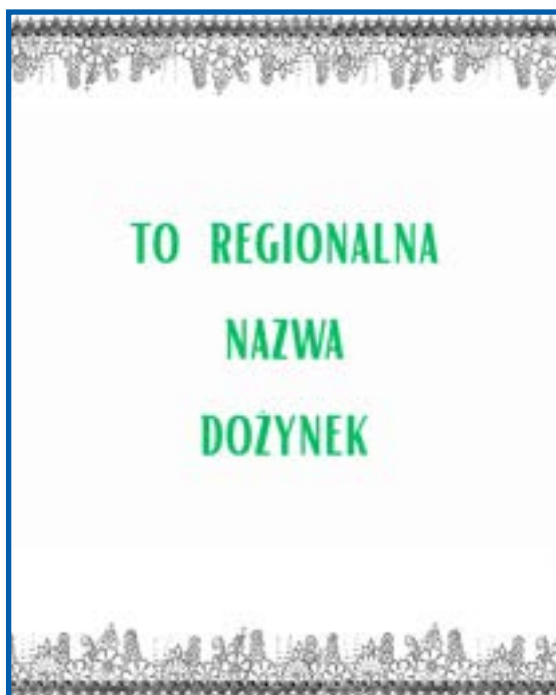

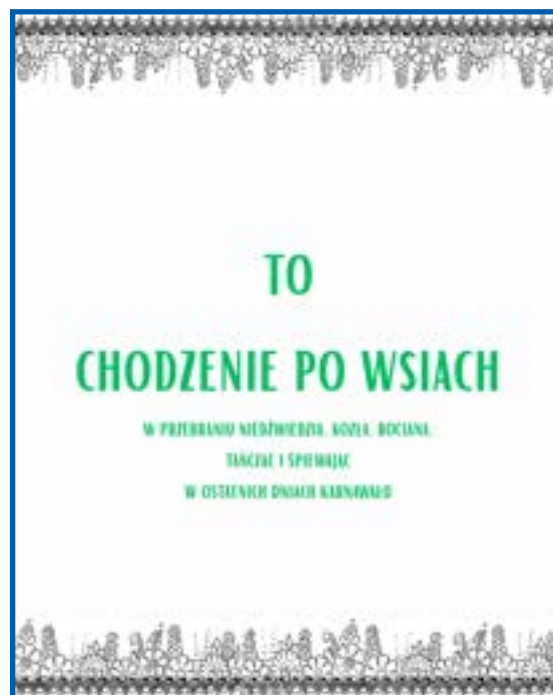
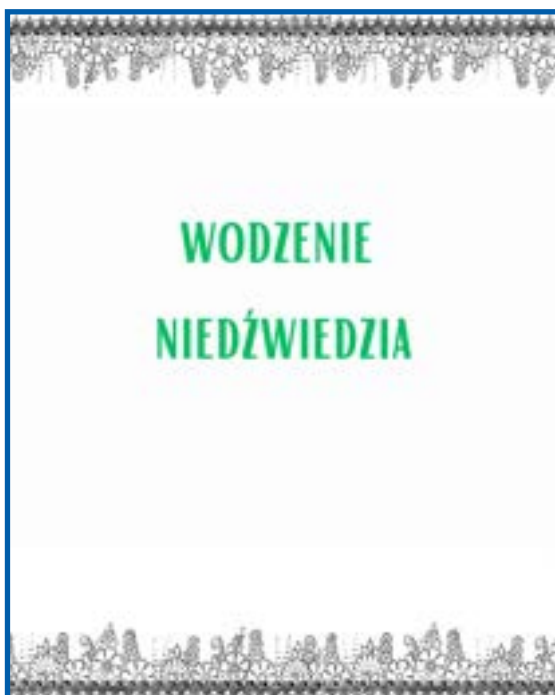
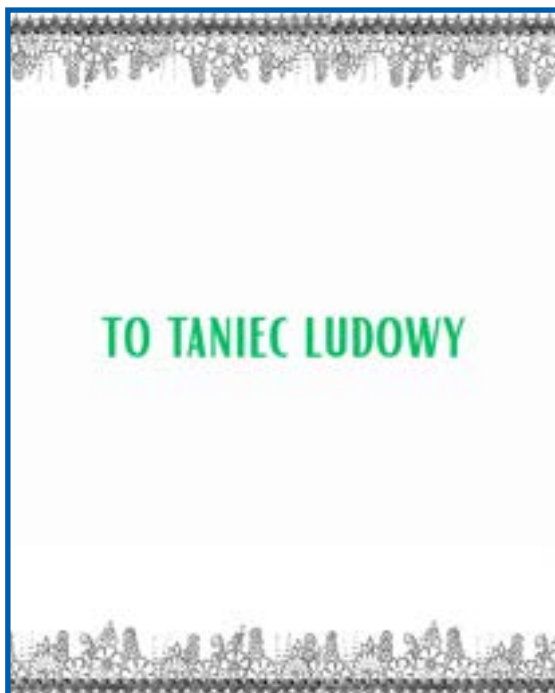
4) **Jaki to obrzęd? Jaki to zwyczaj?** / materiał PDF – Dopasuj opis do obrzędu.

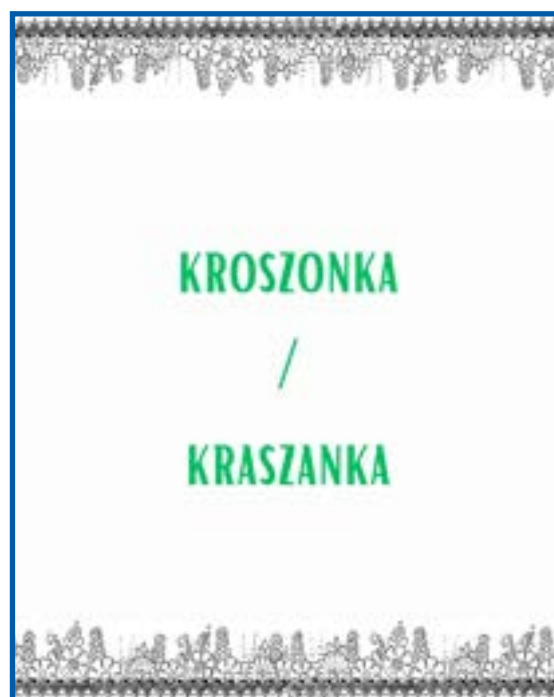
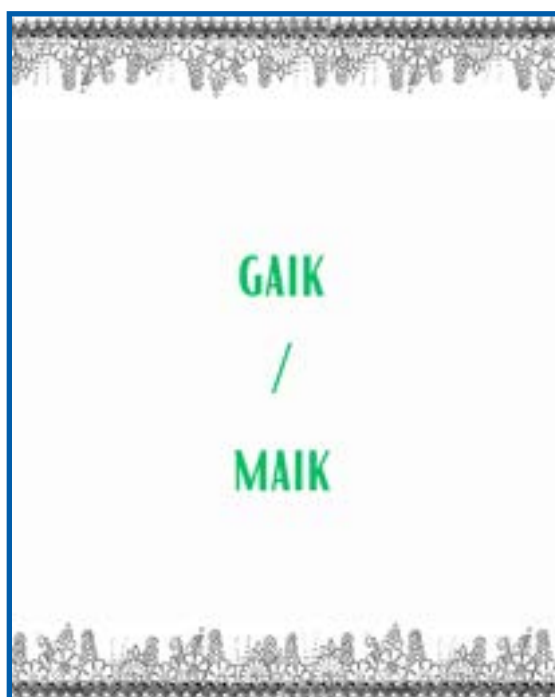
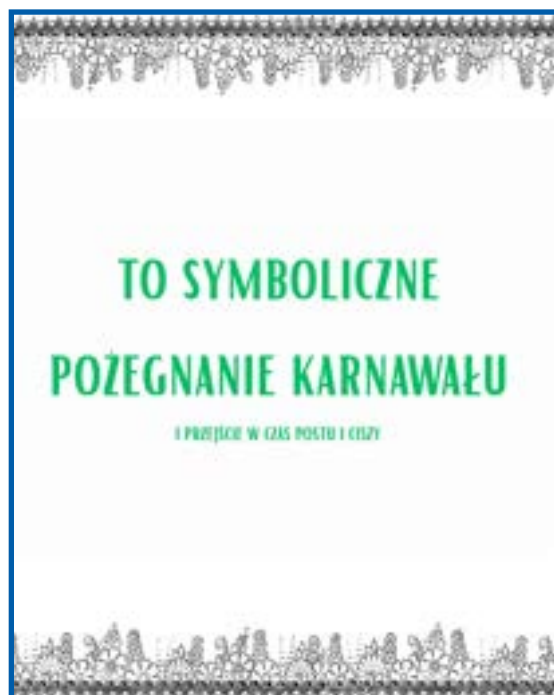
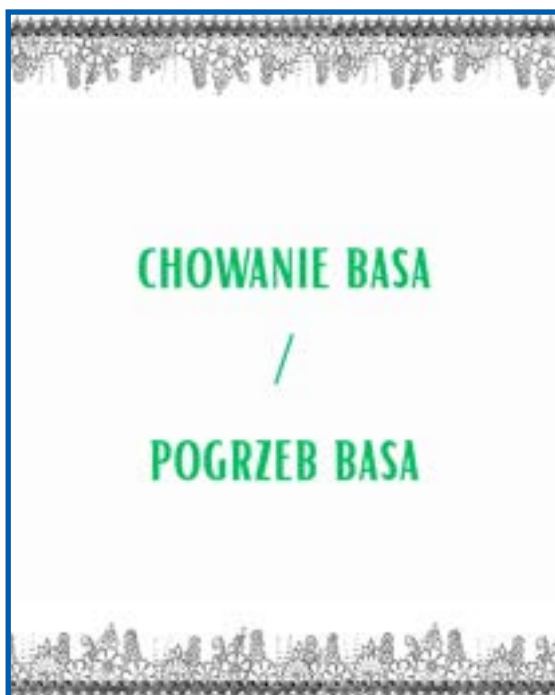

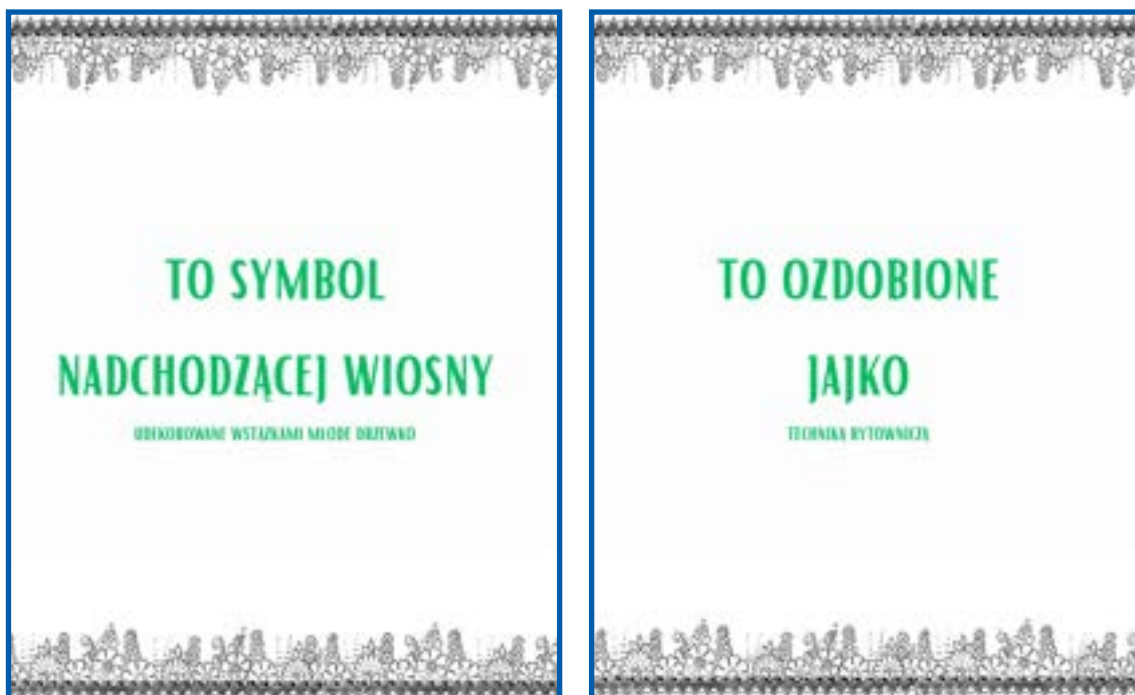

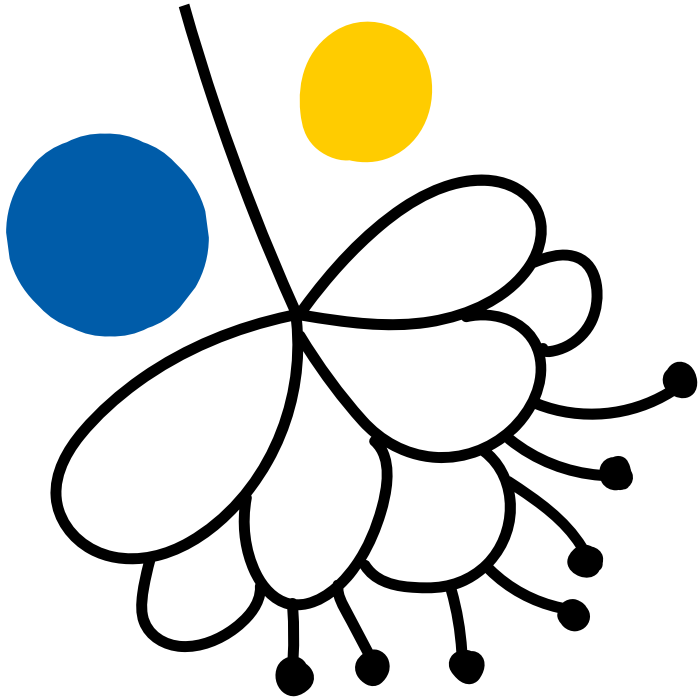

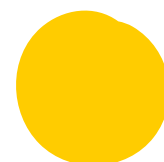

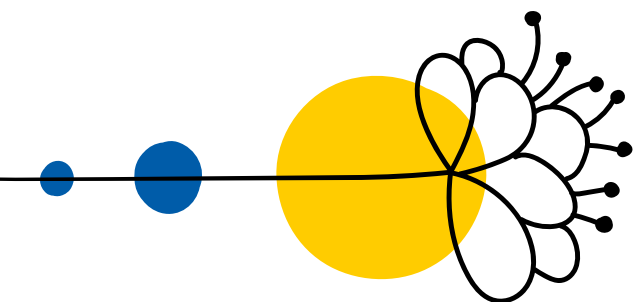
Katarzyna Pawluk: związana z Uniwersytetem Śląskim, przewodnicząca Zarządu Okręgu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w Opolu, starszy kustosz, kierownik Działu Informacji Miejskiej Biblioteki Publicznej w Opolu. Opiekunka i popularyzatorka zbiorów specjalnych, dokumentów życia społecznego dostępnych w zbiorach biblioteki. Popularyzatorka czytelnictwa, otwartych zasobów, bibliotek cyfrowych, korzystania z katalogów online. Kuratorka wystaw tematycznych. Autorka ok. 60 artykułów w prasie fachowej i publikacjach zwartych.

Katarzyna Szawan

PLAKAT W SŁUŻBIE PROPAGANDY. PLEBISCYT NA ŚLĄSKU OPOLSKIM

Zgodnie z postanowieniami traktatu wersalskiego, podpisanego 28 czerwca 1919 roku, decyzję o przynależności Górnego Śląska do Polski bądź Niemiec miał poprzedzić plebiscyt¹. Artykuł 88 traktatu stanowił: „W części Śląska Górnego [...] mieszkańcy zostaną powołani do wypowiedzenia się przez głosowanie, czy życzą sobie przyłączenia do Niemiec, czy też do Polski”². Jak podkreślają historycy plebiscyt przeprowadzony 20 marca 1921 roku był jednym z najważniejszych wydarzeń w dziejach regionu, jego mieszkańcy mieli bowiem możliwość zdecydowania o swojej przynależności państwowej³. Pomimo to do 2017 roku tematyka powstań śląskich i plebiscytu poruszana była dopiero na etapie szkoły ponadgimnazjalnej.

Podstawa programowa kształcenia historycznego z 2009 roku dla szkoły podstawowej pomijała problem kształtowania granic II Rzeczypospolitej Polskiej, zaś ramy chronologiczne edukacji historycznej w gimnazjum kończyły się na roku 1918⁴. Według obecnie obowiązującej podstawy programowej powstania i plebiscyt na Górnym Śląsku stanowią integralną część tematyki poświęconej odrodzeniu państwa polskiego i kształtowaniu się granic II RP.

Stosowny zapis podstawy programowej dla szkoły podstawowej brzmi: „XXVII. Odrodzenie państwa polskiego po I wojnie światowej. Uczeń: [...] 2. przedstawia proces kształtowania się granic (decyzje wersalskie, powstanie wielkopolskie, powstania śląskie, plebiscyty) [...]”⁵, zaś dla

¹ Zob.: Fic M., (2020), *Najbardziej demokratyczna forma wyboru? Uwarunkowania plebiscytu z 20 marca 1921 roku na Górnym Śląsku*, „Echa Przeszłości” XXI/2, s. 253–282; Fic M., (2021), „Jeden z najspokojniejszych dni na Górnym Śląsku”. Plebiscyt z 20 marca 1921 roku, [w:] *Powstania śląskie. Polityka – historia – pamięć*, red. M. Kopczyński, B. Kuświk, Opole–Warszawa: Muzeum Historii Polski w Warszawie, s. 49–69.

² Za: Firich K (opracow.), (1921), *Polskość Górnego Śląska według urzędowych źródeł pruskich, a wyniki plebiscytu*, oprac. Warszawa: Nakładem Centralnego Komitetu Plebiscytowego, s. 26.

³ Gołasz Z., (2011), *Plebiscyt i przedplebiscytowa kampania propagandowa na Górnym Śląsku*, „Mówią Wieki. Magazyn Historyczny”. Wydanie specjalne, nr 1, s. 52.

⁴ Fic M., (2022), *Powstania śląskie i plebiscyt z 20 marca 1921 roku w edukacji historycznej „anno domini” 2022*, [w:] *Powstania śląskie i plebiscyt górnośląski – perspektywa edukacyjna, muzealna i naukowa*, red. K. Kleszcz, K. Szawan, Opole: Instytut Śląski, s. 9–11.

⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r., Dz.U. poz. 996, s. 112–113.

szkoły ponadpodstawowej: „XLI. Walka o odrodzenie państwa polskiego po I wojnie światowej. Uczeń: [...] 3) charakteryzuje proces kształtowania się polskiej granicy z Niemcami, z uwzględnieniem powstania wielkopolskiego, powstań śląskich i plebiscytów [...]”⁶.

1. Plakat – jeden ze środków w walce o głosy

Jak istotnym wydarzeniem dla Górnoszlązaków był plebiscyt, świadczy fakt, że udział w głosowaniu wzięło aż 97,5% uprawnionych⁷. Jednym z czynników, który miał wpływ na tak dużą frekwencję, bez wątpienia była akcja propagandowa prowadzona na szeroką skalę przez obie strony⁸. Po ratyfikacji traktatu wersalskiego na początku 1920 roku Polska i Niemcy utworzyły na obszarze plebiscytowym swoje struktury mające kierować kampanią przedplebiscytową – komisariaty plebiscytowe⁹.

W walce o głosy sięgano po wszystkie możliwe wówczas środki. Największego rozmachu nabrała propaganda rozpowszechniana za pomocą druku. Skala papierowej wojny była tak duża, że „niekiedy na ulicach brodziło się po kostki w strzępach ulotek”¹⁰. Niewątpliwie w propagandzie wizualnej prym wiodły plakaty, przykuwające uwagę odbiorców żywą kolorystyką, ciekawą formą graficzną i symboliczną treścią. Ich twórcami byli wybitni plastycy, nie tylko z Górnego Śląska, ale także z Polski i Niemiec. Najbardziej znane polskie plakaty plebiscytowe były dziełem Stanisława Ligonia (pseud. „Karlik”) i Antoniego Romanowicza¹¹.

Wśród autorów niemieckich plakatów byli tak uznani berlińscy graficy jak Heinrich Zille, Willi Steinert i Paul Halke¹². Jednak jak zauważa Władysław Zieliński „polski plakat plebiscytowy

⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r., Dz.U. poz. 1019, s. 161–162.

⁷ Linek B., (2021), *Plebiscyt z 20 marca 1921 roku*, [w:] *Słownik Powstań Śląskich, t. 3: III powstanie śląskie maj–lipiec 1921*, red. M. Fic, R. Kaczmarek, Katowice: Wydawnictwo naukowe FNCE, s. 209–222.

⁸ Kaczmarek R., (2020), *Niemiecka kampania plebiscytowa*, [w:] *Słownik Powstań Śląskich, t. 2: II powstanie śląskie sierpień 1920*, red. M. Fic, R. Kaczmarek, Katowice: Wydawnictwo naukowe FNCE, s. 112–115; K. Węgrzynek, *Polska kampania plebiscytowa*, [w:] *Słownik Powstań Śląskich, t. 2*, s. 138–145.

⁹ Polski Komisariat Plebiscytowy został powołany 12 lutego 1920 roku. Komisarzem Plebiscytowym był, mianowany przez Józefa Piłsudskiego (20 lutego 1920 roku) Wojciech Korfanty. Siedziba Komisariatu mieściła się w hotelu „Lomnitz” w Bytomiu; Fic M., (2020), *Polski Komisariat Plebiscytowy*, [w:] *Słownik Powstań Śląskich, t. 2*, s. 158–173. Niemiecki Komisariat Plebiscytowy powstał dopiero 4 kwietnia 1920 roku. Na jego czele stanął burmistrz Rozbarku dr Kurt Urbanek. Siedziba Komisariatu mieściła się w katowickim hotelu „Central”; Smolorz R., (2020), *Niemiecki Komisariat Plebiscytowy*, [w:] *Słownik Powstań Śląskich, t. 2*, s. 116–119.

¹⁰ Zieliński W., (1972), *Polska i niemiecka propaganda plebiscytowa na Górnym Śląsku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Ossolineum, s. 106.

¹¹ Krzyk J., (2014), *Wojna papierowa. Powstania śląskie 1919–1921*, Warszawa: Agora, s. 54–56.

¹² Janicki B., (2025), *Wizerunek obecnego w latach 1920–1921 na Górnym Śląsku wojska, policji i formacji paramilitarnych w graficznej satyrze czasopism „Kocynder” i „Pieron”*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, XXVI, s. 98.

przewyższał niemiecki wartościami artystycznymi, a także znajomością realiów śląskich, obyczajowości i mentalności Górnoszlązaków, co podnosiło siłę jego oddziaływania¹³.

2. Tematyka plakatów propagandowych

Tematyka plakatów nawiązywała do określonych argumentów kampanii¹⁴. Obie strony konfliktu odnosiły się przede wszystkim do kwestii gospodarczych, choć rzecz jasna różnił się kontekst.

2.1. Argumenty ekonomiczno-społeczne

Strona polska ukazywała Niemcy jako kraj pokonany w I wojnie światowej, przypominając o konsekwencjach gospodarczych przegranej wojny i olbrzymich kwotach odszkodowań wojennych, jakie Niemcy mieli wypłacić. Zwracano uwagę, że cały ciężar spłaty reparacji spadnie na zwykłych Górnoszlązaków.

Antoni Romanowicz na plakacie *Jeżeli nie chcesz jak bydlę pracować na spłatę długów niemieckich, głosuj za Polską* (ilustracja 1) przedstawił śląskiego robotnika ciągnącego z wielkim wysiłkiem po bezdrożach ciężki wóz pod górę. Wóz jest obciążony ogromnym głazem z napisem „130 miliardów złotych marek odszkodowań wojennych”, a powozi nim niemiecki żołnierz w mundurze z karabinem.

Ilustracja 1. Polska pocztówka propagandowa
Jeżeli nie chcesz jak bydlę pracować na spłatę długów niemieckich, głosuj za Polską

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego w Górze Św. Anny

¹³ Zieliński W., (1982), *Plakaty plebiscytowe*, [w:] *Encyklopedia Powstań Śląskich*, red. F. Hawranek, Opole: Instytut Śląski, s. 393–394.

¹⁴ Tamże.

Na innym plakacie tego autora widzimy orzącego pole rolnika w tradycyjnym stroju śląskim, który wygraża pięścią dwóm mężczyznom uciekającym z walizkami pełnymi pieniędzy (ilustracja 2). Pod ilustracją napis: „O gizdy! To wy ze swoimi milionami uciekacie do Holandji, a my mamy za was płacić długi? Niema głupich! My głosujemy za Polską!”. Rysunek jest aluzją do wydarzenia z końca 1918 roku, kiedy cesarz Wilhelm II abdykował i wyjechał do Holandii. Autor plakatu sugerował, że wraz z cesarzem mieli uciec także wielcy kapitaliści z Górnego Śląska.

Ilustracja 2. Polska pocztówka propagandowa *O gizdy! To wy ze swoimi milionami uciekacie do Holandji, a my mamy za was płacić długi? Niema głupich! My głosujemy za Polską!*

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego w Górze Św. Anny

Z kolei strona niemiecka groziła, że polskie rządy doprowadzą do upadku górnośląskiego przemysłu. Na plakacie *ACHTUNG OBERSCHLESIER WÄHLT DEUTSCH* (ilustracja 3) widzimy czaszkę wyłaniającą się zza czapki z polskim orzełkiem. Czapka zakrywa kominy zakładów przemysłowych, powodując ich wygaszenie.

Ilustracja 3. Niemiecki plakat plebiscytowy *Achtung Oberschlesier wählt deutsch*

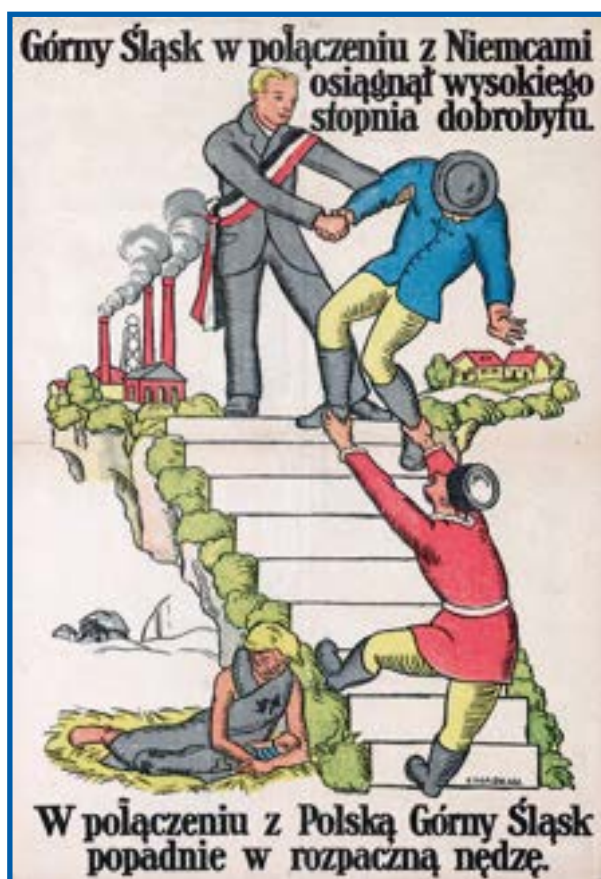

Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

W następstwie zapaści gospodarczej na Górnym Śląsku – jak przekonywali niemieccy propagandziści – miał nadejść koniec dobrobytu, a mieszkańcy regionu mieli popaść w nędzę: „Górny Śląsk w połączeniu z Niemcami osiągnął wysokiego stopnia dobrobytu. W połączeniu z Polską Górny Śląsk popadnie w rozpaczłą nędzę” (ilustracja 4). Szkielet z polskim sztandarem zawieszonym na karku, stanowił wyraźne ostrzeżenie przed tym co miało czekać Górnoszlązaków po przyłączeniu do Polski (ilustracja 5). Napis na plakacie zapowiada: „Schlesier seid auf der Hut! – Der Tod Eures Wohlstandes naht sich” („Ślązacy, bądźcie czujni! – Śmierć waszego dobrobytu się zbliża”). Według niemieckiej propagandy tylko niemiecki Górny Śląsk mógł zapewnić jego mieszkańcom węgiel, pracę i chleb: „NUR EIN DEUTSCHES OBERSCHLESISIEN BRINGT KOHLE, ARBEIT U. BROT” (ilustracja 6).

Ilustracja 4. Niemiecki plakat plebiscytowy Górny Śląsk w połączeniu z Niemcami osiągnął wysokiego stopnia dobrobytu

Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

Ilustracja 5. Niemiecka pocztówka propagandowa Schlesier seid auf der Hut! – Der Tod Eures Wohlstandes naht sich

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego w Górze Św. Anny

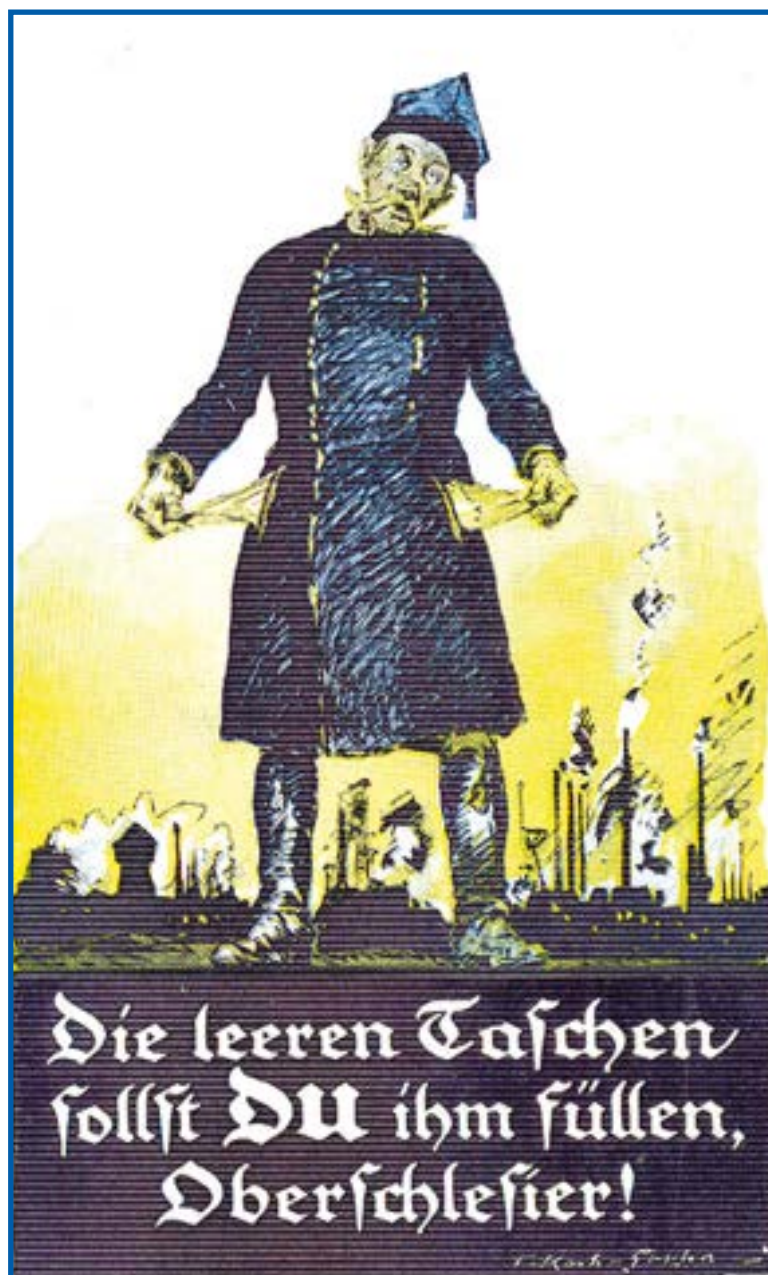
Ilustracja 6. Niemiecka pocztówka propagandowa
Nur ein deutsches Oberschlesien bringt Kohle, Arbeit u. Brot

Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

Niemcy przedstawiali Polskę jako kraj cywilizacyjnie zacofany, pogrążony w skrajnej biedzie i rządzony przez szlachtę, która wskutek rozrzutnego i hulawczego trybu życia ma wiecznie puste kieszenie, a ich napełnienie spadnie na barki Górnoszlązaków: „Die leeren Taschen sollst DU ihm füllen, Oberschlesier!” (ilustracja 7).

Ilustracja 7. Niemiecki plakat plebiscytowy *Die leeren Taschen sollst DU ihm füllen, Oberschlesier!*

Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

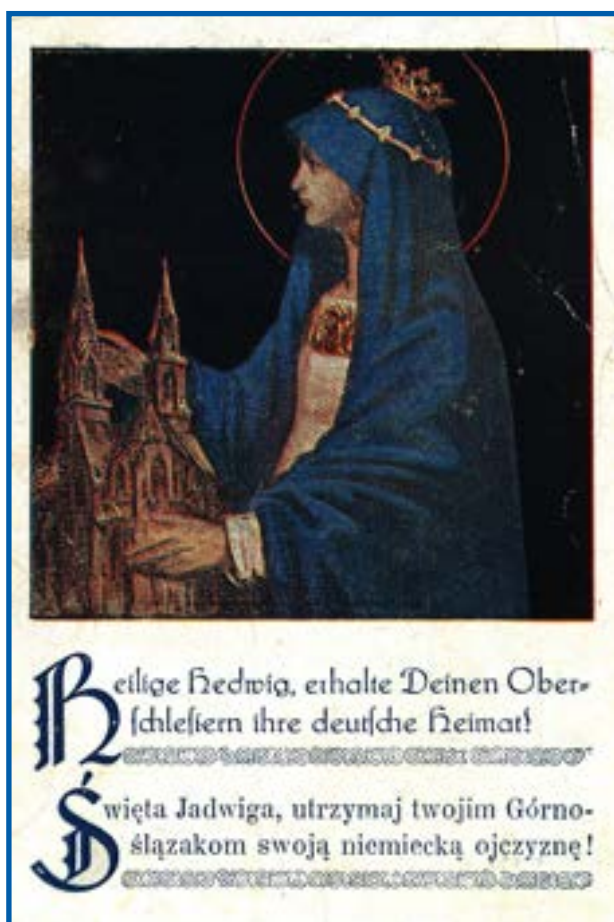
2.2. Odwołania do wiary

Obie strony odwoływały się do wiary Górnślązaków. Polska propaganda podkreślała katolicki charakter państwa, w odróżnieniu od Niemiec – państwa o tradycjach protestanckich. Niemcy wykorzystywali wizerunek św. Jadwigi Śląskiej (ilustracje 8, 9) chcąc pokazać chrześcijańskie związki Śląska z Rzeszą. Z kolei orędowniczką polskiej sprawy była Matka Boska Częstochowska (ilustracja 10).

Ilustracja 8. Niemiecki plakat plebiscytowy z wizerunkiem św. Jadwigi Śląskiej

Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

Ilustracja 9. Pocztówka niemiecka z wizerunkiem św. Jadwigi Śląskiej

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego w Górze Św. Anny

Ilustracja 10. Polski plakat plebiscytowy z wizerunkiem Matki Boskiej Częstochowskiej

Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

2.3. Wizerunek wroga i motywy wolności w polskiej propagandzie plebiscytowej

W polskiej propagandzie Niemiec był ciemnym, wyzyskującym ciężko pracującego górnośląskiego chłopa i robotnika. Na plakacie „Wyzwól się od Twych gnębicieli! Głosuj za Polską!” (ilustracja 11) Antoni Romanowicz ukazał przedstawicieli władzy niemieckiej na Górnym Śląsku, byli to: gruby przemysłowiec w cylindrze, pruski żołnierz w pikielhaubie oraz urzędnik w todzie z teczką. Aby móc cieszyć się wolnością, należało oddać głos za Polską. Alegorią wolności był biały orzeł wzbijający się do lotu (ilustracja 12), śląski robotnik rozrywający łańcuch (ilustracja 13), a czasami anioł. Na plakacie „Ratujmy Górny Śląsk” Jan Świerczyński przedstawił martwego powstańca podtrzymywanego przez dwóch żołnierzy w mundurach Błękitnej Armii gen. Józefa Hallera. Za nimi w tle ukazana jest postać anioła, symbolizująca wolność, którą według autora może przynieść Górnemu Śląskowi jedynie Polska i jej armia (ilustracja 14)¹⁵.

¹⁵ Obraz przedstawiony na plakacie wzorowany jest na fotografii, której oryginał znajduje się w zbiorach Muzeum Czynu Powstańczego w Górze Świętej Anny. Fotografia opublikowana została w 1919 roku w warszawskim „Tygodniku Ilustrowanym” kilka dni po zakończeniu pierwszego powstania śląskiego. Przedstawia ona śmiertelnie ранego mężczyznę – Ignacego Hasse, podtrzymywanego przez dwóch polskich sanitariuszy (ilustracja 15). Ignacy Hasse został zastrzelony przez Grenzschutz (straż graniczną), gdy próbował przekroczyć granicę z Polską.

Ilustracja 11. Polski plakat plebiscytowy
Wyzwól się od Twych gnębicieli!

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego
w Górze Św. Anny

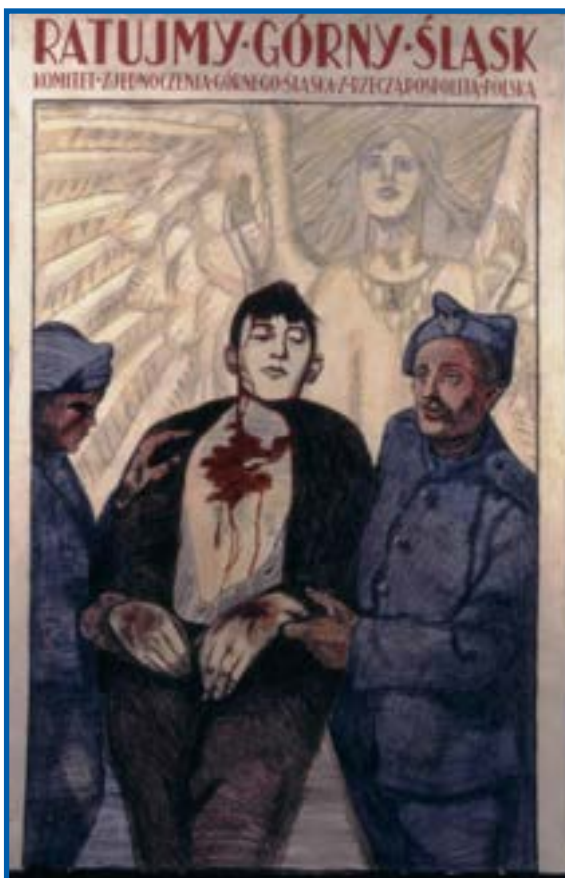

Ilustracja 12. Polski plakat plebiscytowy
Głosuj za Polską a będziesz wolny

Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

Ilustracja 13. Polski plakat plebiscytowy
Tylko z Polską lud śląski rozerwie okowy niewoli

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego
w Górze Św. Anny

Ilustracja 14. Polski plakat plebiscytowy
Ratujmy Górny Śląsk

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego
w Górze Św. Anny

2.4. Wojciech Korfanty celem niemieckich propagandystów

Głównym celem ataków niemieckich propagandystów była osoba polskiego komisarza plebiscytowego – Wojciecha Korfante¹⁶. Korfanty zdecydowanie przewyższał swojego odpowiednika po stronie niemieckiej doświadczeniem politycznym i charyzmą. Jego aktywna i skuteczna agitacja sprawiały, że Niemcy wszelkimi sposobami próbowali go zdyskredytować, przedstawiając jako mordercę, wichrzyciela, który podstępem chce włączyć Górny Śląsk do Polski. Niemcy nazywali Korfante „die blonde bestie” („blond bestia”). Na jednym z plakatów przedstawili go jako diabła pędzącego samochodem: „Fahre Du zur Hölle! Wir bleiben bei Deutschland!” – „Idź do diabła! My pozostaniemy w Niemczech” (ilustracja 16).

Ilustracja 15. Ignacy Hasse zastrzelony przez Grenzschutz po I powstaniu śląskim

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego w Córze Św. Anny

¹⁶ Zob. Janicki B., (2024), *Wizerunek Wojciecha Korfante w plebiscytowej satyrze rysunkowej niemieckiego tygodnika „Pieron” (1920–1921)*, „Przegląd Nauk Historycznych”, r. XXIII, nr 2, s. 253–273.

Ilustracja 16. Niemiecki plakat plebiscytowy *Führe du zur Hölle! Wir bleiben bei Deutschland!*

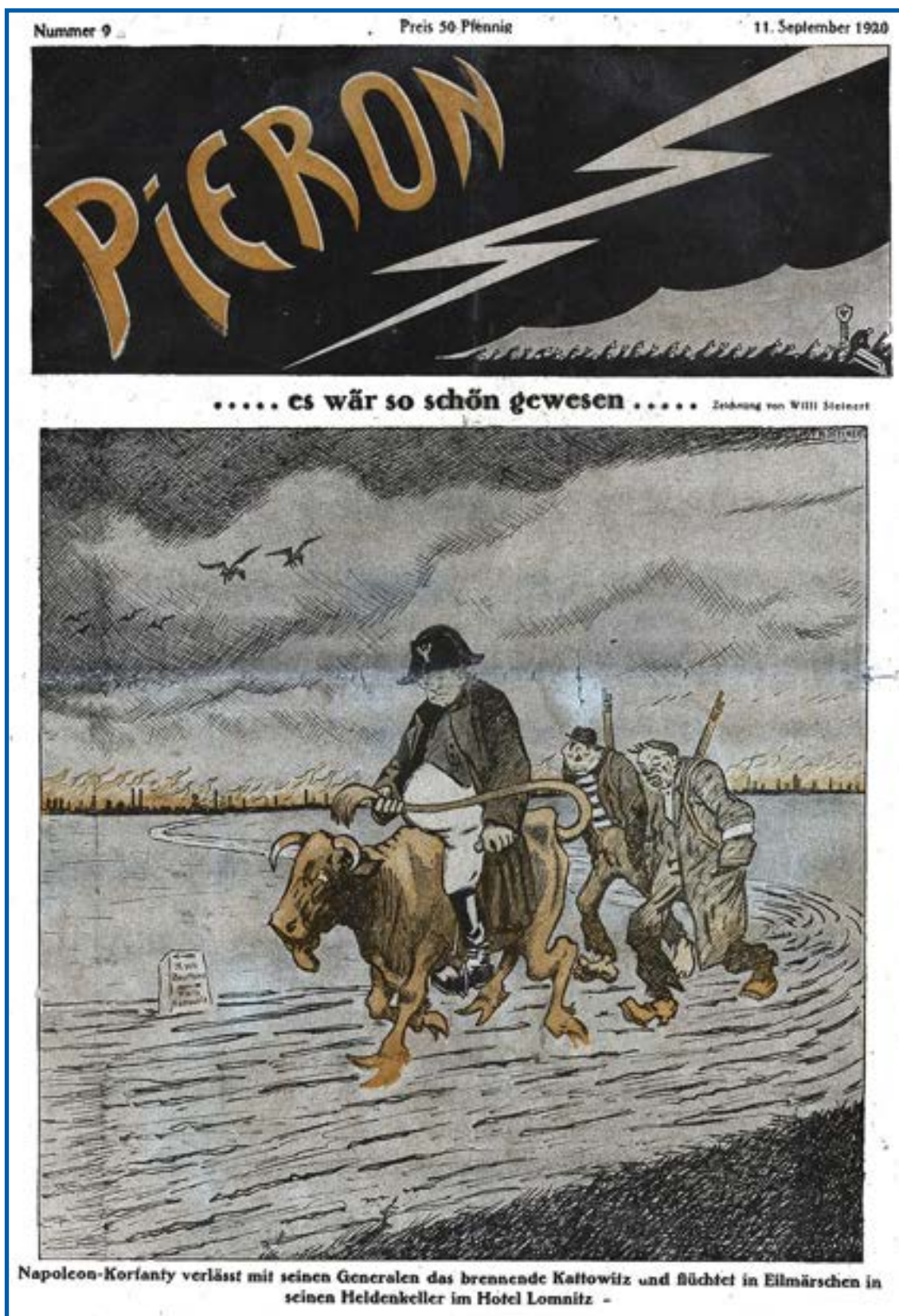
Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

Często Korfanty portretowany był z krową, którą rzekomo obiecał podczas kampanii wszystkim małorolnym chłopom. Na rysunku, który ukazał się 11 września 1920 roku na łamach tygodnika „Pieron”, Korfanty przedstawiony został w charakterystycznym stroju Napoleona Bonaparte, gdy po klęsce II powstania śląskiego ucieka z płonących Katowic. W asyście dwóch bojówkarzy Korfanty jedzie nie konno, ale na krowie właśnie (ilustracja 17)¹⁷. W odpowiedzi Stanisław Ligoń na łamach „Kocyndra” opublikował rysunek, na którym niemiecki komisarz plebiscytowy Kurt Urbanek wyprowadza kozę, aby pokazać jej Górną Śląsk, który ma uratować, ta odpowiada jednak „Zu sp-ä-ä-ä-ä-t” – „Za pózzzzno” (ilustracja 18)¹⁸.

¹⁷ „Pieron” 1920, nr 9.

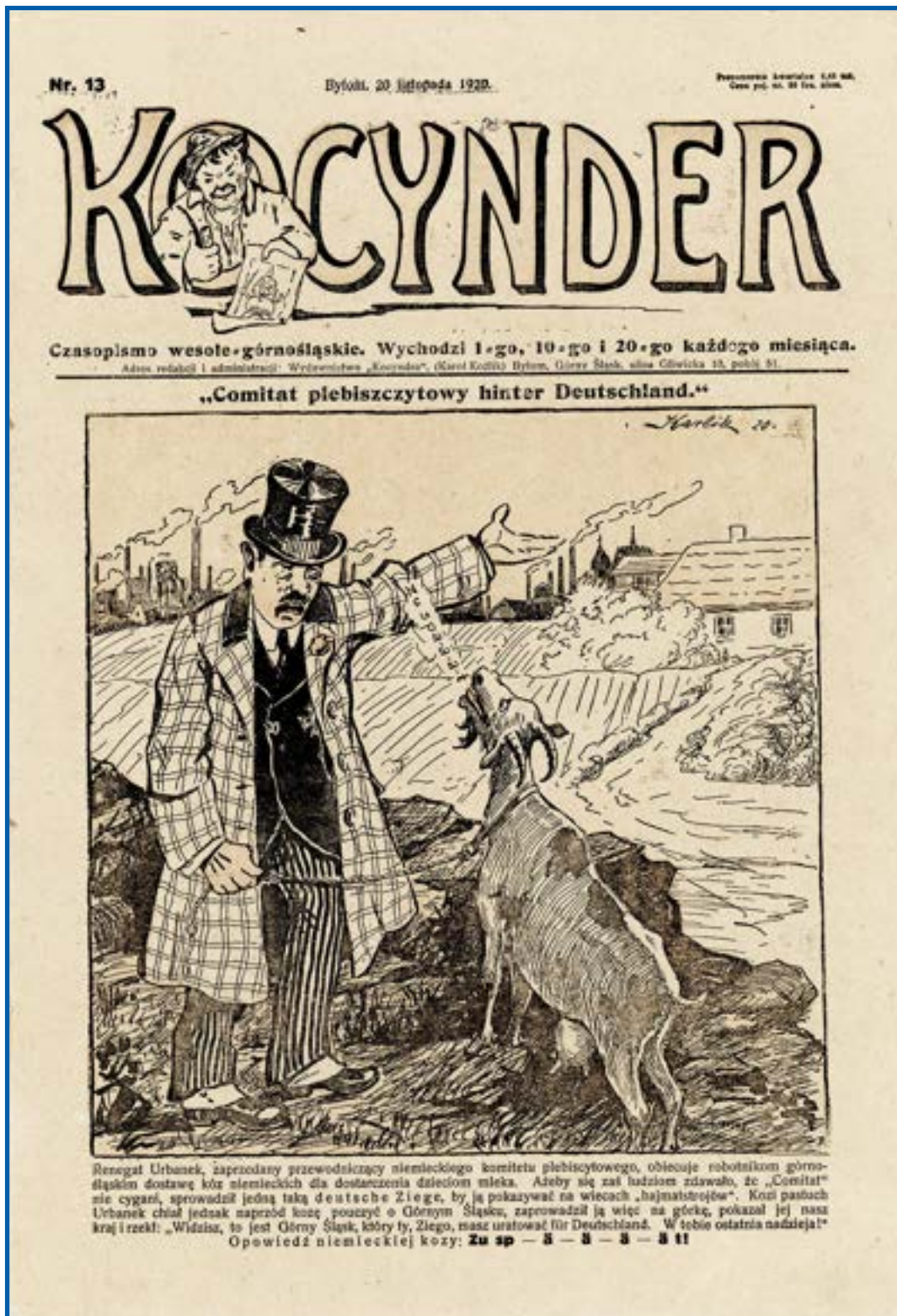
¹⁸ „Kocynder”, 1920, nr 13.

Ilustracja 17. Niemiecki rysunek propagandowy opublikowany na stronie tytułowej czasopisma „Pieron” 11 września 1920 r.

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego w Córze Św. Anny

Ilustracja 18. Rysunek Stanisława Ligonია opublikowany na stronie tytułowej czasopisma „Kocynder” z 20 listopada 1920 r.

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego w Córze Św. Anny

Niemiecka propaganda wykorzystała także sprawę zabójstwa Teofila Kupki, oskarżając polskiego komisarza o jego zlecenie¹⁹. Na jednym z plakatów Niemcy przedstawili Teofila Kupkę jako ducha, który ukazuje się swoim mordercom, wśród których wskazano Wojciecha Korfantego, chociaż nigdy nie udowodniono jego winy (ilustracja 19). Autor plakatu przypomina jednocześnie o innych polskich zbrodniach, poprzez umieszczenie na rysunku dwóch krzyży z nazwami miejscowości Anhalt (pol. Hołdunów), którą powstańcy spalili w sierpniu 1920 roku oraz Josephsthal (pol. Józefka, obecnie część Piekar Śląskich), gdzie znaleziono masowy grób osób zamordowanych przez powstańców.

Ilustracja 19. Niemiecki plakat plebiscytowy odwołujący się do zabójstwa Teofila Kupki

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego w Górze Św. Anny

¹⁹ Teofil Kupka był pracownikiem Polskiego Komisariatu Plebiscytowego, który za otwartą krytykę Wojciecha Korfantego został przez niego zwolniony z pracy. Po czym założył Górnos Śląski Komitet Plebiscytowy i zaczął propagować idee separatystyczne. Nawiązał także współpracę z niemieckim komisarzem plebiscytowym. 20 listopada 1920 roku Kupka został zastrzelony w swoim mieszkaniu przez członka polskiej bojówki; Długajczyk E., (2001), *Wywiad polski na Górnym Śląsku 1919–1922*, Katowice: Muzeum Śląskie, s. 248–252.

2.5. Kwestia autonomii Górnego Śląska

Jednym z kluczowych argumentów w polsko-niemieckiej walce propagandowej były obietnice przyznania Górnemu Śląskowi autonomii złożone przez władze obu krajów. Zarówno Polacy, jak i Niemcy ostrzegali swoich zwolenników przed złudnymi obietnicami samorządności składanymi przez drugą stronę²⁰. Czasami sięgając po bardzo drastyczne środki wyrazu, tak jak Stanisław Ligoń na plakacie *Nur die allerdümmsten Kälber – wählen ihre schlächter selber* (Tylko najgłupsze cielęta wybierają swoich rzeźników), gdzie straszył odbiorców śmiercią jeśli zawierzą niemieckim obietnicom. Popularny „Karlik” przedstawił na rysunku rzeźnika w pikielhaubie na głowie i w zakrwawionym fartuchu, który ostrzy noże zamierzając zabić stojącego przed nim cielaka. W drewnianym żłóbku z napisem „Preuss Autonomie” („Pruska autonomia”) autor umieścił kartki informujące o podatkach i długach państwa niemieckiego (ilustracja 20).

Ilustracja 20. Polska pocztówka propagandowa *Nur die allerdümmsten Kälber*

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego w Córze Św. Anny

²⁰ Janicki B., (2025), *Kwestia śląskiej autonomii w polskiej i niemieckiej satyrze graficznej okresu plebiscytu na Górnym Śląsku*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym”, t. 75 (2), s. 133–164.

2.6. Kwestia wojny polsko-bolszewickiej w niemieckiej propagandzie

Niemiecka propaganda kreowała Polskę jako efemeryczne państwo, uwikłane w wojnę z bolszewicką Rosją. Straszono Górnolązaków, że polskie władze chcą ich wystać na front jako mięso armatnie. Przedstawiony na jednym z plakatów szkielet jeźdźca w czerwonym płaszczu dodatkowo potęgował uczucie grozy (ilustracja 21).

Ilustracja 21. Niemiecki plakat plebiscytowy
„Oberschlesier! Polen braucht Euch als Kanonenfutter!”

Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

2.7. Wyobrażenia animalistyczne

Obie strony sięgały także po wyobrażenia animalistyczne. Polskę symbolizował biały orzeł (ilustracja 22), Niemcy – czarny (ilustracja 23). W niemieckiej propagandzie Polska była groźnym wilkiem polującym na śląskie bogactwa (ilustracje 24, 25) lub wielogłowym smokiem pożerającym węgiel (ilustracja 26). Niemiec z kolei przedstawiany był jako małpopodobny potwór zagrażający polskim dzieciom (ilustracja 27)²¹.

²¹ „Kocynder” 1920, nr 15.

Ilustracja 22. Niemiecki plakat plebiscytowy „Helft ihm!”

Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

Ilustracja 23. Rysunek Antoniego Romanowicza opublikowany na stronie tytułowej polskiego czasopisma wydawanego dla władz i wojsk alianckich na Śląsku

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego w Górze Św. Anny

Ilustracja 24. Niemiecka pocztówka propagandowa *Polski wilk ma zakusy na waszą ojczyznę!*

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego w Górze Św. Anny

Ilustracja 25. Niemiecki plakat plebiscytowy ukazujący polskiego wilka, polującego na śląski przemysł

Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

Ilustracja 26. Niemiecki plakat plebiscytowy przedstawiający Polskę jako wielogłowego smoka, pożerającego śląski węgiel

Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

Ilustracja 27. Rysunek Stanisława Ligonja opublikowany na stronie tytułowej czasopisma „Kocynder” z 10 grudnia 1920 r.

Źródło: zbiory Muzeum Czynu Powstańczego w Córze Św. Anny

Ośmieszano osoby głoszące na stronę przeciwną portretując je jako osła – symbol głupoty. W polskiej wersji osioł przyodziany w mundur dumnie prezentuje przypięty na piersi Żelazny Krzyż i deklaruje „Ich stimme deutsch” – „Głosuję za Niemcami” (ilustracja 28). Drugi osioł, wychudzony z wystającymi żebrami, oświadcza coś odwrotnego: „Ich stimme polnisch” – „Głosuję za Polską” (ilustracja 29). W ten sposób Niemcy chcieli dodatkowo pokazać, że pod polskimi rządami Ślązaków czeka bieda.

Ilustracja 28. Polski plakat plebiscytowy
Ich stimme deutsch

Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

Ilustracja 29. Niemiecki plakat plebiscytowy
Ich stimme polnisch, ze zbiorów Muzeum
Córnośląskiego w Bytomiu

Źródło: Reprodukacja za: *Na rozdrożu... Życie codzienne
Córnoślązaków w okresie powstań śląskich i plebiscytu.*
Katalog wystawy, Bytom 2019, s. 61.

2.8. Stereotypy w służbie propagandy

Niejednokrotnie wykorzystywano stereotypy. Polska satyra przedstawiała Niemca jako pruskiego żołnierza lub Krzyżaka. Na plakacie *Krzyżak leży powalony. Nie dajcie mu wstać* widać trzech mężczyzn – żołnierza z szablą w dłoni i dwóch robotników trzymających młoty, którzy stoją nad leżącym Krzyżakiem (ilustracja 30).

Ilustracja 30. Polski plakat plebiscytowy *Krzyżak leży powalony*

Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

2.9. Kobiety do urn

Obie strony starały się zmobilizować do udziału w plebiscycie kobiety, kierując do nich apele, aby zagłosowały w trosce o przyszłość swoich dzieci, które tylko pod polskimi (lub niemieckimi) rządami będą mogły godnie żyć. Plakat *Matko pamiętaj o mnie. Głosuj za Polską* (ilustracja 31) przedstawiającą małą dziewczynkę w połatanym fartuszkowi można jednocześnie odczytać jako alegorię Śląska – dziecka Polski wołającego o opiekę²².

²² Szczypka-Gwiazda B., (2002), *Perswazja-Propaganda-Władza. Spojrzenie na dzieła polskiego plakatu plebiscytowego na Śląsku*, [w:] *Znak – znaczenie – komunikacja*, red. M. Juda, Katowice: Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach, s. 96.

Ilustracja 31. Polski plakat plebiscytowy *Matko pamiętaj o mnie*

Źródło: zbiory Śląskiej Biblioteki Cyfrowej

3. Podsumowanie

Plakaty plebiscytowe stanowią niezwykle bogaty i różnorodny zbiór, który z powodzeniem może być wykorzystywany w edukacji historycznej. W pełni ukazują złożoność sporu polsko-niemieckiego z lat 1918–1922. Zawarte w nich symbole, odwołania historyczne oraz emocjonalny język przekazu pozwalają lepiej zrozumieć przekazywane przez nauczyciela treści historyczne i ułatwiają ich zapamiętywanie.

Bibliografia

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. poz. 996.

Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, Dz.U. poz. 1019.

Opracowania

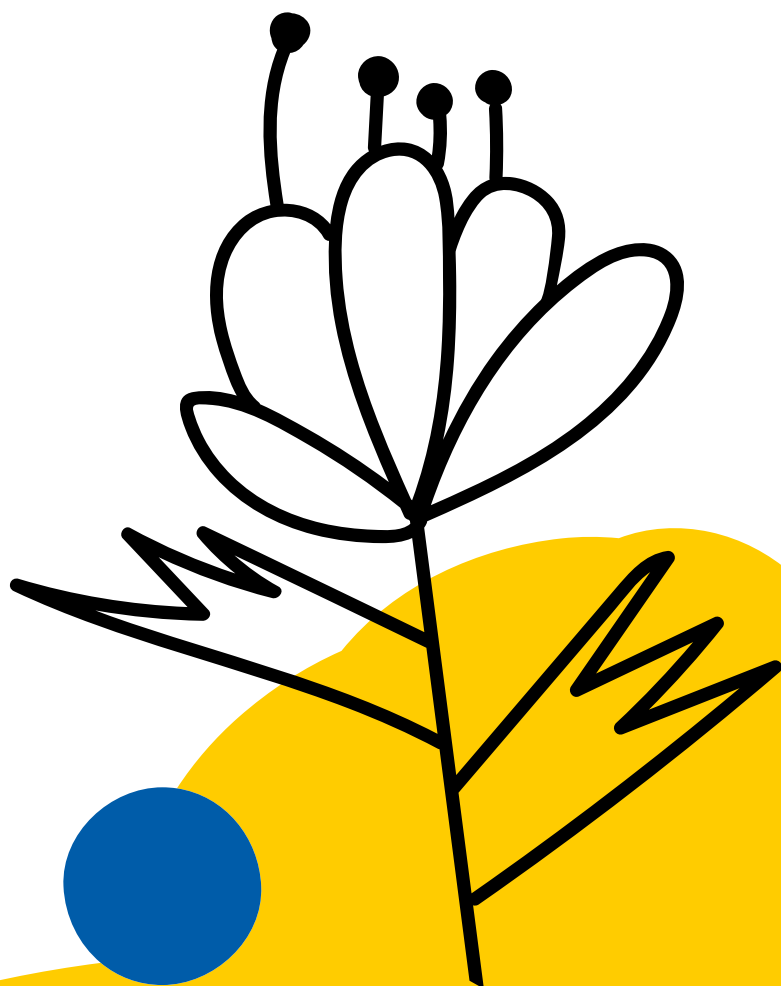
- Długajczyk E., (2001), *Wywiad polski na Górnym Śląsku 1919–1922*, Katowice: Muzeum Śląskie.
- Fic M., (2020), *Najbardziej demokratyczna forma wyboru? Uwarunkowania plebiscytu z 20 marca 1921 roku na Górnym Śląsku*, „Echa Przeszłości” XXI/2, s. 253–282.
- Fic M., (2020), *Polski Komisariat Plebiscytowy*, [w:] *Słownik Powstań Śląskich, t. 2: II powstanie śląskie sierpień 1920*, red. M. Fic, R. Kaczmarek, Katowice: Wydawnictwo Naukowe FNCE.
- Fic M., (2021), „Jeden z najspokojniejszych dni na Górnym Śląsku”. *Plebiscyt z 20 marca 1921 roku*, [w:] *Powstania śląskie. Polityka – historia – pamięć*, red. M. Kopczyński, B. Kuświk, Opole–Warszawa: Muzeum Historii Polski w Warszawie.
- Fic M., (2022), *Powstania śląskie i plebiscyt z 20 marca 1921 roku w edukacji historycznej „anno domini” 2022*, [w:] *Powstania śląskie i plebiscyt górnośląski – perspektywa edukacyjna, muzealna i naukowa*, red. K. Kleszcz, K. Szawan, Opole: Instytut Śląski.
- Firich K. (oprac.), (1921), *Polskość Górnego Śląska według urzędowych źródeł pruskich, a wyniki plebiscytu*, Warszawa: Nakładem Centralnego Komitetu Plebiscytowego.
- Gołasz Z., (2011), *Plebiscyt i przedplebiscytowa kampania propagandowa na Górnym Śląsku*, „Mówią Wieki. Magazyn Historyczny”. Wydanie specjalne, nr 1.
- Janicki B., (2024), *Wizerunek Wojciecha Korfantego w plebiscytowej satyrze rysunkowej niemieckiego tygodnika „Pieron” (1920–1921)*, „Przegląd Nauk Historycznych”, r. XXIII, nr 2.
- Janicki B., (2025), *Kwestia śląskiej autonomii w polskiej i niemieckiej satyrze graficznej okresu plebiscytu na Górnym Śląsku*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym”, t. 75(2).
- Janicki B., *Wizerunek obecnego w latach 1920–1921 na Górnym Śląsku wojska, policji i formacji paramilitarnych w graficznej satyrze czasopism „Kocynder” i „Pieron”*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, XXVI/2025, s. 76–111.
- Kaczmarek R., (2020), *Niemiecka kampania plebiscytowa*, [w:] *Słownik Powstań Śląskich, t. 2: II powstanie śląskie sierpień 1920*, red. M. Fic, R. Kaczmarek, Katowice: Wydawnictwo naukowe FNCE.
- Krzyk J., (2014), *Wojna papierowa. Powstania śląskie 1919–1921*, Warszawa: Agora.
- Linek B., (2021), *Plebiscyt z 20 marca 1921 roku*, [w:] *Słownik Powstań Śląskich, t. 3: III powstanie śląskie maj–lipiec 1921*, red. M. Fic, R. Kaczmarek, Katowice: Wydawnictwo naukowe FNCE.
- Na rozdrożu... Życie codzienne Górnoszlązaków w okresie powstań śląskich i plebiscytu. Katalog wystawy*, Bytom 2019.
- Smolorz R., (2020), *Niemiecki Komisariat Plebiscytowy*, [w:] *Słownik Powstań Śląskich, t. 2: II powstanie śląskie sierpień 1920*, red. M. Fic, R. Kaczmarek, Katowice.
- Szczyпка-Gwiazda B., (2002), *Perswazja – propaganda – władza. Spojrzenie na dzieła polskiego plakatu plebiscytowego na Śląsku*, [w:] *Znak – znaczenie – komunikacja*, red. M. Juda, Katowice: Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach.
- Węgrzynek K., (2020), *Polska kampania plebiscytowa*, [w:] *Słownik Powstań Śląskich, t. 2: II powstanie śląskie sierpień 1920*, red. M. Fic, R. Kaczmarek, Katowice: Wydawnictwo naukowe FNCE.
- Zieliński W., (1972), *Polska i niemiecka propaganda plebiscytowa na Górnym Śląsku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Ossolineum.
- Zieliński W., (1982), *Plakaty plebiscytowe*, [w:] *Encyklopedia Powstań Śląskich*, red. F. Hawranek, Opole: Instytut Śląski.

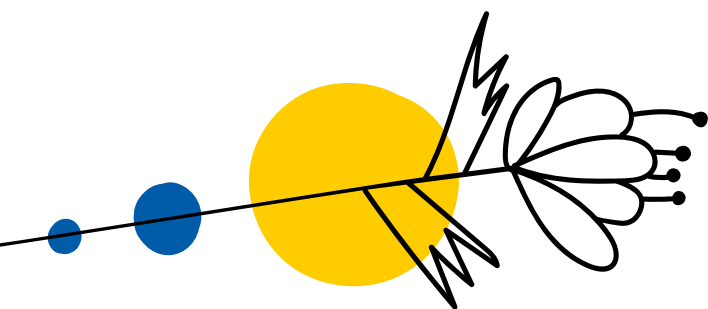
•

Katarzyna Szawan: doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, archiwistka, badaczka historii Śląska. Zawodowo związana z Muzeum Czynu Powstańczego w Górze św. Anny (Oddział Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu). Autorka, współautorka i redaktorka artykułów naukowych i popularno-naukowych oraz publikacji zwartych (m.in. *Pamięć o III powstaniu śląskim w symbolach i wspomnieniach*, *Powstania śląskie i plebiscyt górnośląski – perspektywa edukacyjna, muzealna i naukowa*).

Ewelina Policińska

EDUKACJA REGIONALNA OUTDOOROWO – GRA TERENOWA PO OPOLU

Edukacja regionalna w wielu miejscach w Polsce funkcjonuje w przestrzeni szkolnej jako osobny przedmiot. Nie jest to jednak działanie obligatoryjne, wobec czego *gros* uczniów realizuje zadania edukacji regionalnej podczas lekcji historii, geografii, biologii czy plastyki. Dzieje się tak, ponieważ mają one swoje umocowanie w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla wszystkich etapów kształcenia. Wszak wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej to jeden z celów działań edukacyjnych oraz wychowawczych szkoły.

Planując proces dydaktyczno-wychowawczy z uwzględnieniem treści regionalnych, warto zastanowić się nad doбором skutecznych metod nauczania. Warto wyszukać wśród sprawdzonych oraz nowych trendów tych, które pozwolą na optymalne wykorzystanie potencjału naszych uczniów. Edukacja przez działanie, w tym edukacja outdoorowa, zakłada zmianę paradygmatu nabywania wiedzy, umiejętności i kompetencji z podawczego na doświadczalny¹.

Edukacja outdoorowa pozwala uczniom poznawać świat w naturalnych warunkach. Doświadczenie rzeczywistości wyzwala w nich emocje, które są lub nie są tożsame z emocjami ich kolegów i nauczyciela. Na podstawie tego doświadczenia uczeń jest zdolny do naturalnej refleksji, formułowania tez i argumentów oraz artykułowania własnych spostrzeżeń. Na podstawie doświadczenia rzeczy osadzonych we właściwym kontekście oraz własnej refleksji, wyposażeni w dostęp do źródeł wiedzy (nauczyciel, internet, książka), uczniowie mogą tworzyć uogólnienia, teoretyzować. W dalszej kolejności sprawdzają, czy ich uogólnienia, teorie są właściwe².

¹ Bałachowicz J., Korwin-Szymanowska A., Lewandowska E., Witkowska-Tomaszewska A., (2017), *Zrozumieć uczenie się. Zmienić wczesną edukację*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej; Jagodzińska M., Strumińska-Doktór A., (2019), *Outdoor education wzmocnieniem realizacji zrównoważonego rozwoju*, „Studia ecologiae, bioethicae”, nr 4(17), s. 55–67.

² O modelach uczenia się w tym o cyklu Kolba: Szempruch J., Cieśleńska B., Sokol M., (2022), *Modele uczenia się a proces zmian edukacyjnych*, „Edukacja biologiczna i środowiskowa”, 2(78): s. 14.

W edukacji outdoorowej uczymy się w sposób naturalny, przez zabawę, często mimochodem. Łączenie teorii z praktyką sprzyja lepszemu zrozumieniu lokalnego dziedzictwa. Buduje poczucie przynależności i kształtuje tożsamość. Pozwala na ćwiczenie interakcji społecznych, a tym samym rozwój kompetencji interpersonalnych. Aktywność na świeżym powietrzu połączona z samodzielnością uczniów podnosi ich motywację do działania. Uczniowie mają poczucie sprawstwa. Realizując zadania w grupie, każdy z uczestników korzysta z przestrzeni do osiągnięcia sukcesu.

1. Jak przygotować zajęcia outdoorowe?

Każde zajęcia, odbywające się poza obszarem sali lekcyjnej wymagają od nauczycieli określonych działań przygotowawczych. Z natury rzeczy, są to zajęcia o charakterze interdyscyplinarnym, podczas których osiągniemy cele edukacyjne, integrujące zespół klasowy oraz prozdrowotne i prospołeczne. Uczestnicy zajęć nabędą lub utrwalą określoną wiedzę z dziedziny edukacji regionalnej. Realizując zadania, będą wykorzystywali potencjał wszystkich członków grupy. Otrzymując instrukcję, będą wdrażali się w postępowanie w oparciu o określone w niej zasady i zachowania. Taka instrukcja powinna zawierać wszystkie informacje, które wpłyną na bezpieczeństwo uczniów np. czas realizacji całego wydarzenia, miejsce zbiórki itp. Instrukcja powinna też przypominać o konieczności przestrzegania zasad bezpieczeństwa np.: każdy uczestnik stosuje się do przepisów ruchu drogowego, żaden z uczestników nie oddala się od grupy, dbamy o bezpieczeństwo własne i członków grupy itp.

Planując zajęcia outdoorowe, warto podzielić zadania na określone etapy: **ustalenie liczebności i wieku grupy oraz celu zajęć** (najlepiej interdyscyplinarnego), **opracowanie fabuły** (dostosowanej do rozwoju psychofizycznego i z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb edukacyjnych odbiorców), **opracowanie zasad obowiązujących podczas trwania zajęć; opracowanie i testowanie trasy, przygotowanie uczestników** (instruktaż).

Niezwykle istotne w realizacji zajęć outdoorowych jest, by zawsze mieć plan B. Będąc w przestrzeni publicznej (niezależnie czy jest to las, park, wieś czy miasto) musimy być przygotowani do szybkiej reakcji na zmieniające się niezależnie od nas warunki. Nie wolno nam zbagatelizować niebezpieczeństwa. Uczeń nie może pozostać bez nadzoru pełnoletniego opiekuna ani na chwilę. Koniecznym jest zatem, by każdej grupie towarzyszył taki opiekun³. Jest to osoba,

³ Realizacja zajęć outdoorowych musi odbywać się zgodnie z przepisami prawa, m.in.: *Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 maja 2018 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 marca 2016 r. w sprawie wypoczynku dzieci i młodzieży.*

która nadzoruje przestrzegania zasad i przepisów bezpieczeństwa oraz zabezpiecza realizujących zadania. W żadnym wypadku nie włącza się w aktywność merytoryczną uczniów – nie pełni roli pilota wycieczki.

Zajęcia outdoorowe pod postacią spaceru z elementami gry terenowej można zbudować w oparciu o dowolny *light motive*. Mogą to być zajęcia z wykorzystaniem dawnych pocztówek, zdjęć, rycin czy obrazów (przykład poniżej: temat 1). Oczywiście tematem przewodnim może być historia miasta czy wsi. Uwzględnienie charakterystycznych dla danego miejsca obiektów jak pomniki, budynki, obeliski, nagrobki, kapliczki czy sam układ urbanistyczny pozwoli wzmocnić zaangażowanie w nabywanie wiedzy oraz pogłębić poczucie lokalnej tożsamości (temat 2). Z pewnością można oprzeć takie zajęcia na charakterystycznych obiektach w przestrzeni np. rzeźbach. Treść rzeźby, jej symbolika, czas powstania oraz miejsce, w którym stoi, mogą stanowić kanwę ciekawej opowieści o naszej miejscowości (temat 3). Opole jest miastem szczególnie silnie kojarzonym z piosenką. Warto, by uczniowie wiedzieli, dlaczego Opole nazywane jest stolicą polskiej piosenki (temat 4).

Temat 1: Opole dawniej i dziś. Pocztówka z Opoła

Gra terenowa jako aktywizująca metoda pracy powinna być tak skonstruowana, by członkowie grupy mogli wykorzystać swoją wiedzę, umiejętności oraz kompetencje.

Dawne pocztówki mogą być niezwykle inspiracją do poznawania historii miasta. Na łamach lokalnej prasy odnaleźć można niezliczoną ilość pocztówek przedstawiających wygląd miasta i jego mieszkańców od początku XX wieku aż do dziś⁴. Na podstawie ich treści można zbudować dowolną grę terenową. Wybór sześciu obiektów znajdujących się w centrum miasta wydaje się być na początek wystarczający.

Gra polega na poruszaniu się według zamieszczonych pod pocztówką wskazówek. Pod każdą z nich jest krótka informacja o obiekcie oraz zadanie do wykonania dla całej drużyny.

Polecenie 1

Na placu Kopernika znajdźcie pomnik Władysława II Opolczyka. Księżę stoi u bram swego zamku – zamku Górnego w Opolu. Wykonajcie zdjęcie grupowe i prześlijcie je na numer

⁴ Dragon M., *Przedwojenne Opole wyglądało jak z filmu. Zobaczcie te piękne pocztówki*, strona [Opole.naszemiasto.pl](https://opole.naszemiasto.pl): <https://opole.naszemiasto.pl/przedwojenne-opole-wygladalo-jak-z-filmu-zobaczcie-te/ar/c1-9451095> [dostęp: 08.11.2025]; *Pocztówki Opoła*, strona [Ntm.pl](https://nto.pl): <https://nto.pl/tag/pocztowki-opole> [dostęp: 08.11.2025].

XXX XXX XXX (numer opiekuna grupy). Tutaj rozpoczynacie swoją wędrówkę po Opolu. Pamiętajcie, by posługiwać się mapą⁵. Czy wykonaliście polecenie? Zatem w drogę.

Polecenie 2

Wyruszamy z placu Kopernika. Znajdźcie na mapie ulicę św. Wojciecha. Udajcie się tam. Dziś jest równie urokliwa, co ponad 100 lat temu. Stojąc u szczytu schodów, za plecami macie front kościoła pw. Matki Boskiej Bolesnej i św. Wojciecha⁶. Spójrzcie w prawo – znajdują się tu obiekty Muzeum Śląska Opolskiego. Dawniej mieścił się tu Szpital miejski. Spójrzcie w lewo. Za bramą ogrodu uniwersyteckiego, wzdłuż alejki ustawiono rzeźby autorstwa XVIII-wiecznego śląskiego rzeźbiarza Henryka Hartmanna. Niegdyś stały one w pałacowym parku posiadłości Frankenbergów w Biestrzykowicach, dziś na Opolskim Akropolu. Przyjrzyjcie się im uważnie i wymyślcie dla nich nowe tytuły. Zapiszcie je w języku polskim oraz przetłumaczcie na dowolny język nowożytny. Gdy już wykonacie zadanie, zejdźcie ul. Św. Wojciecha w dół – dotrzecie do rynku.

Polecenie 3

Opolski rynek to serce miasta. Dziś zatracą swe dawne, handlowe przeznaczenie i stało się miejscem reprezentacyjnym. Jest ulubionym miejscem spotkań mieszkańców Opola. Obejdźcie dookoła budynek ratusza. Przyjrzyjcie się uważnie jego wizerunkowi na pocztówce⁷ i temu, jak wygląda obecnie. Wynotujcie po jednym skojarzeniu, jakie każde z was ma w związku z tym obiektem. Po wykonaniu zadania sprawdźcie kolejne polecenie.

Polecenie 4

Stojąc tyłem do kamienicy z portretem mieszczyki na froncie (przodem do pomnika księcia Kazimierza I opolskiego), spójrzcie w lewo. Czy rozpoznajecie miejsce? Jak bardzo zmieniła się ta część miasta przez ostatnie 100 lat⁸?

⁵ W warunkach gry terenowej warto posługiwać się dostępną w internecie lub aplikacji mapą.

⁶ Pocztówki przedstawiające front kościoła znaleźć można na stronie [Polska ORG](https://polska-org.pl/511243,Opole,Kosciol_Matki_Boskiej_Bolesnej_i_sw_Wojciecha_Na_Gorce.html): https://polska-org.pl/511243,Opole,Kosciol_Matki_Boskiej_Bolesnej_i_sw_Wojciecha_Na_Gorce.html [dostęp: 08.11.2025]. Szczególną uwagę zwraca widok z lat 1905–1915, narysowany przez Gustawa Raube, strona [Polska ORG](https://polska-org.pl/4052545,foto.html?idEntity=511243): <https://polska-org.pl/4052545,foto.html?idEntity=511243> [dostęp: 08.11.2025].

⁷ Strona [Polska ORG](https://polska-org.pl/691114,foto.html?idEntity=512060): <https://polska-org.pl/691114,foto.html?idEntity=512060> [dostęp: 08.11.2025].

⁸ Fotografia nr 6244 na stronie [Opole naszemiasto](https://opole.naszemiasto.pl/przedwojenne-opole-wygladalo-jak-z-filmu-zobaczcie-te/gh/c1-9451095/2), <https://opole.naszemiasto.pl/przedwojenne-opole-wygladalo-jak-z-filmu-zobaczcie-te/gh/c1-9451095/2> [dostęp: 08.11.2025].

Dla ciekawych świata dodatkowe zadanie. W której z widocznych na pocztówce kamienic tworzył Jerzy Grotowski? Odnajdźcie w przestrzeni rynku informację na ten temat, zaznaczcie to miejsce na pocztówce lub je opiszcie. Sprawdźcie kim był Jerzy Grotowski i co robił w Opolu?

Polecenie 5

Z rynku przejdźcie obok kościoła franciszkanów (dziś siedziby Muzeum Jeńców Wojennych przy ul. Minorytów) – przejdźcie na plac z kolorową fontanną. Z czym się Wam kojarzy? Przedyskujcie to i zapiszcie wnioski. Jeśli macie możliwość, ustalcie kto był jej autorem. Rozejrzyjcie się, znajdujecie się w cudownym otoczeniu Biblioteki Miejskiej, mińcie ją i przekroczcie most groszowy⁹. Skręćcie w prawo i ciesząc oczy „opolską Wenecją” skierujcie się na ul. Barlickiego. Dojdziecie do dawnej fosy zamkowej i domku lodowego.

Polecenie 6

Przy ulicy Norberta Barlickiego, nad Stawem Zamkowym (dziś fontanną) znajdziecie Domek Lodowy¹⁰. Zbudowany w 1909 roku z inicjatywy Maxa Glauera, był siedzibą Towarzystwa Łużyckiego. W 1934 roku odbyły się tu mistrzostwa Niemiec w jeździe figurowej. Sam Domek Lodowy zbudowany w stylu łużyckim zachował swój pierwotny wygląd. Przyjrzyjcie się pocztówce i widokowi współczesnemu. Wymieńcie spostrzeżenia.

Przejdźcie na drugi koniec „stawu”, dotrzecie przed budynek Narodowego Centrum Polskiej Piosenki. To miejsce charakterystyczne dla Opoli i miejsce naszej zbiórki.

Temat 2: Opole – miasto z historią

Stojąc na Placu Kopernika, odszukajcie wieżę Zamku Górnego. Przed nią stoi rzeźba – wita was książę Władysław II Opolczyk¹¹, postać nietuzinkowa i fundator zamku (**zadanie 1**: Przyjrzyjcie się rzeźbie księcia i wskażcie trzy miasta, których historia splata się postacią tego władcy).

Skierujcie się w lewo i tuż przed ogrodzeniem ogrodu uniwersyteckiego skręćcie w prawo. W zaułku dziedzińca uniwersyteckiego dostrzeżecie niezwyklej urody kapliczkę z figurą św. Krzysztofa. Cieszcie się atmosferą miejsca.

⁹ Porównajcie, czy wygląd mostu groszowego się zmienił, skorzystajcie z ilustracji na stronie [Polska.ORG](https://polska-org.pl/649042,foto.html?idEntity=514862): <https://polska-org.pl/649042,foto.html?idEntity=514862> [dostęp: 08.11.2025].

¹⁰ Ilustracje na stronie [Polska.ORG](https://polska-org.pl/642084,foto.html?idEntity=517705): <https://polska-org.pl/642084,foto.html?idEntity=517705> [dostęp: 08.11.2025].

¹¹ Monografia księcia Władysława: Sperka J., (2012), *Władysława księżę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski*, Kraków: AVALON.

Idźcie dalej w kierunku Kościoła p.w. Matki Bożej Bolesnej i św. Wojciecha (kościół na górcie). Gdy zejdzicie schodami w dół spójrzcie jeszcze raz za siebie – to miejsce jest idealnym tłem dla grupowego zdjęcia. Zróbcie je i prześlijcie na numer XXX XXX XXX. Idąc ulicą św. Wojciecha zwróćcie uwagę na Kamienicę czynszową – obiekt należący do Muzeum Śląska Opolskiego¹². Kierujcie się do rynku.

Przeszliście do „serca miasta”. Poczujcie jego swoisty, spokojny rytm. Rozglądajcie się uważnie i odnajdujcie ślady historii, których tu nie ma! (**zadanie 2:** Przed ratuszem, na koniu, w książęcym majestacie postać poznacie¹³. Zeskanujcie kod QR na tablicy obok i zapamiętajcie trzy waszym zdaniem najistotniejsze informacje). Okrążcie rynek, zwróćcie uwagę na charakterystyczną wieżę ratusza.

Tuż przy rynku, na ul. Zamkowej, stoi gotycki kościół p.w. św. Trójcy. Jest to kościół klasztorny oo. Franciszkanów, będący ważnym obiektem sakralnym oraz stałym punktem zainteresowania historyków¹⁴. (**zadanie 3:** W kościele wykonajcie zdjęcia: płyt nagrobnych opolskich książąt (dowiedźcie się dla kogo zostały wyrzeźbione), sklepienia gwiazdowego oraz tryptyku). Wychodząc z kościoła, kto świata ciekawy, w lewo skręca. Tam bratnią duszę pozna. Odszukajcie tablicę informacyjną i sprawdźcie, o kim mowa. W jakiej lekturze szkolnej pojawiła się ta postać?

Na wprost drzwi kościoła znajduje się brama, a za nią ulica Szpitalna. Idźcie nią do końca. Miniecie kilka ciekawych instytucji. Zwróćcie uwagę szczególnie na te, których działalność wskazuje na wielokulturowość Opola – wypiszcie ich nazwy.

Gdy dotrzecie do końca ulicy Szpitalnej, skręćcie w lewo – dotrzecie do rzeki Młynówka. Po prawej stronie dostrzeżecie pozostałości miejskich obwarowań. Dziś strzegą one opolskiej Bazyliki dodając jej turystycznych walorów. (**zadanie 4:** Sprawdźcie na mapie Opola, jaką nazwę nosiła baszta¹⁵, będąca częścią murów obronnych. Jak sądzicie, dlaczego taką?).

¹² O kamienicach czynszowych w Opolu przeczytasz na stronie Muzeum Śląska Opolskiego: <https://muzeum.opole.pl/kamienica-czynszowa-przy-ul-sw-wojciecha-9-w-opolu-> [dostęp: 08.11.2025].

¹³ Warto sięgnąć po publikację Welc H., (2016), *Kazimierz I opolski i jego czasy*, Opole: Wydawnictwo Nowik Sp.j., dostępną także na stronie Poznajhistorie.pl: <https://www.poznajhistorie.pl/monument/kazimierz> [dostęp: 08.11.2025].

¹⁴ Jasiński A.S., (2023), *Franciszkanie w Opolu*, Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża; Kaczmarek R., Witkowski J., (2012), *Nowo odkryte malowidła ściennie w kaplicy św. Anny przy kościele Franciszkanów w Opolu. Cz. I, „Quart. Kwartalnik Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego”*, nr 1(23), <https://www.franciszkanie.opole.pl/wp-content/uploads/2025/08/Malowidla-w-kaplicy-sw.-Anny-I.pdf> [dostęp: 08.11.2025].

¹⁵ Młodszym uczestnikom gry, można podać nazwę baszty – RYBACKA. Istotnym jest, by wskazali argumenty wyjaśniające jej nazwę.

Waszym zadaniem jest dostać się na drugi brzeg Młynówki. Nasza „opolska Wenecja” poprowadzi was wzdłuż ul. Piastowskiej. Rozglądajcie się uważnie i szukajcie wieży Piastowskiej – musicie dotrzeć do jej stóp (można przejść przez dziedziniec Urzędu Wojewódzkiego). Jest to niekwestionowany symbol miasta. Stańcie u jej stóp (**zadanie 5:** Dokończcie rymowanek: „Jerzy nie wierzy, że zobaczyć całe miasto, można dziś z”). Dodatkowo wyszukajcie pięć informacji na jej temat. Wykorzystajcie tablice informacyjne, kody QR i wszystkie inne dostępne Wam źródła wiedzy.).

Spod wieży pójdźcie w kierunku ulicy Norberta Barlickiego. Tutaj nad Stawem Zamkowym znajdziecie Domek Lodowy. Zbudowany w 1909 roku z inicjatywy Maxa Glauera, był siedzibą Towarzystwa Łużyckiego. W 1934 roku odbyły się tu mistrzostwa Niemiec w jeździe figurowej. Sam Domek Lodowy zbudowany w stylu łużyckim zachował swój pierwotny wygląd, a dziś pełni funkcje gastronomiczne.

Odszukajcie budynek Narodowego Centrum Polskiej Piosenki. Jesteście w pobliżu. To miejsce charakterystyczne dla Opolą. Korzystając z dowolnych źródeł, ustalcie, dlaczego dla Opolą tak ważne (**zadanie 1:** Od ponad sześciu dekad odbywa się u stóp piastowskiej wieży. Rozstawił Opole. Niech sprawdzi, kto nie wierzy. O czym mowa?).

Tutaj kończy się nasza przygoda. I jak sądzicie? Czy Opole możemy nazwać miastem z piękną historią?

Temat 3: Opole rzeźbą opowiedziane

Opole ma niezwykłą historię. W przestrzeni publicznej przeplata się jego przeszłość z teraźniejszością. Na Placu Kopernika odszukajcie rzeźbę księcia, który rządził w XIV wieku. Odczytajcie z tablicy pomnika, jakimi tytułami się posługiwał:

Po wykonaniu zadania, udajcie się w kierunku budynku Uniwersytetu Opolskiego, do budynku wchodzi dość znany mężczyzna. Ustalcie, jak się nazywa oraz tytuł jednego z jego utworów Już obok, na uniwersyteckim wzgórzu znajdziecie rzeźby kilku znanych polskich twórców – dowiedzcie się, jakie nosili imiona i nazwiska. Wykonajcie sesję zdjęciową z tymi postaciami. Prześlijcie je na XXX XXX XXX.

Przejdźcie wzdłuż kościoła p.w. Matki Bożej Bolesnej i św. Wojciecha i zejście schodkami do ul. Św. Wojciecha. Tą urokliwą uliczką przejdziecie do Rynku. Na elewacji kamieniczek znajdziecie płaskorzeźbę króla zwierząt – zapiszcie adres tej kamienicy Zwróćcie uwagę na architekturę rynku.

W przestrzeni rynku znajdziecie też dwie rzeźby. Jedna z nich jest przedstawia jeźdźca na koniu. Kto to jest?

Z rynku ulicą Minorytów dotrzecie do placu Wolności, na którym znajduje się kolorowa fontanna. Znajdźcie trzy informacje na jej temat¹⁶.

W waszym najbliższym otoczeniu znajduje się budynek Biblioteki Miejskiej, a w koronach drzew (na Placu Wolności), dostrzeżecie pomnik Bojownikom o Polskość Śląska Opolskiego. Jakie dostrzegasz postaci? Co one mogą symbolizować?

Gdy już wykonaliście zadanie, przeprawcie się na drugi brzeg Młynówki przez most grozowy do ulicy Piastowskiej. Przejdźcie na drugą jej stronę, skręćcie w prawo w ul. Barlickiego. Dotarliście do „stawu zamkowego”. Po jednej jego stronie stoi Domek lodowy, po drugiej rzeźba niezwykłej artystki (Wpiszcie jej imię i nazwisko oraz tytuł jednego z jej utworów

Schodkami wejdźcie na parking. Muzyka koi, przywołuje dobry nastrój. Stoicie przed Narodowym Centrum Polskiej Piosenki, w którym od ponad 60 lat odbywa się Krajowy Festiwal Polskiej Piosenki.

Po wykonaniu wszystkich zadań przybijcie między sobą piątkę i wypatrujcie pozostałych grup.

Temat 4: Opole stolicą polskiej piosenki

Jesteśmy na Placu Kopernika w Opolu. Stańcie w kręgu, zamknijcie oczy, przypomnijcie sobie piosenkę, która kojarzy Wam się z czymś dobrym, przyjemnym. Tak dobrze nastrojeni, wyruszamy. Skierujcie się w kierunku budynku Uniwersytetu Opolskiego. Na wzgórzu uniwersyteckim odnajdźcie postacie twórców i artystów, którzy tworzyli historię polskiej piosenki (**zadanie 1:** Wybierzcie wspólnie artystę, ustalcie jego imię i nazwisko oraz wykonajcie zdjęcie grupowe i prześlijcie na numer XXX XXX).

Przejdźcie obok kościoła „na Górcie”, zejździe schodami i kierując się w lewo, ulicą Havla dojdźcie do Małego rynku – urokliwego miejsca, gdzie młodzi Opolanie spędzają wspólnie czas. Z małego rynku pójździe na plac Wolności, gdzie znajdziecie budynek Filharmonii (**zadanie 2:** Sprawdźcie na afiszu repertuar i wspólnie zredagujcie zaproszenie na dowolny koncert dla kolegów z klasy).

¹⁶ Opolskie fontanny: <https://www.opole.pl/dla-mieszkanca/aktualnosc/opolskie-fontanny> [dostęp: 08.11.2025].

Ulicą Minorytów przejdźcie do serca miasta. Opolski rynek może was zaskoczyć. Potrafi zachęcać kameralną atmosferą i zaskakiwać wydarzeniami na dużą skalę. To „serce” raz bije spokojnie, raz tętni w rytm określany przez osoby gromadzące się wokół przeróżnych wydarzeń. Tutaj znajdziecie aleję gwiazd polskiej sceny muzycznej (**zadanie 3:** Niech każdy z was zapisze imię i nazwisko ulubionego artysty/artystki i podzieli się kilkoma faktami z jego/jej życia z pozostałymi członkami grupy).

Z rynku, ulicą Krakowską dojdźcie do gmachu Biblioteki miejskiej a następnie przejdźcie przez most grozowy do ulicy Piastowskiej. Przejdźcie na drugą jej stronę, skróćcie w prawo i ulicą Barlickiego do „stawu zamkowego”. Po jednej jego stronie stoi Domek lodowy, po drugiej rzeźba niezwykłej artystki (**zadanie 4:** Wpiszcie jej imię i nazwisko oraz tytuł jednego z jej utworów).

Schodkami wejdźcie na parking. Stoicie przed Narodowym Centrum Polskiej Piosenki, w którym od ponad 60 lat odbywa się Krajowy Festiwal Polskiej Piosenki (**zadanie 5:** Nagrodą im. Anny Jantar dla debiutanta podczas Krajowego Festiwalu Piosenki Polskiej w Opolu jest statuetka „Karolinki”. Inspiracją do jej stworzenia był tekst śląskiej piosenki ludowej: „Poszła Karolinka do Gogolina...” Odtwórzcie ją sobie (YouTube) i wspólnie ją zaśpiewajcie. Muzyka koi, przywołuje dobry nastrój. Przybijcie sobie nawzajem „piątkę” i odszukajcie pozostałe grupy).

Każde zadanie musi zostać podsumowane. Po zakończeniu spaceru, uczniowie z poszczególnych grup powinni podzielić się z pozostałymi osobami w klasie nabytą wiedzą oraz emocjami, które im towarzyszyły. Każdy z uczniów Powinien się wypowiedzieć podczas rundy „Co zapamiętasz na zawsze?”

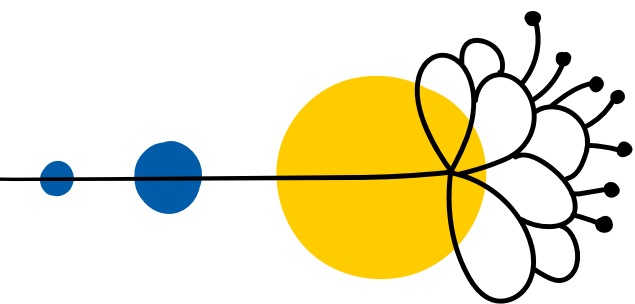
2. Potencjał edukacji outdoorowej

Spacer z wykorzystaniem elementu gry terenowej, podczas którego uczestnicy samodzielnie zdobywają informacje o wskazanych obiektach i osobach łączy wiele elementów: jest nauką w ruchu, pozwala na obcowanie z przestrzenią miasta w sposób bezpośredni, zmusza do krytycznego myślenia oraz odwołuje się do posiadanych wiedzy, umiejętności i kompetencji. Istotą działań outdoorowych jest, by nabywać lub utrzymywać wiedzę w sposób naturalny, nierzadko organoleptyczny. Zajęcia outdoorowe o tematyce historycznej możemy zorganizować w przestrzeni każdej miejscowości. Nie chodzi jednak o ilość obiektów, ale o poznanie genezy ich powstania, przeznaczenia i roli, jaką odgrywają współcześnie dla lokalnego społeczeństwa. Zajęcia outdoorowe są szczególnie efektywne, gdy realizujemy cele i treści edukacji regionalnej w sposób interdyscyplinarny.

Bibliografia

- Bałachowicz J., Korwin-Szymanowska A., Lewandowska E., Witkowska-Tomaszewska A., (2017), *Zrozumieć uczenie się. Zmienić wczesną edukację*, Warszawa.
- Dragon M., *Przedwojenne Opole wyglądało jak z filmu. Zobaczcie te piękne pocztówki*, Opole.naszemiasto.pl: <https://opole.naszemiasto.pl/przedwojenne-opole-wygladalo-jak-z-filmu-zobaczcie-te/ar/c1-9451095> [dostęp: 08.11.2025].
- Fotografia nr 6z44, Opole.naszemiasto.pl: <https://opole.naszemiasto.pl/przedwojenne-opole-wygladalo-jak-z-filmu-zobaczcie-te/gh/c1-9451095/2> [dostęp: 08.11.2025].
- Jagodzińska M., Strumińska-Doktór A., (2019), *Outdoor education wzmocnieniem realizacji zrównoważonego rozwoju*, „Studia ecologiae, bioethicae”, nr 4(17).
- Jasiński A.S., (2023), *Franciszkanie w Opolu*, Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża.
- Kaczmarek R., Witkowski J., (2012), *Nowo odkryte malowidła ściennie w kaplicy św. Anny przy kościele Franciszkanów w Opolu. Cz. I*, „QUART. Kwartalnik Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego”, nr1(23), <https://www.franciszkanie.opole.pl/wp-content/uploads/2025/08/Malowidla-w-kaplicy-sw.-Anny-I.pdf> [dostęp: 08.11.2025]
- Kościół Matki Boskiej Bolesnej i św. Wojciecha, rys. Gustav Raube, strona Polska.ORG: <https://polska-org.pl/4052545,foto.html?idEntity=511243> [dostęp: 08.11.2025].
- Kościół Matki Boskiej Bolesnej i św. Wojciecha (Na Górcie), strona Polska.ORG: https://polska-org.pl/511243,Opole,Kosciol_Matki_Boskiej_Bolesnej_i_sw_Wojciecha_Na_Gorce.html [dostęp: 08.11.2025].
- Szempruch J., Cieśleńska B., Sokol M., (2022), *Modele uczenia się a proces zmian edukacyjnych*, „Edukacja biologiczna i środowiskowa”, 2(78): s. 14.
- Welc H., (2016), *Kazimierz I opolski i jego czasy*, Opole: Wydawnictwo Nowik Sp.j., <https://www.poznajhistorie.pl/monument/kazimierz> [dostęp: 08.11.2025].
- Opolskie fontanny*: <https://www.opole.pl/dla-mieszkanca/aktualnosc/opolskie-fontanny> [dostęp: 08.11.2025].
- Pocztówki Opole*: <https://nto.pl/tag/pocztowki-opole> [dostęp: 08.11.2025].
- Ratusz w Opolu, strona Polska.ORG: <https://polska-org.pl/691114,foto.html?idEntity=512060> [dostęp: 08.11.2025].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach*, Dz.U. 2003 nr 6 poz. 69.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 maja 2018 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki*, Dz.U. 2018 poz. 1055.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 marca 2016 r. w sprawie wypoczynku dzieci i młodzieży*, Dz.U. 2016 poz. 452.
- Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym*, Dz.U. 1997 nr 98 poz. 602.

Ewelina Policińska: historykz miłości (doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie historii), nauczyciel z wyboru, specjalista ds. bezpieczeństwa z pragmatyzmu. Uważna obserwatorka rzeczywistości, szczególnie w przestrzeni edukacyjnej i na polu wychowawczym. Nieustannie zainteresowana poszerzającymi się przestrzeniami funkcjonowania każdego z nas, co sprawia, że nieprzerwanie dopełnia swoje wiedzę, umiejętności i kompetencje. Praca z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi daje jej ogromną satysfakcję. Nauczyciel konsultant w Opolskim Centrum Edukacji w Opolu.

ZAKOŃCZENIE

Zebrane w tej publikacji teksty dobrze pokazują, że edukacja regionalna na Śląsku Opolskim nie jest jedynie dodatkiem do programu nauczania, ale przestrzenią, w której spotykają się najważniejsze zadania współczesnej szkoły: rzetelne przekazywanie wiedzy, kształtowanie krytycznego myślenia i budowanie wrażliwości społecznej. Region o tak skomplikowanej historii politycznej, narodowościowej i religijnej jak Opolszczyzna wymusza niejako odejście od uproszczonych opowieści na rzecz narracji wielogłosowej – uwzględniającej perspektywę Niemców, Polaków, „tutejszych”, Kresowian, nowych migrantów, a także pamięć instytucji, miejsc i materialnych śladów przeszłości.

Autorzy poszczególnych rozdziałów pokazują, że tę wielogłosowość można i trzeba przekładać na konkretne działania dydaktyczne. Analiza historii Śląska, losów księstw piastowskich, dziejów miast pogranicza, propagandy plebiscytowej czy działalności klasztorów i miejskich elit nie pozostaje tu teoretyczną opowieścią. Staje się punktem wyjścia do zajęć terenowych, gier miejskich, pracy ze źródłami, warsztatów w muzeach i bibliotekach, WebQuestów oraz projektów angażujących całą społeczność szkolną. W ten sposób uczniowie nie tylko poznają fakty, lecz uczą się stawiać pytania, dostrzegać złożoność przeszłości i widzieć w historii regionu kontekst dla własnych biografii.

Szczególnie cenne są w tym tomie trzy linie działań: systematyczna praca na źródłach (od starodruków i map po plakaty plebiscytowe), wyjście w przestrzeń – traktowanie miasta i krajobrazu jako żywej klasy szkolnej – oraz współpraca instytucji: szkół, muzeów, bibliotek, archiwów, ośrodków doskonalenia. Razem tworzą one środowisko sprzyjające temu, by edukacja regionalna była procesem ciągłym, a nie jednorazową akcją.

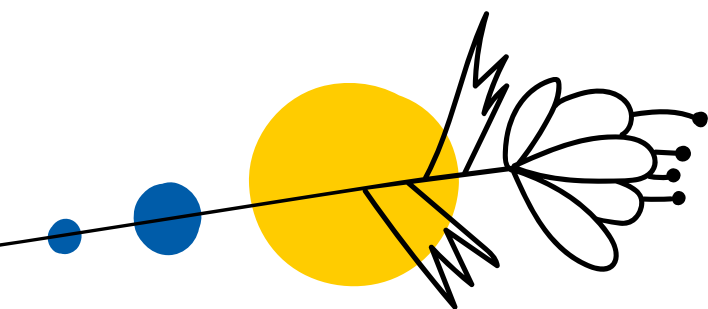
Warto zwrócić uwagę na trzy szczególnie istotne wątki, które przewijają się przez większość tekstów:

- 1) Praca na źródłach** – od pieczęci Władysława Opolczyka, przez starodruki, mapy księstw śląskich, po plakaty plebiscytowe i wspomnienia świadków – uczy rozumienia, że historia nie jest „gotową opowieścią”, lecz rekonstrukcją opartą na różnorodnych, nie zawsze jednoznacznych śladach. Przekłada się to bezpośrednio na rozwój umiejętności krytycznego myślenia.
- 2) Doświadczenie przestrzeni** – gry terenowe, questy po Opolu, wizyty w instytucjach kultury pokazują, że „uczenie się o regionie” staje się najpełniejsze wtedy, gdy wychodzi się poza salę lekcyjną. Miasto, wieś, krajobraz kulturowy zaczynają być czytane jak żywy podręcznik.
- 3) Współpraca instytucji** – szkoły, biblioteki, muzea, archiwa, Instytut Śląski, Program NIWKI tworzą sieć wsparcia dla nauczycieli. Dzięki temu edukacja regionalna nie opiera się wyłącznie na indywidualnym zaangażowaniu pojedynczych osób, lecz może być zaplanowanym, systematycznym działaniem.

Śląsk Opolski, ze swoją historią „pomiędzy”, staje się w tej perspektywie nie tylko przedmiotem nauczania, lecz także ćwiczeniem z dialogu, wrażliwości i odpowiedzialności za wspólne dziedzictwo. Uczy, że różnorodność nie musi oznaczać konfliktu, a trudna przeszłość nie zwalnia z wysiłku szukania porozumienia.

Mamy nadzieję, że zaprezentowane materiały będą dla nauczycieli, edukatorów i animatorów kultury użytecznym wsparciem: zbiorem gotowych rozwiązań tam, gdzie potrzeba konkretnego, i inspiracją tam, gdzie rodzą się własne pomysły. Jeśli dzięki nim młodzi ludzie, chociaż w niewielkim stopniu, lepiej zrozumieją miejsce, w którym żyją, oraz ludzi, z którymi je współdzielą – cel tej publikacji zostanie osiągnięty.

Aleksandra Kowalczyk-Pryczkowska

OD RÓŻNORODNOŚCI DO WARTOŚCI – RECENZJA PUBLIKACJI

Zamieszczony w niniejszej publikacji zestaw tekstów stanowi pokłosie projektu edukacyjnego pt. „Serce Polski – Śląsk Opolski. Regionalne dziedzictwo w edukacji” zrealizowanego przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie. Jest szeroką egzemplifikacją faktów, często nieoczywistych i mało znanych, składających się na wyjątkowość najmniejszego administracyjnie regionu w Polsce – Śląska Opolskiego.

Województwo Opolskie, od czasu reformy administracyjnej z roku 1999 i obrony funkcjonowania województwa, niejako wtłoczone między silne populacyjnie i gospodarczo regiony Dolnego i Górnego Śląska, skutecznie opiera się różnorodnym koncepcjom integracyjnym. Skutecznie kultywuje i zaznacza odrębność kulturową mieszkańców, ich tradycje i zwyczaje. To swoisty wyznacznik identyfikacji, nie tylko terytorialnej, mieszkańców regionu. Ukute wówczas hasło „Brońmy swego, Opolskiego” na kolejne lata zdefiniowało i wciąż określa priorytety rozwojowe i strategię działań mieszkańców Opolszczyzny.

Prezentowana publikacja w warstwie tekstowej skupia uwagę odbiorcy na problematyce wielokulturowości Śląska Opolskiego – wynikającej z uwarunkowań historycznych i możliwości wykorzystania tego waloru w przestrzeni edukacyjnej, zwłaszcza w edukacji regionalnej. Inicjujący materiały tekst Adriany Dawid przynosi opartą na historycznym kontekście wykładnię wielu współistniejących ze sobą wielowiekowo i wzbogacających się, choć nie zawsze harmonijnie i świadomie, kultur. Związana z Uniwersytetem Opolskim badaczka pokazuje, na szerokim historycznym tle, kształtowanie śląkości jako elementu przynależności do konkretnego obszaru terytorialnego i kulturowego, i wynikający stąd fenomen współistnienia wielu różniących

się od siebie pierwiastków narodowościowych. Ich koegzystencja prowadziła często do napięć i konfliktów, ale zarazem dostarczała bodźców do budowania relacji wzbogacających poczucie przynależności do konkretnej grupy terytorialnej.

Autorka koncentruje się na burzliwych dziejach Śląska, zwracając uwagę na istotne braki w wiedzy historycznej dotyczącej edukacji kolejnych pokoleń młodzieży w Polsce. Pisze, że istotną wartością wielokulturowości jest poczucie odpowiedzialności za edukację i przyszłość kolejnych pokoleń, wzmacnianie więzi, a także budowanie przyszłych pryncypiów w oparciu o rzetelną wiedzę historyczną i tolerancję dla odmienności.

Tekstem korespondującym z głosem Adriany Dawid są ukazane w szczegółowej formie i opatrzone obszernym materiałem krytycznym dzieje Śląska w czasach piastowskich autorstwa Eweliny Policińskiej. Autorka skupia się na historii Śląska, ukazując jego skomplikowane dzieje w czasach panowania Piastów. Pokazuje, jak właśnie wewnętrzne, wzajemne uprzedzenia i brak sukcesji mogą prowadzić do rozkładu systemu państwowego. Osadza konsekwencje takich postępowań w kontekście historycznym i definiuje ich skutki. Uwypukla przy tym znaczenie edukacji regionalnej w nauczaniu, zwracając uwagę na niedostatki obecne w tym zakresie w obowiązujących aktualnie programach nauczania i podręcznikach. Stara się wyjaśnić, trudne czasem do identyfikacji, znaczenia pojęć związanych z tożsamością współczesnych mieszkańców regionu. Kreśli przy tym interesującą panoramę dziejów, wpływu historii i burzliwych wydarzeń determinujących – często pozostające bez możliwości dokonania wyboru – losy ludności, w tym szerokie fale migracji określające na wiele lat tożsamość etniczną regionu. Ciekawe, z punktu widzenia metodycznego, jest dołączenie do tekstu propozycji scenariusza zajęć, pozwalającego nauczycielom na wykorzystanie dostępnego materiału w formie gotowych odpowiedzi i inspiracji.

W tekście Magdaleny Przysiężnej-Pizarskiej znajdujemy cenne uwagi dotyczące proveniencji i badań prowadzonych nad dwoma niezwykle charakterystycznymi dla stolicy województwa obiektami – grodem na Ostrówku i opolską katedrą. To od nich zwykle miejsca przewodnicy rozpoczynają wędrówkę i opowieść o historii miasta, adresowaną do odwiedzających region turystów. Nieprzypadkowo, jak zauważa archeolożka i odkrywczyni najcenniejszych zabytków miejscowej kultury materialnej, stanowią one „fundamenty świata, w jakim dziś żyjemy” i decydują o historii pokoleń, ludzi tworzących owe fundamenty, dzięki którym możemy odkrywać współcześnie piękno tamtych czasów.

Fascynujące z punktu widzenia archeologów odkrycia od lat budują również legendy związane z tymi miejscami. Gród na Ostrówku i nieistniejący już zamek, z którego w krajobrazie miasta pozostał tylko jeden charakterystyczny element – Wieża Piastowska (*notabene* znak

rozpoznawczy czołówki telewizyjnej Festiwalu Polskiej Piosenki), tajemnicze postaci, niewyjaśnione zgony, nieoczekiwane zwroty wydarzeń to rys budujący atrakcyjność miasta, pobudzający ciekawość odwiedzających i inspirujący do ich nowoczesnego eksponowania i ocalania dla potomnych.

Uzupełnieniem materiału jest katalog pojęć archeologicznych. Ten, niewątpliwie przydatny słowniczek pojęć, wzbogaci tak zaprojektowane dla nauczycieli propozycje metodyczne.

Odwieczne dylematy dotyczące atrakcyjności zajęć edukacyjnych próbuje rozwiązać Katarzyna Rząsa, odwołując się do obfitej działalności edukacyjnej prowadzonej przez Instytut Śląski w Opolu. Przywołuje i szczegółowo charakteryzuje poszczególne, adresowane zarówno do nauczycieli, jak i do uczniów, propozycje. Autorka zwraca uwagę na szczególną rolę doświadczania emocji w nauczaniu i wykorzystania przestrzeni publicznej w konstruowaniu zajęć edukacyjnych. Zwraca tu uwagę szerokie i różnorodne spektrum podejmowanych przez Instytut działań, świadomość obranych celów, konsekwencja w ich realizacji, dbałość o szczegóły i dobór materiałów, a także – co chyba najistotniejsze – wykorzystanie metod i narzędzi aktywizujących uczestników zdarzeń.

Niejako związane z przywołanym tekstem propozycje wysuwają w swoich wystąpieniach Hanna Franczak i Ewelina Policińska. Te, pracujące w Regionalnym Centrum Rozwoju Edukacji w Opolu, nauczycielki konsultantki wdrażają od wielu lat w praktyczny sposób nowatorskie metody nauczania. Wykorzystują w pracy z nauczycielami, wchodzące do użytku i dostępne na rynku pomocy dydaktycznych, nowoczesne narzędzia, takie jak aplikacje mobilne czy roboty edukacyjne. Zaproponowane przez nie rozwiązania w postaci gier terenowych i zagadek wpisują się w modny dzisiaj, i niewątpliwie oddziałujący na wyobraźnię młodego odbiorcy, sposób obrazkowego odwzorowywania rzeczywistości. Multimedialny przekaz wzbogacany o emocje towarzyszące uczeniu się poprzez działanie to symbol ikonicznego hołdu składanego współcześnie pojęciu – innowacja. Zarówno wszelakie gry terenowe, jak i mobilne aplikacje wykorzystywane w edukacji doskonale wpisują się w trend masowej wyobraźni, dla której ograniczeniem pozostaje właściwie wyłącznie wyobraźnia twórców i animatorów. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że zaproponowane query i WebQuest to gotowe i sprawdzone działania, które można z powodzeniem zrealizować w każdej innej przestrzeni.

Interesujący z poznawczego punktu widzenia jest przedstawiony przez Alicję Kisałę zarys problematyki związanej z wykorzystaniem w edukacji regionalnej druków dawnych. Bibliotekarka z Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Opolu wykorzystuje w tym celu zbiór starodruków pochodzących z dawnej, śląskiej biblioteki klasztornej w Nysie, którego depozytariuszem jest wspomniana księżnica. Omawiając cechy charakterystyczne starodruków, wśród których znaleźć

można prawdziwe, regionalne perły piśmiennictwa niemieckiego, polskiego czy łańcickiego, Alicja Kisała uwypukla działania biblioteki, zmierzające do właściwej ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego i zabytków drukowanych regionu.

Podejmowane przez bibliotekarzy starania o bieżącą konserwację druków, ich atrakcyjną ekspozycję, wydawnictwa im poświęcone, digitalizację i upowszechnianie podczas wystaw stałych i okazjonalnych eventów czytelniczych – wskazują na głęboką świadomość i potrzebę zachowania tych cennych artefaktów. Nieodłącznym działaniem pozostają tutaj zajęcia dydaktyczne organizowane dla środowiska oświatowego i naukowego regionu – od uczniów szkół ponadpodstawowych przez studentów wybranych kierunków po pracowników naukowych opolskich uczelni. Pożytecznym dopełnieniem tej działalności są, cieszące się dużą popularnością, zajęcia dla młodszych odbiorców – ćwiczenia z historii druku i historii książki oraz gry terenowe z wykorzystaniem zakamarków XIX-wiecznego, zabytkowego budynku biblioteki.

Historię trzech dekad, realizowanego od 1992 roku Programu NIWKI, kreśli jego koordynatorka Izabela Szczepańska. Ze szczegółowością i znanstwem podejmowanych podczas kolejnych seminariów problemów omawia genezę i programową różnorodność programu, którego celem jest źródłowe odkrywanie wartości kulturowych Śląska, oparte na poszanowaniu występujących w tym regionie odrębności. Realizowane przez pasjonatów zajęcia pozwalają na łączenie różnorodnych form i metod, opierających się często sztampowemu i jednostronnemu punktowi widzenia. Niewątpliwą wartością programu pozostaje jego konstrukcja oparta na porozumieniu samorządów, placówek dyplomatycznych i ośrodków doskonalących umiejętności nauczycieli, co pozwala na poszerzanie kręgu odbiorców i umożliwia docieranie do coraz to nowych środowisk. Atrakcyjność programu wynika również z jego stałej aktualizacji i odpowiadaniu na rzeczywiste potrzeby uczestników.

Gospodarz Muzeum Ziemi Prudnickiej – Marcin Husak – przedstawia, poprzez katalog miejskich zabytków, wielką historię niewielkiego dziś Prudnika. Losy leżącego na pograniczu polsko-czeskim miasta trudno oderwać od dziejów Śląska, jego znaczenia handlowego i miejsca jako ważnego szlaku komunikacyjnego. Autor z pieczołowitością odtwarza szczegóły tkanki miejskiej, przypisuje poszczególnym obiektom dawne i obecne funkcje, przekazując przy tym cenne informacje historyczne. Nietrudno tu o konstatację, że przywołane dzieje Prudnika stanowią doskonały przykład dla historii wielu innych śląskich miast, nieobecnych w tym opracowaniu, a zasługujących przynajmniej na odnotowanie. Być może w kolejnej edycji podobnego projektu znajdzie się miejsce dla Brzegu z jego Zamkiem Piastów Śląskich (ze względu na podobieństwo zwanego Śląskim Wawelem), słynącej z zabytków, dawnej siedziby biskupów wrocławskich – Nysy, czy też polskiego Carcassonne – Paczkowa.

Katarzyna Pawluk snuje opowieść o ludziach Śląska Opolskiego – łączy opowieść o tkance miejskiej z ludźmi ją tworzącymi. Przywołuje barwne przedwojenne opracowanie Stanisława Wasylewskiego *Na Śląsku Opolskim*, gdzie opis gwar, zwyczajów i tradycji śląskich w naturalny sposób miesza się z ciekawością, z jaką powojenni przybysze zasiedlający tereny Śląska obserwowali, a nierzadko dopiero co oswajali miejscową kulturę. Swoją gawędę autorka tekstu uzupełnia praktycznymi rozwiązaniami w postaci materiałów dydaktycznych gotowych do wykorzystania podczas lekcji. Ten wsparty w wielu miejscach kodami QR quiz może być atrakcyjną propozycją metodyczną nie tylko dla młodszych odbiorców. Autorka tworzy w swoim wystąpieniu przydatny katalog reprezentatywnych publikacji poświęconych otocze kulturowej Śląska. Dokonuje charakterystyki wyłącznie w tej części Polski występujących tradycji kulinarnych czy obrzędowych.

Całości opracowania dopełnia szkic, związanej z Muzeum Czynu Powstańczego w Górze św. Anny, Katarzyny Szawan. Autorka w szczegółowy sposób dokumentuje wykorzystywanie na Śląsku plakatu jako narzędzia propagandy skierowanego swym ostrzem w obie strony tłących się konfliktów. Z właściwą naukowemu opracowaniom precyzją identyfikuje intencje przyświecające twórcom plakatów czasów plebiscytowych. Interpretacja zawartych w nich treści została ubarwiona bogatą ikonografią, oddziałującą na wyobraźnię odbiorców i pozwalającą na wzbogacenie zajęć edukacyjnych.

Opracowanie stanowi przemyślany pod względem strukturalnym przykład projektu edukacyjnego, gdzie podstawą realizacji przyjętego programu stała się integracja uczestników wokół problematyki związanej z regionalizmem i jego dziedzictwem w edukacji. Nieprzypadkowy dobór miejsc odwiedzanych przez uczestników, zaplanowane interakcje z konkretnymi osobami, a nade wszystko poczucie uczestnictwa w odkrywaniu często nowych, a z pewnością nie do końca rozpoznanych, obszarów kulturowych, decydują o wyjątkowości i przydatności tej publikacji nie tylko dla nauczycieli regionalistów.

Warte podkreślenia jest tu odwoływanie się do przenikania kultur przez wieki oddziałujących na siebie i tworzących unikalną mieszankę wielokulturową, dla której wspólnym podłożem stały się współcześnie eksponowane wartości, takie jak: przywiązanie do tradycji i spuścizny przodków, kult wiary i pracy, szacunek dla odmienności i poszanowanie zwyczajów.

Rafał Rippel

Publikacja jest zbiorem tekstów stworzonych na podstawie projektu edukacyjnego zrealizowanego na Opolszczyźnie w październiku i listopadzie 2025 roku.

To 11 wnikliwych esejów – opatrzonych bogatym aparatem krytycznym i wzbogaconych cennym materiałem ikonograficznym.

Teksty wpisują się w szeroką koncepcję wykorzystania dostępnych materiałów źródłowych w edukacji regionalnej. Umożliwiają lepsze poznanie bogactwa kulturowego prezentowanego regionu.

Elementy obudowy dydaktycznej – karty pracy, propozycje konkursów, quizy, scenariusze zajęć – stanowią jeden z podstawowych walorów książki.

Materiały dydaktyczne zamieszczone w publikacji z pewnością zainspirują nauczycieli różnych przedmiotów do wdrażania w szkole tematyki wielokulturowości. Pomogą podkreślić wartość współistnienia różnych kultur, co zaowocuje pogłębianiem wiedzy o historii i kulturze regionu śląskiego.

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl
tel. 22 345 37 00

